

G. T. Kinleary

DIN TRECUTUL ORAȘULUI

PIATRA-NEAMȚ

AMINTIRI

— DE —

DIMITRIE HOGEA

fost primar al orașului Piatra-N.

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „RECORD“ PIATRA-N.

Nu se împru-
mută acasă.

DIN TRECUTUL

oraşului PIATRA-NEAMŢ

AMINTIRI

DE

DIMITRIE HOGEA

fost primar al oraşului Piatra-N.

7406

BIBLIOTECA
DOCUMENTARA
ORAŞUL PIATRA NEAMŢ

*Nepoșilor mei dragi: Dumitru și
Caterina Soroceanu, închin aceste
amintiri.*

Bunicii

D. Hozea

INTRODUCERE

(în loc de prefață)

„Cinstind trecutul, noi pregătim viitorul“.

De la început, țin să spun cititorilor cari vor deschide această cărțică, să nu se aștepte la lucruri senzaționale, la imagini colorate, ori bogăție de adjective, care, toate împreună, alcătuiesc *stilul* celor mai mulți dintre scriitorii noștri de astăzi. De asemenea nu vor găsi vieți romanțate, disecate până în cele mai adânci și mărunte nimicuri, ale personajilor despre care voiu vorbi în aceste *amintiri*.

Preocuparea mea a fost și este : a reda, în mod veridic și nepărtinitor, fără meșteșugiri căutate, faptele și întâmplările așa cum le-am cunoscut și trăit ; a le scrie, cum se spune „pe înțelesul tuturor“. Stilul, este acel cum vorbesc : simplu, limpede, fără înfloritură ; având ca singur scop : să iniormez și să fiu înțeles.

Se poate dar ca generația mai tânără, deprinsă cu *stilistica* romanelor de duzină, ale unora din literații noștri de astăzi, să nu găsească în aceste amintiri, satisfacția dorită ce le-o procură romanele sus zise ; sper însă, că măcar o parte din ea și cititorii mai maturi la trup și minte, vor găsi totuși interesante și vor aprecia modestele mele silinți, de a le înfățișa fapte, aspecte și evenimente culese din trecutul orașului nostru.

Negreșit nu am pretențiunea de a fi redat toate faptele importante petrecute și stările de lucruri cunoscute, în lunga perioadă de timp, la care se referă această lucrare. Memoria mea, ori cât de puternică ar fi, nu le-a putut reține și înregistra pe toate; așa că omisiuni și lipsuri vor fi multe, *neadevăruri însă nu*; căci eu n'am căutat a povesti de cât fapte bine cunoscute și controlate cu date sigure; iar acelea despre care am avut cea mai mică îndoială, m'am ferit de a face afirmațiuni neîntemeiate.

* * *

În ce privește materialul restrâns al acestor amintiri, explicația este foarte firească: orașul Piatra-N. nu a fost, nici nu este, un centru cu populație mare, în care să fi avut loc fapte ori evenimente, depășind sfera de activitate a micilor orașe de provincie. El nu poate fi asemănat bunăoară cu Bucureștii și Iașii capitale în trecuța principatelor române — în care activitatea socială și politică, mulțimea oamenilor iluștri, actele ori evenimentele istorice petrecute acolo, dau un bogat material de studii și cercetări. Trecutul și viața orașului nostru — sărac în monumente și lipsit de mari instituții — se mărginește doar la activitatea a o mână de oameni, cari, în măsura puterii lor, au contribuit la propășirea lui și a județului Neamț — și pe care n'am lipsit a-i aminti, arătând cât mai pe larg meritele și faptele fiecăruia din ei — bineînțeles fără a *romanța* viața lor intimă; m'am mulțumit a le recunoaște opera, singura care contează și îi fixează în amintirea noastră.

Această lucrare — pe care o consider ca o simplă cronică și totodată ca o modestă contribuție, la o mai complectă monografie a orașului Piatra-N. — cuprinde două părți mai însemnate: 1) originea sau începuturile lui, vechile proprietăți și așezăminte; starea culturală, aspectul, viața socială, și acea politică din trecutul lui; și 2) câteva însemnări și scurte note biografice asupra unora din fruntașii săi; precum și alte amintiri cu privire la diferite personalități, care au avut oare-care legături cu lumea de aici.

Nu am făcut critici ori comentarii, în descrierea faptelor sau a persoanelor. Dacă totuși, în unele locuri, mi-am îngăduit a face câte-va reflexiuni, mai îmbucurătoare ori mai triste, rog ca cititorii să mi le ierte, căci ele pornesc dintr'o sinceră convingere, exprimată cu nepărtinire, fără a aduce cuiva vre'o jicnire sau laudă interesată.

* * *

Făcând această mică introducere, nu mă pot opri de a-mi arăta părerea de rău că aceste amintiri—din cauza altor ocupațiuni—nu le-am putut scrie cu cel puțin 10-15 ani în urmă, și iată motivul acestui regret:

Pușini oameni, cunoscuți și prieteni, au mai rămas astăzi în viață, din generația mea și încă mai pușini dintre contemporanii mei mai vechi. O adâncă melancolie mă cuprinde, când mă gândesc la acea mulțime a oamenilor de seamă dispăruți, în mijlocul cărora am trăit și cu care am lucrat în tinerețea și maturitatea vârstei mele, în modesta mea activitate publică și privată. Lipsa acelor oameni, pre-

zintă și un neajuns pentru mine: pe de o parte, le aș fi făcut poate plăcerea de a le reaminti multe lucruri cunoscute și trăite de ei; iar pe de alta, dâșii ar fi cei mai indicați să controleze și să confirme veracitatea acestor amintiri; ba poate că mi-ar fi semnalat unele fapte, pe care memoria mea nu le-a reținut. Dar să fie liniștiți acolo unde-și dorm în pace somnul lor de veci! Căci eu, bunul lor prieten devotat, *nu i-am uitat*,—și răscolind trecutul, am căutat a spune numai adevărul, și a șterge, chiar pentru o clipă, colbul uitării care-îi acopere de atâta vreme—ca un simbol al zădărniceii vieții și activității omenești vecinic trecătoare.

* * *

Am pus în fruntea acestei prefațe, cunoscuta cugetare: „Cinstind trecutul, noi pregătim viitorul“. În adevăr, popoarele trăesc prin forța morală a tradițiilor, care leagă generație de generație. Cinstind pe morții noștri iluștri, creștem propria noastră personalitate și ne simțim solidari unul de altul. Această solidaritate este garanția de continuitate și propășire a unui neam.

De aceea cultul morților—sub orice formă s'ar manifesta—a existat și există la toate popoarele, din cea mai îndepărtată antichitate cunoscută de istorie; iar ideia de patrie și naționalitate, nu se poate concepe, fără acest permanent cult al înaintașilor noștri.

* * *

Sfârșesc cu o lămurire pentru cetitori: ași fi dorit ca în textul acestei cărți, să pun fotografiile numeroșilor oameni de seamă, despre cari vorbesc

în amintirile mele. Nu mi-am putut însă îndeplini această dorință: mai întâi din cauză că este foarte greu a se mai găsi astăzi toate acele vechi fotografii; și apoi ar fi fost nedrept să redau numai unele din ele, omițând poate pe cele mai multe; al doilea motiv e că n'am voit a scumpi cu mult prețul acestei cărți, adăogând și costul numeroaselor clișee; căci prin editarea ei, eu n'am urmărit foloase materiale, ci doar o modestă satisfacere de ordin moral, mulțumit fiind că am putut aduce o contribuție datorită dragului meu oraș natal, al căruia trecut am crezut că este bine să fie cunoscut chiar așa cum l'am putut reda cu slabele mele mijloace. Această mulțumire sufletească îmi va fi și mai desăvârșită, dacă această cărțică, vândută cu un preț foarte mic, va fi răspândită și cetită de păturile mai numeroase, dar sărace.

Cetitorii, cari sunt singurii judecători, vor aprecia, cred, cum se cuvine, silințele și năzuințele mele, de a fi făcut dacă nu o carte bună, cel puțin o faptă bună.

D. HOGEA

Piatra-N. 1936, Aprilie.

Partea I

CAPITOLUL I

VECHIMEA ORAȘULUI PIATRA

Incepând să scriu amintirile mele din trecutul orașului meu natal, n'am înțeles să fac operă de istoriograf, care comportă migăloase cercetări și documentări bibliografice; totuși cred folositor pentru ceilalți a reda, în cadrul restrâns ale acestor amintiri, modestele mele cunoștinși cu privire la începuturile Târgului Pietrei.

Vechimea orașului nostru, nu s'a putut încă stabili cu oarecare precizie, din lipsă de documente vechi, cronici, inscripțiuni sau alte izvoare vrednice de credință. De altfel acest lucru se observă la cea mai mare parte a târgurilor și orașelor din țara noastră, care nu au un întemeetor propriu zis.

Originea orașului Piatra, a preocupat pe mulți din bătrânii noștri localnici, mai cărturari pe vremuri, cari au făcut unele cercetări întemeiate pe vechi hrisoave și tradiții, ajungând la concluzia că Târgul Pietrei ar fi luat ființă cu mult înaintea epocii lui Alex. Cel Bun și Ștefan Cel Mare, cam prin veacul X sau XI. Că vechea denumire și-ar fi luat-o dela muntele Petricica, sub numele de Petrodava la început, apoi acel slavonesc de Kamena [piatră]; dar tot acei bătrâni, cu care eu am stat mult de vorbă,

în tinerețea mea, îmi spuneau că orașul nostru ar fi fost totdeauna cunoscut, din vechime, sub numele de: *Târgul Pietrei dela ținutul Neamțului*; adăogând că nu ar fi exclus ca târgul să fi fost înființat de nemți adică sașii din Bistrița Transilvaniei. Bine înțeles că dânșii nu se refereau la așezările ome-nești, preistorice, de pe aceste meleaguri, ci numai la primele așezări *românești*, aice. Așa dar nimic precis și lămurit, ci ipoteze mai mult sau mai puțin apropiate de adevăr.

* * *

De bună seamă că Ștefan Cel Mare când a zidit aice în 1498-1499,—căt-re sfârșitul domniei lui—bi-serica și turnul—cumpănare de alături, precum și vestitele sale curți domnești, înconjurate. de ziduri și întările ca o cetate; toate acestea nu le-a clădit într'un loc pustiu și nepopulat, ca orice bisericuță de lemn, ridicată de călugării sihaștri într'un schit din pustietatea codrilor ținutului Neamț. Această așezare domnească, cu mulți lefegii, curteni, administrație și cu gardă de *Vânători*, constituia desigur, pe lângă un întins domeniu, cuprinzând multe sate care alcătuiau „Ocolul Curților noastre din Piatra“ cum ne spune istoricul I. Bogdan că glăsuște documentul din 1491, apoi, în acelaș timp, era și un post înaintat, intrând în sistemul de apărare al țării sale, folosit în acele timpuri și fixat la o răscruce de drumuri naturale, în care se găsea Tg. Pietrei.

Urmele zidurilor cari odinioară înconjurau clădirile și biserica Sf. Ioan, se văd încă și astăzi în partea despre răsărit, iar până acum 50-60 ani, a dăinuit întreg zidul înconjurător, având poarta cea

mare de intrare, spre strada de astăzi Ștefan Cel Mare, în fața unde s'a ridicat anii trecuți Banca Petrodava, azi Banca Națională. Aceste ziduri erau prevăzute, din distanță în distanță, cu mici deschizături [crenele], servind la așezarea armelor de apărare, ceea ce confirmă faptul că era vorba de un post înțarit.

Ce păcat că, atât inscripția slavonă de pe zidul exterior al bisericii, cât și cea de la Turn, singurul document ce noi îl avem aici din timpul lui *Ștefan cel Mare*, nu arată și *târgul Pietrei*, căci atunci am fi putut ști că era vorba nu de un sat, mai mare ori mai mic, ci de un târg bine încheșat. Se vede însă că pe atunci acest lucru nu era socotit folositor, întru cât asemenea inscripții, aveau de scop să cuprindă numai numele ctitorului ziditor și perpetuarea numelui său.

* * *

Iată dar la ce se mărginesc cunoștințele mele, cu privire la vechimea și întemeierea orașului Piatra.

Am văzut însă cu mare mulțumire că, de vre-o câșiva ani, un număr de cărturari mai tineri—între cari, în primul rînd, citez pe prietenul meu Preot C. Matasă—un neobosit și pasionat cercetător al trecutului județului și orașului nostru, au publicat foarte interesante și mult apreciate lucrări, care limpezesc și pun în lumină o seamă de fapte necunoscute până acum, și credința mea este că dacă, cum bine ne spune Preot C. Matasă, s'ar începe săpături în diferite regiuni din județul nostru, multe taine ale trecutului ar fi descoperite și cunoscute.

După vechile hrisoave, se vede că târgul Pietrei

s'a grupat mai întâi la poalele muntelui Cozla, cam în jurul bisericii Sf. Ioan Domnesc și pe malul Șipofelor, întinzându-se mult spre Valea-Viei și Borzogheanul, adică pe platoul ce domina valea Bistriței și luncile ei, spre a fi ferit de inundațiile acestui riu; și că mult mai târziu, locuințele au cuprins luncile din vale, iar dughenile negustorilor au fost ridicate dealungul pârâului Cuejdiului, în partea lui dreaptă.

Un bătrân al orașului Nică Pitariu, fratele lui Vasile Mindirigiu, îmi spunea că în partea de la vale a târgului, cu 100 ani în urmă, era satul Mărăței, lângă lunca mare a Bistriței, care forma o adevărată pădure. Chiar eu, în copilăria mea, am apucat luncile, destul de mari, de la deal, ale Arinilor și Sărății, cu numeroase mori lângă apa Bistriței, toate dispărute astăzi, iar locurile lor transformate în șcheli de plutărie și fabrici de cherestea.

CAPITOLUL II

TITLU DE PROPRIETATE AL TG. PIETREI

În păstrarea primăriei oraşului nostru, nu se găseşte nici un alt document mai vechiu de proprietate, de cât Hrisovul Domnesc din 8 Mai 1797, al domnitorului Moldovei Alexandru Ioan Kalimah, prin care acesta face danie locuitorilor din Târgul Pietrei tot locul domnesc, atât acel cât este cu dugheni şi case pe dânsul, cât şi tot locul slobod ce mai este afară de târg.

Iată cuprinsul acestui hrisov domnesc :

*Cu mila lui Dumnezeu Io Alexandru Ioan Kalimah
Voevod Domn Ţării Moldovei.*

Bine voind Domniea mea a întemeia starea supuşilor noştri, ştiind după cuviinţa a revărsa ale noastre domneşti mile la locuri căzute. Pentru că facerea de bine şi milostivirea după ce sunt strălucită podoabă luminaşilor domni, eam (cum) şi cea mai trainică, care şi după viaţă rămâne păzită, pre aceasta dar toţi cei mai dinaintea noastră luminaşi Domni s'au silit a o avea cu sineşi. Asemenea şi Domnia mea din ceasul ce cu mila sfântului Dumnezeu, am domnit întru această bine credincioasă ţară şi neam suit la al nostru părintescu şi Domnescu Scaun, în cât au fost cu pufinţă eam silit a o avea cu noi,

Drept aceia, luatam Domnia mea aminte și pentru locuitorii din Târgul Pietrei de la ținutul Neamțului, cari prin jalba ce au dat Domniei Mele, au făcut cerire pentru tot locul Domnescu ce au mai rămas acolo dat nimănui, să li se facă lor dania și miluire de cătră Domnia mea, ca unora ce de a pururea au purtat de grija pentru Sfânta Biserică Domnească ce este pe acel loc. Intru care se cins-tește și se prăznuește hramu Inașterei sfântului slăvitului Prooroc înainte mergătorului și botezătorului Ioan, cum și a altor sfinte și dumnezeești lacașuri ce mai sunt acolo. A căror cerere Domniea mea nu o am trecut cu vederea, râvnitor fiind spre bună podoabă și întemeere sfintelor lui Dumnezeu lăcașuri, pentru ca să aibă de apururea prilej ca să se slujească întrânșele Dumnezeasca liturghie. Iată ne-am milostivit Domnia Mea și prin acest al nostru Domnesc Hrisovu, iam miluit cu tot locul Domnesc de la Târgul Pietrei, atât acel cât este cu dugheni și case pe dânsul, cât și tot locul slobod ce mai este afară de Târg. Care de astăzi înainte și în veci să le fie dreaptă ocină și moșie, pe care să il stăpânească cu bună pace în veci, semnele și hotarele lui ce sunt deosebitoare între această moșie și alte locuri ce sunt date mai înainte.

Insă și târgoveții să fie datori în toată vremea a ține acea Biserică gospod și alte sfinte biserici de acolo, cu indestulare de preoți și cu toate cuviincioasele podoabe bisericesti pentru slujirea sfintei și Dumnezeeștei liturghii.

Asupra căreia loc să le fie Hrisovul Domniei mele acesta de danie și miluire statornic neclintit

și nerășluit nici odinioară în veci, care sau întărit cu a noastră Domnească iscălitură și pecete.

Și poftim Domniea mea cu dragoste și pe alți frați luminați Domni ce vor fi în urma noastră la Domniea acestei Țări, să nu surpe mila aceasta, ci mai vârtos a adăogi să întărească, pentru al Domniilor sale cinste și veșnica pomenire.

Scrisus'au Hrisovul acesta la scaunul Domniei mele în orașul Iași, într-o cea dintâi Domnie a noastră la Moldavia, în al doilea an, de credincios boierul Ioniță Șarban Bivel Sulger în anii de la Hristos.

1797 Maiu în 8 zile

Iscălit *Alexandru Kalimach Voevod*
(Locul Peceței Domnești)

Urmează alte două iscălituri nedescifrabile.

* * *

Pe la începutul veacului 19, iscându-se neînțelegeri între locuitorii dughenii din vatra Târgului Pietrei și între locuitorii de pe la mahalalele, cererea acestora din urmă fiind pentru locul ce se numește Borzogheanul și Avramul — ce era în afară de cuprinsul mahalalelor — ca să îl aibă numai ei în stăpânire pentru a lor hrană, și pe de altă parte și târgoveții dughenghii cereau ca acel loc să fie slobod pentru imașul vitelor tuturor, de obștie, a urmat înfățișare și judecată înaintea Divanului Domnesc al Moldovei din Iași, prezidat de Domnitorul de atunci Scarlat Alexandru Kalimah, la care judecată locuitorii mahalagii au fost reprezentați de vechilii (imputerniciții) lor: Manea Orza și Ioan Huma,

Asupra acestor pricini, s'a dat Cartea (Hotărârea) Domnească din 7 Iulie 1814 care cuprinde șapte puncte.

Iată, în rezumat, ce s'a hotărât :

„De vreme ce prin Hrisovul domnesc din 8 Mai „1797 al Domnitorului Alexandru Ion Kalimah, atât „locul Borzogheanul și Avramul, cât și vatra târgului, cu toate mahalalele, s'a dat danie și miluire „*tuturor* târgoveșilor din acelaș târg și mahalale, „apoi pe dreptate urmează iarăși cu toții să-l stăpânească.

„Asemenea tot trupul moșiei, și din vatra târgului, „și de la mahalale, să se stăpânească de cătră toți „frățește, stăpânindu-și fiecare casele și livezile, „cum și curăturile, unde au apucat deși leau făcut. „Pentru locurile slobode, necuprinse de nimene, s'a „hotărât; nimene nu poate vinde, nici a închide „o palmă de loc, de cât cu învoirea Epitropiei Bisericei Domnești și a târgoveșilor fruntași, cari „vor chibzui, pentru fiecare cerere, cât loc să se „dea, potrivit cu starea fiecăruia, măsurându-se și „stălpindu-se cu pietre de hotare; — să-i dea Epitropii și fruntașii scrisoarea lor de mărturie la „mână, spre veșnică stăpânire, întărită și cu pece-tea târgului; — cei cari vor dobândi locuri, să fie „datori a da câte 2 ocă ceară la Biserica Domnească. „Tot în acest chip se va urma și cu cei cari vor „voi ași vinde casele, dughenile, acaretele; zapisul „vânzării a se adeverii de cătră Epitropi și Fruntași, dându-se tot câte 2 ocă ceară la Biserică. „Pentru cele trebuincioase la toate sfintele Biserici, „ce sunt într'acelaș târg, adică : preoți, diaconi,

„dascăli, vestminte, ceară, untdelemn, tămăie, me-
„remeturi (reparații) și orice altele — datori să fie
„toți târgoveții *de obștie*, a da cuviinciosul ajutor;
„însă fie care după starea și pufința sa, iar nu mai
„mult. Epitropii bisericilor încă să fie datori a-și
„da sama de toate acele luături și daturi, la cei
„mai frunțași din toate stările.

„Scrisorile (actele) moșiei târgului să stea la mâna
„Epitropilor Bisericei Domnești; asemenea și pece-
„tea târgului, însă ea nu se va pune pe nici o scri-
„soare (act) fără știrea frunțașilor cari va adeveri
„cu iscăliturile lor“.

* * *

Am reprodus cele de mai sus, cuprinse în Cartea-
Hotărârea Domnească, în scopul de a se ști cum
era organizat regimul proprietății și dobândirea ei
în târgul Pietrii, la începutul secolului 19 și rolul
important și exclusiv atribuit Epitropiei Bisericei Sf.
Ioan Domnesc care, împreună cu târgoveții frunțași
— constituiți într'o Eforie a târgului — aveau că-
derea de a elibera și adeveri toate actele de vân-
zări, dare de noi locuri, ori ce învoeli, cu privire
la proprietățile imobiliare cuprinse în moșia târ-
gului Pietrii; precum și obligațiile impuse obștiei
locuitorilor lui pentru întreținerea bisericilor din
acest târg.

* * *

Această regulă s'a urmat multă vreme până când
după unirea Principatelor și înființarea municipali-
tății — primăriei — comunale, drepturile sus zisei
Eforii Bisericești și întreținerea bisericilor, au tre-

cut asupra comunei ; iar adevăratele diferitele acte translativ de proprietate au fost date în căderea Judecătoriilor de județ, transformate apoi în Tribunale. Chiar după înființarea municipalității comunale, aceasta a continuat încă, un timp destul de îndelungat, a percepe taxa de ceară pentru locurile așa numite *gospod* adică domnești.

imp. or. P-11

CAPITOLUL III

RASCUMPĂRAREA MOȘIEI MĂRĂȚEI CU TG. PIETREI

Până la anul 1867, teritoriul orașului se compunea din două părți distincte: 1) proprietatea răzășească — gospod — care se întindea spre nord vest, începând din partea dreaptă a Cuejdiului, formând străzile de astăzi: Petru-Rareș, Ștefan cel Mare, Sf. Gheorghe, Alex. cel Bun, Col. Gh. Roznovanu, Alex. Lăpușneanu și altele mai mici, precum și mahalalele Valea Viei cu câmpul Borzogheanului, Precista, muntele Cozla și Petricica Mică și 2) proprietatea particulară a D-nei Ana Balș-Lățescu, denumită „Moșia Mărăței și Târgul Pietrei“. Această din urmă proprietate cuprindea locurile cu clădirile din partea stângă a Cuejdiului și mahalaua Mărăței (fost satul Mărăței) și a Poștei; tot în ea se cuprindea dealul Petricica Mare cu moșia din dosul lui, precum și terenurile cu pădurea și munții din partea dreaptă a Bistriței, numită *Peste-Vale*.

Locurile din această parte a orașului, erau supuse bezmănului către proprietatea Ana Balș, bezmăn care consista dintr'o dare anuală, stabilită după o clasificare a acestor locuri în mai multe categorii. Târgoveții cari le stăpâneau, erau așa numiți *embaticari* sau *bezmănari*.

Ana Balș-Lătescu având multe datorii, creditorii i-au scos în vânzare moșia — și atunci Consiliul Comunal, în frunte cu primarul Costache V. Andrieș în dorința ca orașul să se mărească și locuitorii lui să scape de servitutea bezmănului, a luat lăudabila deciziune de a cumpăra o parte din moșie și acea bezmănară a târgului — și, fiind că comuna nu avea destui bani spre a cumpăra întreaga moșie, a făcut o asociație cu Ioan Gheorghide din Tecuci (vezi convenția din 7 Decembrie 1867), în sensul ca acesta să dea banii necesari la cumpărare, rămânând ca în urmă să se împartă între el și primărie moșia, după cum mai jos se arată.

La licitația ținută în Decembrie 1867, Primăria a cumpărat întreaga moșie Mărăței cu Târgul Pietrei cu prețul de 34.001 galbeni, circa 400.000 lei. Apoi pe baza Convențiunei sus arătată și actului de vânzare transcris No. 51 din 1870, primăria a rămas proprietară numai pe partea bezmănară a orașului, împreună cu șchelele din partea stângă a Bistriței, muntele Petricica Mare, 150 fălci arătură și pășune, cărămidăria, lutăria și toate locurile slobode — virane — iar asociatul ei Ioan Gheorghide a rămas proprietar asupra restului, cuprinzând 400 fălci pământ din trupul moșiei Mărăței, munții cu pădurea de pe partea dreaptă a Bistriței numită Peste-Vale. Cele 400 fălci, au fost în urmă proprietatea def. Enache Cantemir, de la care le-a cumpărat Casa Rurală, iar astăzi se găsesc împrăștiți acolo o parte din locuitorii orașului.

Munții cu pădurea și locurile de Peste-Vale, au trecut de la Gheorghide în proprietatea moșteni-

torilor def. Trasiul Leventi, cari la 1901 i-a vândut D-nei Adina Emil Costinescu, proprietara actuală.

Aci este locul să arăt că în anul 1901, când moșia a fost vândută D-nei Costinescu, primar al orașului nostru era tot Cost. V. Andrieș, acelaș care în 1867 cumparase moșia Târgului Pietrei arătată mai sus — și acest vrednic și înțelegător primar, băștinaș al Pietrei, s'a străduit mult — și de astă dată — a se cumpăra de cătră comună și partea de moșie de Peste-Vale ; tratativele cu moștenitorii Leventi erau aproape gata, prețul foarte avantajos vr'o 200.000 lei — dar din cauza intrigilor, și desbinărilor politice, a fost împiedcat să realizeze via lui dorință și a multor concetățeni ai noștri. Astfel s'a pierdut poate unica ocazie ca dragul nostru oraș să fie înzestrat și întregit cu pădurea și munții pitoreștei localități de Peste-Vale, care împreună cu splendidul parc Nicu Albu, încununează frumusețile lui naturale !

Adaog încă că astăzi nu mai sunt embaticari, întrucât toate locurile cu bezmăn au fost răscumpărate treptat în baza legii speciale din 1870 și mai în urmă după legea de reformă agrară.

* * *

Prin dobândirea părții din moșia Mărăței cu Târgul Pietrei, orașul nostru — împreună cu partea lui veche răzășească sau gospod — avea în anul 1900, o suprafață de *1147 Ha. 4716 m. p.* din care : 487 Ha. munții cu dealurile Cozla și Petricica, pădure, plantații, locuri de cultură, grădinării, suhat, lutărie etc. iar restul de 660 Ha. cuprinde orașul cu toate suburbiile ocupate de clădiri, gră-

đini, piețe și strade — vezi darea de seamă pe đ. anul 1900 a primarului C. V. Andrieș.

După noua măsurătoare și noul plan al orașului, suprafață totală este de *1262 Ha. 5300 m. p.* Diferența de 115 Hectare 584 m. p., provine din faptul că în ultimii 30 ani orașul s'a întins în părțile lui, mărginașe cu noi terenuri și clădiri. Bine înțeles că în ultima măsurătoare, nu intră comunele suburbane alipite orașului.

Incheind acest capitol, voi adăoga că primăria orașului nu are încă o hotarnică a proprietăților sale, despre toți megeșii înconjurători. Această lucrare are o mare importanță în rezolvarea diferitelor procese, ce s'au ivit și se vor mai ivi, între primărie și unii locuitori proprietari cari au încalcat părți din terenurile comunei. În lipsa unei cărți de hotărnicie, prin care proprietățile ei să fie bine și definitiv statornicite, se întâmpină mari dificultăți la judecarea proceselor de revandicare; de oarece instanțele judecătorești nu au ținut și nu țin seama de planul orașului care, prin el însuși, nu constituie un titlu valid de proprietate, întrucât acest plan nu s'a făcut în mod contradictor cu toți megieșii usurpatori, cum se procedează la o hotărnicie pe cale judecătorească, care odată rămasă definitivă prin fixarea hotarelor, este opozabilă tuturor. Din această cauză multe procese pornite de primărie, au fost pierdute în decursul vremii. Este deci de mare nevoie a se face cât mai curând, această hotărnicie, punându-se capăt deselor încălcări și usurpațiuni din proprietatea comunei.

CAPITOLUL IV

PROPRIETĂȚI DOBÂNDITE PRIN CUMPĂRARE

Pe lângă locurile arătate în Hrisovul Domnesc din 8 Mai 1797 și a părții însemnate din fosta moșie Mărăței cu Tg. Pietrei a Anei Balș-Lățescu, despre care am vorbit la cap. II și III, Primăria a dobândit, succesiv, prin cumpărare, în decursul vremilor și alte imobile, dintre care citez câteva dintre cele mai importante :

I. Prin actul transcris la Tribunalul Neamț No. 82 din 30 Decembrie 1876, primăria a cumpărat dela Iordache Stan, cu prețul de 35.520 lei, casele cu etaj, cu toate dependențele și locul lor, grădina mică din dosul grajdurilor, inclusiv grădina de pe malul Șipotelor, situată în inima orașului, între fosta școală de fete No. 1 și proprietatea lui Enache Seidecaru. Primarul care a făcut această avanta-joasă cumpărătură a fost Dima Costinescu avocat.

În aceste case s'a mutat încă de atunci și sunt ocupate și astăzi de primăria orașului, cu toate serviciile sale. Ele au fost însă modificate, în parte, de fostul primar Nicu Albu, în anul 1901, când s'a făcut noua scară de intrare și s'a mai adăugat încă 4 camere la răsărit despre Poliție ; tot atunci s'a făcut mica piață din față și trotuarele largi din jurul localului primăriei. Numeroasele heiuri : grajdurile, magazille, locuințele servitorilor etc. au fost

dărâmate, clădindu-se pe locul lor localul actual al Poliției, cazarma și remizele pompierilor — acestea din urmă strâmutate de curând pe malul drept al Cuediului, la fosta uzină electrică. Prin dărâmarea acelor heiuri, s'a lărgit mult ulița strâmtă Sf. Gheorghe, azi numită Alex. cel Bun; iar o parte din locul rămas, a servit la mărirea pieței vechi, dobândită dela Vasile Iliovici, numită pe atunci Meidanul lui Stan, iar mai târziu Piața-Mare, mutată de curând la Șipote. Pe locul pieței vechi și a futuror gheretelor dărâmate, s'a făcut frumosul și modernul squar-grădină, în mijlocul căruia s'a așezat statuia lui M. Kogălniceanu. Este o lucrare pe cât de frumoasă, pe atât de utilă.

Grădina publică a primăriei s'a format și cuprinde astăzi 4 proprietăți înglobate în ea: 1) grădina cumpărată dela Stan; 2) locul vechei școale de fete No. 1; 3) partea din locul cumpărat de la Agripina dr. Predescu și 4) locul caselor foste a lui N. Tomescu, despre biserica Sf. Gheorghe, cumpărate tot de comună în 1913, unde s'a așezat statuia lui Roznovanu.

II. Prin actul de vânzare transcris la Trib. Neamț No. 8 din 20 Ianuarie 1870 Gheorghe Dimitrie-Brănișteanu vinde primăriei cu preț de 750 galbeni—9000 lei — casele cu locul lor, pe care astăzi s'a ridicat Teatru-Măcărescu.

În acele case a funcționat timp îndelungat vechea Eforie a orașului, transformată apoi în Primărie, precum și comanda de pompieri, cu grajdurile de cai și remiza pentru sacalele și pompele de incendiu. Pentru ca cetitorii să-și facă o idee

despre *estetica centrului oraşului*, din acel timp, voiu aminti că chiar în faţa localului primăriei, era instalată şi ferăria, unde — între alte lucrări — se potcoveau caii pompierilor, de cătră maistru fierar, şiganul Iordachi Conovariu!

În urmă, primăria a mai clădit nişte case mai mici, despre scările ce urcă la biserica catedrală Sf. Ioan Domnesc, în care a funcţionat un timp muzica comunală — zisă a pompierilor — judecătoria de pace şi percepţia fiscală, până când de curând au fost şi ele dărâmate, iar locul lor s'a înglobat la Teatru Nou.

După ce primăria s'a mutat la 1877 casele cumparate de la Iord. Stan, vechiul local al Eforiei, a fost ocupat mulţi ani de gimnaziu, apoi de şcoala profesională de fete şi la urmă de şcoala de comerţ.

La 1885 primăria a cedat acele case Ministerului de Instrucţie pentru local de gimnaziu, iar mai târziu acest minister le-a cedat Ministerului de Finanţe, pe când era ministru def. Emil Costinescu, în scopul de a se clădi palatul administraţiei financiare, dar venind războiul, acest lucru nu s'a realizat. Totuşi locul n'a rămas nefolosit, căci pe el s'a ridicat falnicul local de teatru — cum am arătat — care constituie o podoabă a oraşului, mai ales în urma frumosoaselor lucrări edilitare de care este înconjurat acum şi pentru care oraşenii trebuie să fie adânc recunoscători D-lor G. Măcărescu şi Alex. Gheorghiu, actual primar, amândouă vrednici fii ai Pietrei.

III. Casele vechi, unde se află azi şcoala de Fete

No. 1 „Mihail Eminescu“, din str. Elena-Cuza, au fost cumpărate de la Iosef Göring, fost medic de spital. În aceste case a funcționat mulți ani prefectura județului Neamț, între 1871-1880, pe timpul prefecturilor: Mavrichi, Iorgu Lătescu, Colonel Gh. Roznovanu, Costin Brăescu, M. Adamescu, Maior I. Boian și alții.

Tot proprietatea comunei Piatra au fost și locurile din mahalaua Bistriței, astăzi str. Lascar Cargiu foaste ale cucoanei Rosetoe și Natalia Deciu. Aceste locuri au fost schimbate ori cedate județului Neamț, care a construit pe ele Palatul Prefecturii și al Tribunalului.

Pe lângă aceste proprietăți, comuna mai posedă aproape toate localurile de școli primare din oraș, uzina hidro-electrică cu terenul și clădirile ei, manutanța, atelierile și grajdurile comunale; ospiciul, azilul de bătrâni din str. Petru-Rareș, instalat în casele cu grădina lor, foaste a lui Th. Theodoru, cumpărate acum vr'o 40 ani de fostul primar Iancu Ioaniu.

Amintesc că, îndată după războiul mondial, comuna noastră a făcut mari sacrificii pentru împroprietărirea demobilizaților, cedând în acest scop, cu mari reduceri de preț, vaste terenuri din proprietățile sale. Astfel s'a creiat în scurt timp cartierile: Gara Veche, Gara Nouă și acel de sub Borzogheanu, prin ridicarea cărora orașul a luat o mare extindere.

Mai amintesc că, în copilăria mea, câmpul Borzogheanu avea o întindere foarte mare, din care astăzi a rămas mai puțin de o jumătate. Această

micșorare provine din cauza că treptat, treptat, s'a rășluit din el întinse suprafețe. Ast-fel : o mare parte a fost luată pentru mărirea cimitirului creștin care în trecut ocupa numai terenul din jurul bisericei Sf. Voievozi de la Valea-Viei; o bună parte s'au parcelat și vândut locuitorilor din mahalaua Țărăncuța, o altă parte a fost cedată de primărie C. F. R. care a tăiat-o extrăgând aproape 500.000 metri cubi pietriș care au servit la facerea terasamentelor și platformei gării Piatra-N., iar pe locul rămas în urma săpăturilor s'a ridicat noul cartier Borzogheanu de care am pomenit; În fine, mai de curând, s'a rășluit din el terenurile ocupate de uzina hidro-electrică și de școala primară Raux-Lalu.

Cred. că ar fi timpul ca să înceteze rășluirile de care am vorbit; și măcar atât cât a mai rămas din faimosul platou al Borzogheanului — neted ca o masă — să fie cruțat de viitoare mutilări, iar primăria să-îl amenajeze și infrumusețeze, în așa chip, ca să servească fie ca teren minunat pentru sporturi, sau orice altă destinație publică; căci nu multe orașe au o asemenea podoabă în cuprinsul lor.

CAPITOLUL V

ASPECTUL VECHIU AL ORAȘULUI

Cu 50-60 ani în urmă, fizionomia orașului Piatra era cu totul alta de cât acea de acum; mai ales în ultimii ani, o mare schimbare s'a făcut. Noi pietrenii, sub ochii cărora orașul progresează din zi în zi, nu ne dăm bine seama de această continuă schimbare; dar un străin de localitate, care ne-ar fi vizitat cu câteva decenii în urmă, sau un localnic care ne-a părăsit mai de mult, revenind aicea, rămân surprinși de dezvoltarea luată de orașul nostru în toate privințele și, printr'un firesc contrast, constată cât de mult și în bine Piatra s'a schimbat și transformat.

Iată cum se prezinta orașul nostru pe timpul copilăriei și tinereței mele :

De pildă ulița mare — astăzi str. Cuza-Vodă — începând din ulița Poștei (Petru-Rareș) până la podul lui Sculy, avea pe amândouă părțile dugheni construite numai din lemn, cu tarabele în față închise cu obloane tot de lemn, iar în loc de trotuare, erau târnațuri de scânduri; ulița nu avea rigole de scurgere, ci numai șanțuri pe margine. Când ploua mai mult, noroiul ajungea până la glezne, făcând circulația nespus de grea și nu puteai eși din casă decât cu ciubote lungi. Nu erau atunci pe

această uliță de cât două clădiri de zid: una în fața dughenei bătrânului Stambler, denumită *bolta*, și clădirea mare cu etaj a lui Ițic Șildhaus zis Ițic Chioru, astăzi farmacia Vorel. Această stradă, cu clădirile de zid de astăzi, s'a refăcut treptat, fie prin dărâmarea dughenilor vechi de lemn, fie prin faptul că aceste dugheni fiind mistuite de o serie de incendii, foarte fregvente pe atunci, autoritatea comunală a silit pe proprietarii lor săși le construiască din material nearzător, acoperite cu tablă. Amintesc că din cauza deselor focuri și a lipsei de apă, primăria luase dispozițiuni ca pe toată lungimea Uliței Mari, să fie instalate, la mic distanțe, căzi de lemn, pline cu apă, pentru alimentarea singurei pompe pe care o avea serviciul său primitiv de pompieri.

Ulița Poștei, astăzi strada Petru-Rareș, nu era de cât un drum natural, de țară, fără scurgere, iar de a lungul ei, curgea gârla morilor din susul Cuejdiului, care străbătând orașul se vărsa în Cuejdiu la podul Vrăjitoarei, mai jos de Sculy. Mai târziu această gârlă a fost canalizată, dar acum vr'o 25 ani canalul a fost astupat, din cauza murdăriilor ce se aruncau în el și a infecțiilor ce se produceau.

Ulița Valea-Viei, astăzi strada Ștefan cel Mare, era tot astfel ca și celelalte de mai sus; cu deosebire că de la spitalul județean în sus, spre BorzoghEANUL, în timpul ploilor, nu se putea circula pe ea, căci din cauza torenților de pe muntele Cozla era inundată și împotmolită cu bolovani și măl, adus de ape, devastând și multe locuințe.

Mahalaua Precistei cu stradele ei, de și mai pu-

țin populată, suferea foarte mult în timpul verei, din cauza inundațiilor Bistriței și a pâraelor Borzogheanu și Iordan.

De asemenea și multe strade: ulița mare, ulița veche și mahalaua Mărăței, sufereau de această calamitate: inundațiile furioase ale Cuejdiului.

Numai după ce au început a se face întăriturile și indiguirile de la Bistrița și Cuejdiu, orașul a mai scăpat de inundațiile distrugătoare. Dar această mare problemă a apărării orașului de furia apelor, nu este încă complet rezolvată; căci dacă digurile făcute de curând la Bistrița și terasamentul C. F. R. îl poate apăra, dacă vor fi solid și complet terminate și întreținute, apoi este mare nevoie de canalizarea Cuejdiului, tot așa de periculos, întru cât vechiul zid de apărare, ridicat pe malul lui drept, făcut acum 40 ani, s'a distrus aproape în întregime.

* * *

Revenind asupra stradelor orașului nostru, amintesc că cel întâi primar care a început facerea trotuarelor, a fost Mihai Adamescu. În 1888 a luat măsuri pentru alinierea stradelor și a făcut primele trotuare din beton, pe strada Petru-Rareș, din care se mai văd astăzi puține urme. În urma lui a venit energicul gospodar Constantin Isăcescu, care în anii 1892—1895, fiind ajutor de primar — sub primariatul bătrânului Manolache Albu — a început în stil mai mare, alinierea stradelor și facerea trotuarelor din cărămizi de bazalt, pe mai multe străzi, care mai durează și astăzi. Dânsul a fost acela care a dărâmat cele mai multe dugheni din strada Cuza-Vodă, precum și întreaga Ulița Veche, astăzi

Elena Doamna, deschizând câteva piețe mai mici, a aliniat strada Șipotelor foastă Sf. Gheorghe, făcând toate zidăriile din dosul grădinei publice până la Baia Evreiască, a dărâmat apoi toate locuințele și maghernițele din partea de jos a Cuejdiului, aliniind și construind noi strade: M. Kogălniceanu, V. Conta, Todiraș, Cuejdiului și înființând piața nouă comunală de la Cuejdiu. În fine s'a făcut atunci prima mare transformare a orașului, în mai toate direcțiile.

X Tot sub primariatul lui Manolache Albu și prin sirguința lui Const. Isăcescu, s'a început și executat digul mare de zid pe malul drept al Cuejdiului de la Oborul de vite până la podul Sculy, pentru apărarea orașului de furioasele inundații ale acestui pârâu. Acest dig s'a surpat și distrus în mare parte, din cauză că administrația comunală ce a urmat după M. Albu și Const. Isăcescu, cerând anchetarea gestiunii acestora și darea lor în judecată, pentru mai multe abuzuri ce ar fi săvârșit, între cari și digul de apărare sus zis și dispunând să se facă o mulțime de sondaje în fundațiile zidărilor, spre a se constata soliditatea lor, au lăsat neastupate toate gropile acelor sondaje, făcute de-a lungul digului; astfel că la cele dintâi puhoae, apa Cuejdiului a mâncat și măcinat temeliile, provocând, în câști-va ani, surparea, în mare parte a zidului, din care astăzi puține urme au mai rămas.

Amintesc încă că din cauza intrigilor și desbinărilor politice, primarul Manolache Albu, ajutorul său C. Isăcescu, arhitectul comunei Maidlinger și antreprenorul Arsenie Iliade, au fost trimiși la par-

chef și apoi în judecata Tribunalului, pentru întreaga lor activitate. Acest proces a făcut mare vâlvă și a durat vr'o doi ani, dar s'a încheiat cu achitarea tuturor inculpaților, în anul 1897; justiția constatând că procesul a avut un vădit substrat politic, pornit numai din ură și răzbunări politice.

Așa erau pe atunci moravurile politice și mentalitatea politicianilor: distrugerea adversarilor pe orice căi !

* * *

După săvârșirea însemnatelor lucrări edilitare de cătră administrația comunală conservatoare din 1892—1895, despre care am amintit, a urmat marea epocă constructivă a neuitatului primar Nicu Albu din anii 1901—1904. Sub vrednica și priceputa conducere a acestui om energic, orașul nostru a intrat într'o nouă fază de propășire : aliniere și deschidere de strade noi, printre care au fost : bulevardul Ferdinand pe lângă Cuejdiu, aleea cu plantații din strada Ștefan cel Mare care duce la cimitir, stradele Const. V. Andrieș, Zânelor și altele. A refăcut și transformat localul Primăriei și acel al cazarmei de pompieri, a înființat pepiniera și sera de flori a comunei. A făcut apoi primul blocaj de piatră la Bistrița contra inundațiilor. Dânsul a conceput marile opere edilitare : lumina electrică, alimentarea cu apă potabilă a orașului, prelungirea calei ferate și aducerea gării în oraș, cu facerea digului C. F. R. pe malul stâng al Bistriței — lucrări cari s'au realizat mai târziu sub primariatul d-lui Nicu Ioaniu și al meu. Dar cea mai însemnată operă realizată de el, ca primar, a

fost consolidarea muntelui Cozla, și ridicarea minunatului parc care îi poartă numele și despre care amintesc într'un alt capitol.

Case vechi dispărute și în ființă

Cred interesant ca, în cadrul acestui capitol și în legătură cu vechiul aspect al orașului Piatra, să amintesc clădirile vechi mai mari și importante, pe care eu le-am apucat, dar care în scurgerea vremii au dispărut cu totul. Iată unele din acele mari clădiri dispărute:

Pe locul din fața bisericei catedrale Sf. Ioan Domnesc, unde s'a ridicat în 1891 edificiul liceului Petru-Rareș, se afla un palat foarte mare și o mulțime de dependințe, unde pe vremuri fusese isprăvnicia (prefectura) și cazarma de jandarmi-dorobanți. Pe atunci acele imense clădiri erau proprietatea boerului moldovan Alecu Crupenschi zis Poloboc.

Alte case vechi erau ale boerilor: *Constanda Sculy zis Camburu*, astăzi hotel Continental; *Ulise Miloș*, pe care s'a ridicat în urmă casa lui Alecu Criveș soțul d-nei Pulheria Criveș; *Cost. Dimitriu* din strada Frumușica, unde a fost gimnaziul și apoi cazarma de Călărași, *Aga Dimitrie Gheorgheade* zise casele Paharnicului, de pe malul Șipotelor, din care au rămas încă magaziile și beciurile, astăzi proprietatea Comunității Israelite; *Sculy Logotetide* foaste a lui D. Corbu, cu un vast teren cu vie și grădină, dărâmate anul trecut, unde acum s'a ridicat monumentalul și marele spital județian; *Vasile Albu* de lângă biserica Sf. Ioan Domnesc, pe locul cărora s'a clădit palatul Băncii Naționale; *Enache Seideca-*

riu, foaste a M-rei Pângărași, de lângă grădina publică, unde acum se află hotel Regal, zidul de Dr. Ștefan Predescu; *Gheorghe Dimitriu Brănisteanu*, vândute în 1870 primăriei, unde a funcționat mult timp vechea eforie a orașului și comanda de pompieri, apoi gimnaziul real, iar pe locul lor s'a ridicat marele teatru nou, pe care eu îmi îngăduesc a'l numi depe acum, *Teatrul Măcărescu*; *Panaite Brădescu*, din str. Alex. Cel Bun, cumpărate de județ, pe al cărora loc se ridică astăzi palatul Poștelor și Liceul de Fete; apoi casele bătrânei *Rose-toae*, din str. Lascar Catargiu, unde se află acum palatul Prefecturii și Tribunalului; *Nicu Antoniu*, unde a fost vechiul hotel numit Pârlita, apoi România, dărâmat, iar în locul lui s'a ridicat, nu de mult, clădirea Americanu.

Dintre casele mai vechi, care dăinuiesc și astăzi, amintesc pe următoarele :

Casele din strada Petru-Rareș, unde a locuit bătrânul farmacist I. Tr. Kamner, foste ale protopopului George; *Marghioala Gh. Apostolide* născută Albu, din str. Elena Cuza, astăzi proprietatea D-lui Take Mihailescu ; *Vasile Albu* din str. Alex. cel Bun, proprietatea moștenitorilor săi; *Manolache Albu*, alături cu cele dintâi, azi proprietatea D-lui Ion Luca ; *Dumitrache Albu*, foaste ale Economului Gh. Popovici, pe locul lor s'a construit casele D-lor St. Coșereanu și avocat A. Ștark; *Neculai Albu*, tatăl lui Nicu Albu, foaste a def. C. Semaca, astăzi Internatul liceului Petru-Rareș, cumparate și dăruite în acest scop de Alexandru Maxim, un vrednic fiu al Pietrei; *Hanul Plăcintarului*, numit mai târziu

Hotel Național, fost al armeanului Luca Mihalcea, azi proprietatea moștenitorilor def. Alecu Lazariu ; *Hanul sau crășma lui Ghinea*, fost al grecului Theohari, de lângă biserica Sf. Gheorghe, astăzi proprietatea moștenitorilor def. Costache Ionescu ; *Farmacia Vorel*, din strada Cuza-Vodă, a moștenitorilor def. Lascar Vorel, foste a evreului Ițic Șildhaus¹⁾ Spitalul județian din strada Ștefan cel Mare, aceste clădiri au fost donate Primăriei Orașului Piatra în anul 1863, de Principesa Elena Alexandru Cantacuzin, proprietara moșiei Șerbești, jud. Neamț, cu destinație de a servi exclusiv pentru spital. Alături de spital există și vechea casă, fostă a lui Iorgu Miclescu și apoi a D-nei Eleonora Nicu Albu astăzi proprietatea D-lui Th. Grigoraș.

* * *

Înainte de a încheia acest capitol, țin să fac o constatare întemeiată atât pe cunoștințele mele personale și acele căpătate din citirea multor documente și scrieri, cu privire la rangurile de *boierie*, existente pe vremuri în Moldova, cât și pe situația de fapt în care se găsea această puzderie de boieri, fabricați ad-hoc.

Casele vechi din Piatra, de care am pomenit mai sus, nu aparțineau de cât în mică parte boierilor

1) Această farmacie, fondată la 1825 de ANTON VOREL, a funcționat un timp în casele, existente și astăzi, din strada Elena Cuza, în dosul caselor d-lui avocat Vas. Șoarec, unde mai târziu a fost hotelul Gh. Roșu și oficiul poștal, astăzi proprietatea Stambler. Anton Vorel a practicat și medicina, fiind în același timp și consul austriac aici.

ziși de vișă nobilă, ci în marea lor majoritate, erau proprietatea oamenilor mai înstăriți, cari constituiau burghezia veacului al 19-lea, starea mijlocie—tiers-état cum a fost numită în Franța —, dintre cari cei mai mulți și-au cumpărat cu bani pitacele de boerie, începând de la cele mai de jos, până la cele mai înalte ranguri.

Se știe doar traficul, în floare, pe vremea lui Mihalache Sturza, ce se făcea, pe o scară foarte înfrînsă, cu boeriile : toți parveniții și aventurierii, în mare parte străinii de neamul nostru, căutau a-și asigura oare cari privilegii, prin obținerea titlurilor de boerie. Dacă la acest trafic, mai adăugăm și corupția moravurilor politice, apoi putem afirma cu tărie că era cu nepuință ca acea clasă socială venală și coruptă, să mai dăinuiască. De aceea a și fost desființată prin cea dintâi constituție dată țării : se prea învechise și era de tot putredă !

Cine a cefit *Arhondologia Moldovei* a paharnicului Const. Sion, cu toate exagerările ce conține, a văzut ticăloșia și degenerarea clasei boerești și rolul ei nefast în structura și conducerea țării.

Mai remarc încă un fapt : boerii vechi, mari proprietari de moșii, din județul nostru, cu mici excepțiuni, nu-și aveau casele în orașul Piatra, ci pe la moșiile lor, unde locuiau în timpul verei. Mai toți aveau case-palate și la Iași, în capitala Moldovei. Citez din memoria o parte din acești boeri : Frații Lascar, Dinu și Ștefan Catargiu de la Dobreni-Negrești ; Gh. Roznovanu dela Roznov ; frații Leon și Em. Bogdan de la Dobreni ; Ana Lătescu-Balș

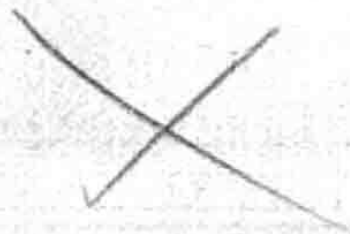
din Tg. Pietrei; Cantacuzinii de la Șerbești, Hârtoș și Costișa; Prăjescu de la Podoleni; Prințesa Elena Sturza de la Păstrăveni, Balș de la Bozieni, Ghica de la Mărgineni și mulți alții, cari formau elita Iașilor de odinioară. Acelaș lucru se vede și în celelalte județe din Moldova.

În fine, cred interesant a aminti — tot în cadrul acestui capitol — că înainte de secularizarea averilor mănăstirești, unele mănăstiri din județul nostru, aveau proprietăți în Tg. Pietrei, așa denumite Metocuri. Astfel într'un act din anul 1838, se vede că mănăstirea Pângărași, al căreia egumen pe atunci era Ieromonahul Varnava, mai târziu arhimandrit, avea în stăpânire un mare teren din mahalaua Șipotelor, începând cam de la școala actuală de băieți No. 2, până la casele Paharnicului Gheorghiade de care am pomenit mai sus. Îmi amintesc că grădina și casele lui Enache Săidacaru, unde se află azi Hotel Regal și parte din grădina publică despre apus, au aparținut metocului M-rei Pângărași, unde trăgea egumenul Varnava când venea la târg. Aceste vechi case, astăzi dispărute, aveau o poartă mare de zid, servind de intrare, iar locul înconjurător era semănat cu popușoi.

Parte din aceste terenuri au fost vândute ori cedate la diverși proprietari, însă numai cu titlu de Bezmăn sau Embatic. Acest bezmăn consta dintr'o dare anuală, către M-rea Pângărași, a câtor-va oci de ceară sau lumânări pentru biserică. După secularizare, acest drept de bezmăn, a trecut la ministerul Cultelor și apoi la primăria orașului Piatra,

care. cūm am arătat, l'a perceput multă vreme, până la promulgarea legii de răscumpărarea lui.

Știu că și celelalte mănăstiri mai apropiate, ca Bistrița și Bisericiani, au avut asemenea metocuri, dar nu pot preciza în ce parte a târgului nostru își aveau locul.

CAPITOLUL VI

VIATA SOCIALĂ

Arătând în capitolul precedent amintirile mele cu privire la aspectul vechiu al oraşului Piatra, socot interesant a reda şi câteva note asupra vieţii lui sociale, aşa cum am cunoscut-o tot în copilăria şi tinereţea mea.

La ce se mărginea viaţa socială şi cea de familie, acum 60-70 ani în urmă? Cum îşi petreceau timpul liber orăşenii noştri, care le erau distracţiile, petrecerile, plimbările, locurile de întrunire şi altele, cari constituie în ziua de astăzi complexul vieţii moderne?

Iată atâtea întrebări, la care voi încerca să răspund, în măsura în care memoria mă va ajuta.

De la început, voi observa că pe atunci populaţia oraşului nu număra nici jumătate din cea de astăzi, deci fatalmente, viaţa socială trebuia să fie cu mult mai redusă. Apoi gradul de civilizaţie, datorit în timpurile de acum, progresului cultural şi atâtor descoperiri moderne, era şi el scăzut.

De pildă: nu existau nici o librărie, bibliotecă, cercuri ori asociaţii culturale, teatru, cinematografe, muzică, sporturi etc. Totul se mărginea la o viaţă liniştită, aşa zisă patriarhală; fie care căutându-şi de treburile gospodăriei lui, petrecând mai mult în

cercul restrâns al familiei. În schimb Duminicile și sărbătorile, mai toată lumea umplea bisericile; credința și sentimentul religios erau mai dezvoltate.

Când se întâmpla să vină pe aici câte o trupă de teatru, se duceau mulți să vadă asemenea rari spectacole.

Lumea funcționărească era cu totul neînsemnată. La prefectură, tribunal, primărie și alte autorități, erau puțini slujbași, iar corpul didactic nu era reprezentat de cât prin vr'o zece institutori dela cele 3 școli primare, dintre cari jumătate erau preoți. Mai erau 2-3 ofițeri de la un escadron de călărași cu schimbul, singura unitate militară în Piafra.

Cluburi politice ori particulare, nu existau. Singură *Cafeneaua Turcească*, de lângă Bistrița, era mai ales în timpul verii, locul de întâlnire al negustorilor de cherestea turci, greci, români și alți puțini orășeni-boeri, cari nu consumau de cât cafele, jucând table.

Asupra acestei cafenele, voiu insista puțin, redând rolul ei important în viața comercială a orașului :

Când eram copil, de vre-o 12—14 ani, mult mă impresionau turcii cherestigii, care își sorbeau cu tabief cafeaua și fumând din narghelele¹⁾ îmbrăcați în hainele lor largi orientale, purtând în cap fesuri reșii înfășurate cu mari cealmale (turbane).

La acea vestită cafenea era un fel de bursă a lemnăriei ; aici se încheiau mai toate afacerile, vânzări și cumpărări, se angajau și se plăteau cetele

1) **Narghelea**, pe turcește înseamnă : lulea lungă, în care fumul de tutun, trece printr'un vas cu apă parfumată. Se zice : a fuma cu nargheleaua.

de plutăși de pe valea Bistriței și pentru Galați; căci și atunci, ca și astăzi, comerțul cu lemn era cel mai dezvoltat. Piatra noastră era un mare centru de plutărie și lemn brut; fabrici de cherestea mecanice nu erau, ci numai puține ferestre purtate cu apă. Aici soseau lemnele în plute, din regiunea muntelui, de pe întreaga vale a Bistriței, și apoi tot de aici porneau spre Galați. Scândurile și dulapii erau aduși de la ferăstraiele de apă, cele mai multe de la Tulgheș, legate tot în plute numite clește.

X Amintesc că cei dintâiu negustori de păduri și lemne, au fost turcii, apoi grecii și câțiva armeni, iar ceva mai târziu, au apărut și românii, între cari locul de frunte îl aveau: Nicolai Albu, Nicolai Gridov, Spiru Alexiu, N. Calmuschi și frații: Dimitrie, Constantin, Vasile, Neculai și Alecu Șoarec. toți ajunși fruntași ai târgului nostru. În timpurile mai recente, acest comerț a fost în întregime, acaparat de evrei. Incercările făcute, în ultimii 20 ani, cu cooperativele țărănești, n'au dat roadele așteptate, cu toate înlesnirile și sacrificiile din partea Statului. Doar Cooperativa *Albina*, de pe valea Tarcăului se menține, și după cât știu se află în plin progres.

* * *

Nefiind deci localuri propriu zise de petreceri, întruniri, ori măcar vr'un restaurant, unde se aduna lumea mai de seamă ca să-și petreacă, cum am zis, timpul liber? Iată unde: în zilele de sărbători, mai ales, se înfunda în cele câteva băcării și crășme românești, căci mâncarea ca mâncarea, dar vinurile erau bune, neprefăcute și effine., Citez din

memorie câteva din aceste băcănii: Iordache Matasaru, Costache Floricică, Pintilie Neculau, G. Furnică, Vasile Ionescu Butnaru, toate pe ulița mare; iar mai târziu acelea a lui Neculai Teodorescu, Alecu Lazariu și Neculai Ionescu Dediu; toate acestea, pe lângă mărfuri coloniale, aveau și vinuri alese; ocaua de icre negre se vindea cu un galben — 12 lei — Crășme mai vestite erau; Ghinea Teohari pe malul Șipotelor, lângă biserica Sf. Gheorghe, existentă și azi, Sava Popovici și Vasile Ghineș din Mărăței, Marin a Manei și Vasile a Varvarei de pe Valea Viei, a evreilor Avram a Hanței, Strul Nută, iar mai târziu a lui Bercu Goldenberg zis Bucluc.

În toate aceste localuri se adunau petrecătorii, mâncând și bând în mod discret — pe făcute — fără larmă multă, ori lăutari. Un bătrân arhivar de la Tribunal, îmi povestea că pe când tânărul polcovnic (colonel) G. Roznovanu, a venit întâia oară ispravnic (prefect) aici, a dat strașnice ordine ca funcționarii să nu mai frecventeze crășmele și că deseori dânsul inspecta aceste localuri, căutând a-i desbura de acest obicei, pe care îl socotea înjositor și de natură a le compromite demnitatea de funcționari publici.

În timpul toamnei, erau vestite ghiveciurile, făcând din tot felul de carne și verdețuri, pe care, mai ales vânătorii, le pregăteau la plăcintăria lui Neculai Plăcintariu de lângă biserica Sf. Gheorghe și apoi odată ghiveciul eșit gata de la cuptor, era dus la una din cele mai bune crășme, unde era udat cu cel puțin câteva vedre de vin,

Mai era atunci cunoscuta fabrică de bere a fraților Grefiens cu frumoasa ei grădină-berărie, situată pe locul unde se află azi fabrica de Tricotaje și moara Doamna. Aici, în timpul verii, se adunau mulți inși consumând berea destul de bună, care era o băutură nouă pentru dânșii.

Tot în timpul verii, mulți orășeni petreceau Peste Vale, în vestita Lunca Fabricii de Hârtie a lui Asachi. Îmi amintesc că acolo erau mari petreceri, la fiecare 1 Mai, când serbau *Armindenul*, pe iarbă verde și sub răcoroasa umbră a luncii de peste Bistrița. Armindenul se mai serba de cătră alții și pe dealul Petricica, care pe atunci era acoperit cu mici pâlcuri de pădure, în partea lui despre Dăr-mănești. Armindenul ținea toată ziua de 1 Mai, până seara, alimentat cu miei fripți pe loc și băutura corespunzătoare: vin sadea, fără nici un amestec de sifon sau borcuț.

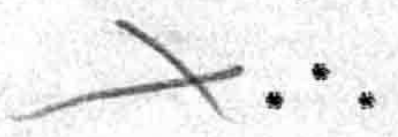
Câmpul Borzogheanului servea și atunci fineretului pentru jocul oinei, în zilele de sărbători. Jocuri cu mingea, se mai făceau și pe prundul Cujejdului, pe locul unde este oborul de vite.

* * *

Clasele mai înstărite, așa zisa protipendadă,—boerime—a târgului, petreceau în cercuri familiare, mai mult sau mai puțin restrânse, fie la baluri, nunți, ori simple serate. Amintesc că unii din orășenii mai de seamă ca: Vasilică Albu, Alex. Blancfort, D. Lălu, Dr. Cantemir, Coana Ana Balș-Lățescu, țineau case deschise, unde de câteva ori pe an, se adunau și petreceau prietenii și cunoșcuții. Apoi revelioa-

nele se serbau regulat, la fiecare an nou, în aceste case.

Mai târziu, venind în Piatra francezul Claude Coujet, a deschis un fel de casinou, unde se întruneau clasele mai avute, iar în timpul iernei se dădeau baluri așa zise Pik-Nik. Acest casinou era în casele cu etaj, foaste a d-nei Aspazia Maior G. Botez, din strada Cuza-Vodă, unde pe vremuri a fost Oficiul Poștal.

După războiul Independenței din 1877, orașul Piatra capătă o mai însemnată dezvoltare și înfățișare, sub toate raporturile: Numărul intelectualilor devine mai mare, căci prin înființarea gimnaziului clasic încă dela 1869, și a mai multor școli particulare de fete—cursuri primare și secundare—ca: institutele: *Natalia Vicol-Dogaru*, *Lumina* a d-nei Zulnia C. Isăcescu, *Cultura* a d-nei Maria Ivanovici și altele, membrii corpului didactic sporesc; tinerii medici, magistrați, avocați, ingineri, ieșiți din universități și școli superioare, sunt din ce în ce mai numeroși. Iau ființă apoi diferite instituții culturale și economice, care ajută la progresul orașului, dând un nou aspect vieții lui sociale.

Astfel se înființează: Societatea pentru Invățătura Poporului Român, Societatea științifică și literară *Asachi* și revista ei, despre care am amintit în altă parte; prima librărie Th. Dornescu-Const. Ivanovici, tipografia județului Neamț; încep să apară ziare ca: *Correspondența Provincială* sub direcția lui Cost. V. Andrieș, care a durat mulți ani; *Mișcarea Liberală*, a lui Th. Boldur Lăfescu; *Situația* scoasă de un grup

de profesori, în cap cu I. Negrea și C. Hogaș. La librăria Dornescu-Ivanovici, a început vânzarea cu numărul a ziarelor cotidiene din București: *Românul*, *Telegraful*, *L'Independance Roumaine*, *Războiul*, *România Liberă* și altele, mult citite din cauza știrilor din războiul nostru de atunci.

Se mai înființează societățile economice: *Româna*, *Pionul* și *Prevederea*, care țineau loc de bănci. Iau ființă apoi și stabilimente industriale ca : fabrici de cherestea, în frunte cu societatea *Moldova* și altele. Tot atunci se construște și se dă în circulație linia Bacău-Piatra-N., la început cale îngustă, transformată după câțiva ani, în cale normală.

* * *

Între timp, primăria orașului a căutat să contribuie și ea a face mai plăcută și variată viața cetățenilor noștri ; Astfel, după ce în anul 1876, a cumpărat de la boerul Iordachi Stan, casele unde și acum este localul său, împreună cu grădina din dos de pe malul Șipotelor, a înființat grădina publică, la care s'a adăugat mai multe trupuri de teren — cum am amintit la cap. IV — apoi a înființat muzica comunală zisă a *Pompierilor*, care cânta regulat atât în grădina publică, cât și într'un pavilion construit pe malul Bistriței, alături de Cafe-neaua Turcească; iar după ce în 1882 s'au descoperit și captat izvoarele de ape minerale dela Cozla, muzica mai cânta și într'un pavilion ridicat pe platoul de sus, în cursul dimineții, când se făcea cura cu aceste ape.

* * *

Găsesc interesant a aminti, cu privire la apele

minerale de la Cozla, că îndată după descoperirea și analiza lor — făcută de profesorul P. Poni de la Iași și de către alți doctori chimiști — s'au prezentat un consorțiu de medici din București, cari au cerut primăriei să le dea în concesiune, pe un timp mai îndelungat, exploatarea lor, cu obligația de a face toate instalațiile de captare sistematică, de a construi pavilioane de cură, vile, parc și în fine toate îmbunătățirile necesare. Însă, primarul de atunci Th. Dornescu și consiliul comunal, n'au acceptat acea propunere — pe motiv că nu se poate concesiona o asemenea *bogăție*, pe timp așa de lung — ci comuna să le exploateze în *regie*. Dar regia, ca toate regiile publice, n'au dat rezultate apreciable, ba după un timp, izvoarele au fost lăsate aproape în părăsire și în starea primitivă, cum sunt și astăzi!

Cred că a fost o mare greșală; căci este la mintea fiecărui om, că dacă tu comună, nu ai puțința de a creia prin mijloacele tale, o instituție de așa importanță, de ce să nu lași altora sarcina de a o face? De atunci au trecut 50 ani, termenul concesiunii ar fi expirat, iar comuna noastră ar fi rămas cu un stabiliment pe cât de folositor sănătății, pe atât de rentabil.

Amintesc că și acum 20 ani, la începutul anului 1916, când eram primar al orașului, am primit o ofertă pentru concesiunea acestor ape minerale, făcută tot în numele unor medici din București — de către D-l Dr. Grigore Nicolau, un fiu al orașului nostru — căruia, cum se știe, i se datorește captarea și punerea în valoare a reputatelor izvoare

de pucioasă de la Căciulata-Călimănești, din valea Oltului. Am dat curs îndată acestei oferte, pe care o credeam și o cred încă prea avantajoasă intereselor comunei. Dar peste câteva luni, venind războiul, nu s'a mai putut face nimic.

* * *

Incheiu această mică digresiune și reiau șirul amintirilor din acest capitol :

X Muzica comunală de care am vorbit, a durat vr'o 20 ani. Era una din cele mai bune din țară; elementele ei se recrutau din cadrele corpului de pompieri, iar gagiștii erau mai toți străini : cehi aduși din Boemia. Capel-maistru era Anton Zika, ceh și dânsul, care era și un apreciat compozitor. În acea muzică au fost gagiști multă vreme și vestiți muzicanți din Botoșani, frații Zamfirache și Vasile Filip, ajunși mai târziu profesori secundari de muzică, odinioară colegi cu Gh. Oancea de la gimnaziul și liceul de aici.

Pe la 1877 s'a deschis hotelul și grădina la *Greci*, sub conducerea lui Ghișă Atanasiu—Arghir Stavăr, iar pe urmă Cochi Cristodulo-Mihale, în casele foaste a lui Constanda Sculy zis Camburu, unde acum este hotelul Continental, proprietatea D-lui Mihai Corbu. Acel hotel — restaurant era în acelaș timp și casinou, cu jocuri de cărți și biliard, unde pe vremuri se adunau unii din frunțașii târgului ca: Vasile Albu, Vasile Cristodulo, Neculai Calmuschi, Iordachi Grigoriu, Neculai Șoimaru, Aslan Caludi, Cost. Manoliu și alții, cari erau cei obișnuiți jucători pe atunci. Se mai adunau și unii mai mărunți, așa zisa clasa II-a. Jocurile uzitate erau : *Ghiordun*

furcesc, *Lansquenet* francez și *Stos* rusesc. Aceste jocuri se practicau în camere separate, unde nu era permisă intrarea de cât partenerilor jucători.

Imi amintesc că într'o seară, după ce am jucat o partidă de biliard cu V. Cristodulo, fostul meu președinte de Tribunal, m'a luat cu el într'o cameră unde tocmai se jucau cărți. Intrând, am rămas tare impresionat de ceea ce am văzut: în jurul unei mese se juca o mare partidă de *Lansquenet* de către 6-7 persoane, dintre cei arătați mai sus; pe o tablă din mijlocul mesei, era o gramadă de monede de aur: galbeni, napoleoni și lire turcești, erau cel puțin 500-600 bucăți, care formau *Banco* jocului. La un moment dat, toți acești bani au fost câștigați de Neculai Calmuschi, care avusese o serie lungă de *bătăi*. Apoi jocul a reînceput mai animat, un alt *banco* s'a format, dar nu știu cine a fost norocosul câștigător, căci pe la 12 noaptea, am plecat, gândindu-mă ce ași fi putut eu face cu atât de mulți bani, aruncați pe masa verde, la vârsta mea de 20 ani!

* * *

La 1877 înființându-se regimentul 15 Dorobanși, orașul capătă noi elemente care-i sporesc numărul intelectualilor și viața lui socială, cu toate că ofițerii erau relativi pușini. Primul comandant a fost Locof.-Colonel Alexandru Fotea.

În vara anului 1877, armata țării fiind mobilizată, regimentul 15 Dorobanși intră în războiul Independenței, împreună cu batalionul din Folticeni, care intra în formațiunea lui.

Tot pe atunci a luat ființă *Garda Civică*, care

forma un batalion, cu 4 companii. Această gardă era o instituție quasi-militară, compusă din cetățeni mari vrășnici, cari nu intrau în contingentele active ori de rezervă ale armatei. Instrucția militară, condusă de un ofițer activ, era limitată la exerciții și marșuri, iar echipamentul și armamentul consista dintr'o centură de piele și o pușcă militară model vechiu. Exercițiile trupei (?) se făceau numai Duminicile pe câmpul Borzogheanului și dădeau loc la multe scene comice-grotești, din cauza stângăciei și chiar indisciplinei, cu toate aerele marșiale ce-și luau comandanții improvizați și numiți la întâmplare, fără nici o pregătire. Totuși, în timpul războiului, garda civică a adus oarecare foloase, împlinind golurile lăsate de militarii plecați pe front. Astfel diferitele servicii ca : paza arestului, garnizoana pieței și alte posturi de la diverse autorități, se făceau de către acești gardiști.

Comandant, cu gradul de maior, al gărzii civice din Piatra, a fost mult timp Th. Dornescu, primarul orașului, iar cei 4 căpitani erau : Neculai Șoimaru, fost polițai, Alex. Iuliano avocat, Al. Crivetz, casier general și Ghiță Iurist negustor-băcan. Locotenenți și sublocotenenți : Iorgu Eraclide, arhivar la prefectură, Zaharia Zăpisescu, grefier la Tribunal, Ion Costescu, inginer, D. Nicolau institutor și alții de cari nu-mi amintesc; Costache Cazashevici, funcționar la Tribunal, era aghiotantul batalionului. Apoi multe grade inferioare recrutați dintre meseriașii și mahalagiții târgului. Comandantul și ceilalți ofițeri, purtau uniforme și sabie, iar sergenții abia dacă aveau câte o manfa și un chipiu.

Toata curiozitatea și plăcerea noastră, a tinerețului de atunci, era când batalionul înforcându-se, în frunte cu muzica, de la Borzogheanu, companiile defilau, ca la paradă, în piața orașului, în fața maiorului primar Th. Dornescu, calare pe un cal luat de la sacalele pompierilor.

În definitiv, faimoasa Gardă Civică, care a durat vr'o câțiva ani, a fost o instituție de veselă amintire ; de aceea și maestrul Caragiale a zugrăvit-o și ridiculizat-o, atât de sugestiv și real, în cunoscuta lui piesă „O Noapte Furtunoasă“.

* * *

Dacă răposata Gardă Civică a avut o reputație așa de deșanțată, nu tot astfel se poate spune despre instituția *Vânătoarea*, această nobilă și sănătoasă îndeletnicire a multora din orășenii noștri, care se practică și astăzi, în condițiuni mulțumitoare. Ca dovadă stă vechea societate „Căprioara“ care, acum câteva luni și-a serbat 30 ani de existență.

Sportul vânătoresc era foarte dezvoltat în timpurile despre care scriu aceste amintiri. Erau și pe atunci mulți vânători reputați. Citez din memorie pe unii din ei : *Costache Rujinski*, fost sub-prefect, împreună cu toți cei 4 feciori ai lui, cărora, încă de copii, le pusese pușca în mână și care avea o droaie de 30—40 câini de vânat, de toate rasele și 2 pușcași angajați permanent ; apoi : *Arghire Pațrașcu*, *Dumitrache Sgrof*, *Pavalache* și *Vasile Pavlu*, *Neculai Șoimaru*, *Tiță Teodoru*, *Vasile Costin*, *Constantin* și *Vasile Șoarec*, *Mihai Pavlov*, *Cost. Calmuschi*, *Cost. Rășcanu*, *Ion a Petrei Lungu*, *Panaite*

Burchi, Vasilică Albu, cu fiul său Eugen, Nicu Albu, Tasache Crăcăoanu, Iorgu Dimitriu și câți alții

Se organizau, cu multă pregătire, mari vânători în munții și pădurile județului nostru: Tarcău, Cujești, M-rea Neamț, Secu, Tazlău, Oanșu și alte locuri. Vânatul: cerbi, căprioare, mistreți, urși, lupi, vulpi, se găsea în mare număr fiind că nu era gonit și speriat din cauza exploatării de păduri de mai târziu.

Aceste vânători durau câte 2-3 zile, iar recolta era totdeauna abundentă. Se cheltuiau mulți bani, căci vânătorile erau și vesele întruniri de petrecere frățească, cu mâncare, băutură, ba uneori și cu lăutari.

Pe timpul când neuitatul Nicu Albu era prefect, organiza vânători în stil mai mare, la care luau parte multe persoane simandicoase din București și de aiurea, toți frunțași vânători. În acest scop Panaite Burchi, fost subprefect la Tg.-Neamț, iar mai târziu arendaș al moșiei Grași, avea însărcinarea, între altele, să facă mari provizii de vinuri alese, păstrate în vestitele beciuri de la M-rea Secu, în regiunea căreia se făcea multe vânători.

Dar nici Vasilică Albu nu se lăsa mai prejos: Imi aduc aminte că într'o mare vânătoare la Tarcău, s'au împușcat un cerb și atât de multe căprioare, încât a fost nevoie de câteva căruți ca să fie transportate la Piatra, erau în total 27 bucăți. Odată adus aici vânatul, petrecerea a reînceput. Tot acel vânat a fost pus în curtea caselor lui V. Albu, formând o mare movilă, deasupra căreia trona *cerbul*. Petrecerea înfierbântându-se, vânătorii turnau cu ca-

na vinul deasupra cerbului, la botul căruia se așineau cu paharele, care repede se umpleau din șipotul vinului.

Cam în acest chip erau vânătorile pe atunci. Dar, după cât văd, acea bună tradiție, se păstrează încă și azi, de cătră urmașii vechilor Nemrozi, adoratori a zeiței Diana.

* * *

X Am vorbit mai sus despre *lăutari*. Cred interesant a reda câteva amintiri cu privire la această breaslă, atât de veche și cunoscută, care începe să dispară.

Mai înainte de a se înființa muzica comunală zisă a pompierilor,—despre care am pomenit,—iar mai târziu muzica militară a regimentului 15, existau în orașul nostru, acum 60-70 ani, mai multe tarafuri sau bande de lăutari, țigani. Cel mai de seamă dintre ele, era banda condusă de Sinică Picu, a doua a fraților Sandache, iar a treia a evreului Litman.

Prima bandă, a lui Sinică, era cea mai căutată la nunțile, balurile și petrecerile boierești, celelalte două serveau, în acelaș scop, claselor mai nevoiașe. Sinică Picu era un virtuos și neîntrecut viorist, cânta orice bucată fără note, ci numai „după ureche“. Câștiga mulți bani, căci boerii depe vremuri erau galanți și le plăcea mult muzica: fiecare cântec era răsplătit uneori cu un pahar de galbeni, strânși la o singură „chetă“.

Despre acel faimos Sinică, voi povesti un fapt destul de caracteristic: la o petrecere (serată), dată de Dr. D. Cantemir, între alți invitați, era și cunos-

cutul istoric-etnograf Th. Th. Burada, pe atunci consilieră la Curtea de Apel din Iași, venit aici pentru a prezida Curtea cu Jurași. La acea serată Dr. Cantemir angajase taraful lui Sinică, între care era și vestitul chitarist-gurist N. Anghel, La un moment dat, în toiul petrecerii, magistratul Burada—care era și un distins violonist—a cântat și el câteva bucăți mai grele de muzică; după ce a isprăvit, mare a fost surprinderea și admirația convivilor, când Sinică al nostru a executat, repetând, întocmai una din bucățile lui Burada, *furată din auz*. Burada examinând apoi vioara lui Sinică—ușoară ca o pană—i-a propus să i-o cedeze în schimbul vioarei lui, dându-i și un adaos de 50 galbeni, dar Sinică n'a primit schimbul, spunând că vioara lui, veche de peste o sută de ani—o are moștenire de la bunicul său—și nu se va despărți nici odată de ea.

Această întâmplare îmi amintește cunoscuta scenă, asemănătoare, petrecută la Iași, pe vremuri, între celebrul muzicant ungar Franz Liszt și vestitul Barbu Lăutaru, la o petrecere dată la o mare curte bolerească din Iași.

Păstrând proporțiile, socot că și Sinică al nostru ar putea fi comparat cu conașionalul său Barbu Lăutaru, a căruia figură ne-a zugrăvit-o cu atâta duioșie poetul V. Alexandri.

Mai târziu Piatra a avut și alți lăutari mult apreciași ca: Ghiță Radu, Alecu Krantz, Chiță Gologan, Avram Flautistu și alții. La aceștia trebuie să mai adăog și pe cei mai buni lăutari din Iași, ca bătrânul Chipan—cu vestita lui horă șuerată, neimitată de nimeni—Neculai Vacă, Mitriță, Ghiță Bor-

teanu, Neculai Țaranu și Budală cari deseori veneau la Piatra,

* * *

Redând pe scurt amintirile mele din acest capitol, cred că cetitorii vor face, ei singuri, comparația dintre viața socială din trecut și cea de astăzi; dar fiindcă unii din ei ar rămâne poate nedumiriți și ar voi să afle cum privesc eu însumi această comparație, ca unul care am trăit în aceste două epoci să-mi fie îngăduit a le satisface această eventuală dorință:

După părerea mea, lumea de astăzi trăește mult mai bine de cât cea din trecut sub toate raporturile. Astfel: atât țaranul cât și orășanul se hrănește și se îmbracă în condițiuni mai bune, mai toți își trimit copiii la școli; gradul de cultură generală este mult mai înaintat, datorită numeroaselor școli și instituții culturale mereu sporite; starea sanitară și asistența socială, sunt în vădit progres; diferitele căminuri studențești și internate pentru elevi, sanatorii destinate multor categorii de funcționari; asigurările sociale pentru lumea muncitorească etc., contribuie toate la sănătatea și buna lor stare. De pildă: astăzi, grație măsurilor luate și instituțiilor create, nu se mai pomenește de cumplitele boli și epidemii, care, în trecut, secerau mii de vieți, lăsate fără nici o apărare.

Revendicările sociale ale maselor populare, găsesc un mare răsunet la conducătorii țării și sunt în mare parte ascultate și realizate; reforme sociale se fac mereu și la noi ca și în țările cu o civilizație cu mult mai veche și înaintată.

Ăpoi datorită descoperirilor mai noi, viața socială a devenit mai plăcută și atrăgătoare. Diferitele spectacole, întruniri, conferințe, șezători, serbări, asociațiuni și cercuri culturale, devin tot mai numeroase. Mijloacele de comunicație sunt mai rezezi; circulația bunurilor se face neasemănat mai ușor de cât în trecut.

Datorită inlesnirilor mari făcute de C. F. R. contactul cu capitala țării și cu celelalte mari orașe, este tot mai sporit. De asemenea excursiunile de tot felul pentru cunoașterea localităților importante; accesul la stațiunile balneare și climaterice, a luat un mare avânt.

Cum vedem, mari prefaceri s'au făcut în toate domeniile vieții sociale.

* * *

Atunci cum se explică faptul că lumea de acum se frământă, veșnic nemulțumită, strigând mereu: *sărăcie și mizerie*?

După umila mea părere, această văicăreală se datorește, în primul loc, dorinței—de altfel firească—a fiecărui individ a ajunge la un trai mai bun. Plăcerile și mai ales confortul și luxul vieții moderne, îl ispitește și atrage din ce în ce mai mult; iar neputința de a face față tuturor acestor noi cerinți, —pe care singur le râvnește și le creiază—îi provoacă această stare bolnăvicioasă de veșnic nemulțumit. Intr'un cuvânt: fiecare dorește să trăiască intens și bine și dacă s'ar putea, cu un minimum de muncă și efort!

Nu generalizez, nici nu exagerez lucrurile, dar,

în mare parte, acesta este idealul la care râvnește lumea de acum.

Pe de altă parte, această mentalitate ne explică și destramarea ce se observă, tot mai des, în viața socială de astăzi, când vedem goana aprigă pentru îmbogățirea rapidă a afâtor indivizi cari conrup și fraudează toful, urmărind a da *lovitura*, prin orice mijloace, riscând și înfruntând rigorile legilor penale; din nenorocire pildele rele sunt atât de contagioase, mai ales pentru cei mici, cari totdeauna privesc cu jind la marii îmbogățiți fraudatori, din așa zisa elită socială, conducători de instituțiuni publice ori particulare.

Dacă fiecare individ s'ar mulțumi cu ceea ce-i aduce munca lui zilnică și cinstită, s'ar mărgini la un traiu modest și potrivit, cu mijloacele de care dispune, ar înceta și destrămarea și văicăreala de care am pomenit. ←

Această urâtă stare de lucruri, îmi amintește cunoscuta poveste a doi negustori: acela căruia afacerile îi mergeau destul de bine, se văita că merge rău; iar celălalt care se găsea pe pragul unui faliment fraudulos, se lăuda că-i merge foarte bine, spre a-și putea înșela mai ușor creditorii.

* * *

Nu trebuie însă să disperăm! Cred că nu va trece mult și lumea se va cuminți; viața socială va intra într'un făgaș normal, dar numai atunci când această bogată și frumoasă țară, va avea conducătorii pe care-i merită și îi așteaptă de atâta vreme.

Cred că cetitorii îmi vor ierta aceste triste reflecțiuni, care poate depășesc cadrul amintirilor mele,

dar așa suntem noi bătrânii, nu ne putem opri de a da sfaturi..

Eu nu sunt dintre acci cari trăesc numai cu nostalgia vremurilor apuse, ci am căutat să mă adaptez ritmului nou al vieții, veșnic în conținută mișcare și prefacere.

Vremurile trecute, sunt de regretat doar pentru viața lor mai liniștită, mai lipsită de griji și frământări, mai cinstită și omenoasă, iar nici de cum pentru stările sociale de atunci, incomparabil mai inferioare celor de astăzi.

Dacă în această modestă lucrare, am evocat și cinstit cu multă evlavie trecutul și nu am găsit de cât cuvinte de laudă pentru înaintașii noștri mai de seamă, aceasta am făcu'o dintr'un sentiment de venerație pentru dânșii; căci nu trebuie uitat că ei au fost făuritorii și precursorii cari au pregătit viitorul și progresul de care ne bucurăm astăzi.

CAPITOLUL VII

TEATRU LA PIATRA

Mai înainte de a se clădi localul teatrului vechiu din piața M. Kogălniceanu, despre care voiu vorbi mai jos, îmi aduc aminte că în copilăria mea, trupele de teatru, care uneori veneau în orașul nostru, jucau și dădeau reprezentații, pe unde apucau, în lipsă de localuri proprii ori săli mai spațioase.

Astfel o trupă bună din Iași, în frunte cu celebrii actori: Lukian, Galino și Bălănescu, au jucat câteva timp în casele lui Coștache Gheorghiu, existente și astăzi, din strada Ștefan cel Mare, în care mai târziu a funcționat oficiul poștal, pe când era diriginte Theodor Dubert, aceste case au fost apoi mult timp proprietatea Doctorului Cantemir, iar acum a d-lui Tanenșap medic dentist. Trupa vestitului actor Lupescu din Focșani, a fost și ea la Piatra, în mai multe veri, jucând teatru de vară, mai întâi în niște case ruinate a boerului Miloș din mahalaua Bistriței, în locul cărora este astăzi casa d-nei Profira Criveș din strada Frumușica. Acele vechi case au fost aproape distruse de incendiu, așa că Lupescu dădea reprezentațiile sale pe o scenă improvizată între zidurile rămase goale și fără acoperiș, iar spectatorii stăteau într'o baracă de scânduri ridicată în fața scenei, Apoi în altă vară, Lupescu a jucat

în grădina de lângă vechea eforie (primărie) din piața mare, alătura de scările ce urcă la biserica Sf. Ioan Domnesc. Iși pot deci închipui cetitorii în ce condițiuni mizerabile, bieții actori erau siliți a-și arăta talentul și arta lor, spre desfătarea publicului.

* * *

Această stare de lucruri a durat până în anii 1870—1871, când un om de inimă și cu mult simț practic, răzășul Petrache Liciu-Caia, originar din satul Dușești comuna Cărligi, a avut ideia de a construi un local de teatru propriu zis, pe întinsa lui proprietate din centrul orașului, clădire denumită de curând Teatru Roxy, cu numeroasele ei prăvălii în rândul de jos, în prezent proprietatea moștenitorilor Costăchel Vasiliu, care, acum vr'o 20 ani, cumpărând'o de la moștenitorii fostului magistrat D. Liciu — a renovat mult vechiul local, dându-i o înfățișare mai modernă și accesibilă. Aminlesc că marele nostru artist Petru Liciu, a fost nepotul bunicului său Petrache Liciu Caia și fiul lui Ghiță Liciu, fostul președinte la înalta Curte de Casație. Soarta a voit ca urmașul bătrânului Liciu Caia, îmbrățișând spinoasa carieră de artist, contra voinței tatălui său Gh. Liciu, care îl destinase studiilor juridice, să ajungă marele artist dramatic, a le cărui însușiri și strălucit talent, au ilustrat, câteva decenii, teatrul românesc. Se poate spune deci că destinul a hotărât ca, inspirația ziditorului primului teatru din orașul nostru, să capete o vie consacrare în persoana nepotului, îndrăgostitul pasionat al muzelor Thalia și Melpomena!

* * *

După clădirea teatrului de care am amintit, orașul nostru a început să capete o nouă înfățișare, sub raportul social-cultural. Noua clădire nu a servit numai ca teatru, ci și ca local de adunare pentru orice manifestare publică. În adevăr, timp de peste 60 ani, câte congrese, întruniri publice, conferințe, concerte, baluri, serbări, festivaluri, în scop de binefaceri ori distractive, nu s'au perindat în acest edificiu ! Generații întregi l'au cunoscut în toate împrejurările mai însemnate din viața lor, luând parte la acele manifestări complexe care alcătuiesc viața noastră publică, căci Piatra n'avea până atunci un asemenea local, cu care l'ânzestraf Petrache Liciu, care socot că merită toată cinstirea și recunoștința urmașilor, pentru opera ce a înlăptuit.

* * *

Voiu arăta acum — pe cât mi-a aduc aminte — câteva trupe de teatru, care venind mai des pe la Piatra, au jucat dând reprezentații în teatrul nostru :

În vara anului 1876, vestita companie dramatică pe atunci stabilită la Galați, sub conducerea D-nei Fany Tardini și a fraților Alexandru și Ion Vlădicescu, au jucat aicea vr'o lună, aproape în fiecare zi. Era una din cele mai bune trupe de teatru din provincie, având multe elemente de valoare. Publicul pietrean i-a primit cu multă dragoste, sala era mai totdeauna plină, căci repertoriul era ales și variat în drame și comedii.

Cu această ocazie, voiu povesti o întâmplare, destul de dureroasă, suferită de această trupă de teatru : După terminarea stagiunii de vară, directorul Al. Vlădicescu, spre a face economie de trans-

port — fiindcă pe atunci nu exista calea ferată Piatra-Bacău — a încărcat toată zestrea teatrului lor: costume, decoruri, rechizite, etc., pe câte-va plute, spre a le duce de aici pe Bistrița și Siret, la Galați. Dar în drumul lor, apele venind mari, plutele s'au sfărâmat, iar încărcătura s'a înecat, ne mai putându-se nimic salva. A fost o mare pierdere de care compania s'a resimțit foarte mult.

Această trupă, condusă tot de Fany Tardini, a fost cea dintâiu trupă română din vechiul regat, care a trecut în Bucovina dând reprezentații la teatru din Cernăuți, unde a avut un mare succes, contribuind la re-deșteptarea simțului și culturii naționale a frașilor noștri bucovineni. Se știe că în acel timp, 1864 sau 1865, marele nostru Eminescu, pe atunci elev de liceu, în vârstă de vr'o 15 ani, înflăcărat de arta și limba românească pe care le auzea și vedea pentru prima oară acolo, a părăsit Cernăuți și școala, plecând cu trupa de teatru Fany Tardini-Vlădicescu colindând mult timp, prin diferite orașe, însoțind-o în reprezentațiile date.

Mult mai târziu eminentul artist Petru Liciu, despre care am amintii, a fost și el în Bucovina, cu o companie dramatică sub direcțiunea sa, dând multe reprezentații cu cele mai bune piese din reperforul teatrului românesc, având și el mari succese.

Cetitorii trebuie să știe însă că în acele grele timpuri, nu era lucru ușor ca o trupă română să treacă granița, se făceau multe dificultăți și urmau îndelungate tratative. În nici un caz nu se permitea jucarea pieselor noastre *naționale*, supuse la o

aspră cenzură. Lucru lesne de înțeles din partea puternicului imperiu Austro-Ungar, în care trăiau milioane de români subjugăți !

O altă trupă sub direcția cunoscutului actor Pechea Alexandrescu originar din Roman și Iași, a jucat timp de mai mulți ani, începând din 1879-1880, în timpul iernei, făcând multe abonamente de loji și staluri, cât durau stagiunile. Această trupă era compusă în mare parte, din familia lui Pechea : frați, surori și cumnatul său Al. Bobescu.

Compania de operetă, în cap cu tenorul Băjenaru și Irina Vlădaia, Ștefan Iulian și alții, a jucat și ei în multe rânduri aicea, obținând mari succese.

De asemenea artiștii teatrului Național din București, în frunte cu Aristița Romanescu, Grigore Manolescu, Iancu Brezeanu etc. ne-a desfățat cu arta lor neîntrecută.

Amintesc că și bătrânul artist boer M. Millo, a jucat aicea cu o trupă aleasă, frumoasele lui creațiuni din cunoscutele vechi piese naționale : Lipitorile Satului, Baba Hârca și altele, apoi compania dramatică a neuitatului Petru Liciu, iar într'un an am avut și o stagiune de operă, cu o mică trupă de italieni.

Se înțelege că nu pot înșira aicea toate spectacolele de orice fel ca : teatru, operă, concerte etc., cari timp de peste 60 ani, s'au perindat la teatrul nostru. De altfel este și greu a le reda din memorie pe toate. Am reamintit doar câteva dintre cele mai vechi, despre care, sunt sigur, că mulți din bătrânii târgului își mai aduc aminte.

Pe atunci mai era și bunul obicei că se juca

de multe ori așa zisul teatru de societate, de către *diletanți*, dintre D-nele și D-nii din elita intelectuală a orașului. Multe din acele reprezentații având remarcabile succese.

* * *

Iată pe scurt câteva din amintirile mele mai vechi asupra teatrului din orașul nostru.

După cum am arătat, un local de teatru, oricât de bine construit și înzestrat, nu poate avea, într'un oraș de provincie, unicul scop și exclusivă destinație, pentru reprezentațiile artei dramatice, adică un caracter permanent de asemenea natură, la fel cu teatrele naționale din București, Iași, Cluj, și alte centre mari, de oarece populația mică a orașului nostru, n'ar putea asigura vre'o dată funcționarea permanentă a unui teatru.

De aceea socot că un local de teatru, trebuie să ne servească la toate și pentru toate manifestările vieții noastre sociale și culturale. El trebuie să fie un adevărat *Ateneu Popular* folosit în orice împrejurări: reprezentații de teatru, cinematograf, întruniri publice, profesionale, congrese, conferințe, concerte, serbări, etc. etc. Cu alte cuvinte orășenii să aibă ori când la îndemână acest important edificiu pentru nevoile lor sociale. Cu modul acesta, rentabilitatea unui asemenea local va fi cu mult mai mare și s'ar amortiza mai curând investițiunile făcute. Destinându-l numai pentru cele câteva reprezentații, sporadice, pe care în cursul unui an le-ar da diferite companii de artă dramatică, în trecerea lor pe alcea, veniturile realizate abia ar ajunge pentru acoperirea cheltuelilor de întreținere, ceea ce nici

din punct de vedere al unei bune gospodării financiare, n'ar fi deloc recomandabil și comuna noastră și-ar asuma o grea sarcină bănească.

* * *

Expunând aceste modeste păreri personale, țin a remarca munca energică și stăruința mai presus de orice laudă, pe care vrednicul nostru concețean G. Măcărescu, a depus și o depune încă, pentru ridicarea și desăvârșirea monumentalei clădiri a noului teatru, care, pe lângă că constituie o pozoabă a orașului, va servi și scopurile arătate mai sus. O singură dorință a-și mai avea: toți cetățenii și conducătorii de astăzi, să-și dea silința ca acest teatru să fie cu un ceas mai înainte isprăvit și redat folosinței obștești. Nici un sacrificiu nu va fi de prisos, pentru realizarea acestei însemnate opere.

CAPITOLUL VIII

VIATA POLITICA

Priviri generale

Politica — această artă ori știință de a conduce popoarele, își are originea în cele mai vechi timpuri a le omenirii. La cele mai multe popoare ea se manifesta în mod public. Astfel în vechea Grecia era vestita Agora, iar la Roma Forum, unde se țineau în locuri mari deschise, întrunirile cetățenilor, se discutau și puneau la cale treburile obștești. Apoi Senatele din Atena, Sparta, Cartagena și acel celebru Senat din Roma al patricienilor, toate având un rol determinant în viața politică a țărilor antice. Aceste instituțiuni erau ceea ce noi numim astăzi adunările legislative sau viața parlamentară.

În trecutul țărilor române, Moldova și Valahia, politica era condusă de Domnii sau Voevozii lor, ajutați de un sfat compus din boerii mari, în cap cu mitropolitul țării.

Au trecut mai mult de o sută de ani de când și la noi a fost introdus regimul așa zis parlamentar, care funcționa cu mult mai înainte în statele apusului. La început acest regim a fost cu totul restrâns, mărginit doar numai la clasele privilegiate ale boerilor, dar în scurgerea vremii, el a evoluat,

treptat, fiind mereu lărgit, până ce a ajuns la votul universal de azi.

* * *

Pentru ca cetitorii să cunoască fazele prin care a trecut regimul parlamentar la noi, voi aminti, în ordinea cronologică, în care au luat ființă, *vechile legiuri* în această materie și apoi voi reda pe scurt, evenimentele, frământările și luptele politice, desfășurate în lunga perioadă în care ele s'au produs.

De aceea pentru o mai sistematică orânduire a amintirilor mele, cuprinse în acest capitol le voi subdivide în câteva părți mai însemnate, astfel ca cetitorul să se poată mai ușor orienta :

1) Regulamentul organic

După dispariția regimului de tristă amintire al Fanarioșilor, în urma revoluției olteanului Tudor Vladimirescu din 1821, principatele române au reușit să reintre în vechile lor drepturi: acelea de ași alege singure Domnii. În acelaș timp, Rusia și Turcia careși disputau stăpânirea noastră, s'au gândit că este urgentă nevoie a se face și introduce oarecare reforme în principate, întrucât poporul român începuse a se redeștepta și a lupta pentru o viață națională.

Astfel prin tratatul de pace de la Adrianopol din 1829, Turcia și Rusia au stipulat și recunoscut, între altele, dreptul suveran al alegerii Domnitorilor pe viață și o administrație autonomă.

De fapt însă, îndată după încheerea acelu tratat, Rusia și-a asumat rolul de *protectoare* a principa-

țelor române, intervenind direct în conducerea lor.

A urmat apoi întocmirea faimosului regulament organic, o vastă operă de legislație în toate domeniile publice, care cu toată participarea delegațiilor Munteni și Moldoveni, a fost alcătuit după instrucțiunile și directivele Rusiei, de vestitul general Kissilef, omnipotentul ei în principate.

S'a instituit o comisiune la St. Petersburg, compusă din delegații principatelor și alți delegați ruși cu însărcinarea de a revizui, modifica și stabili definitiv textele regulamentului organic, care după ce a fost aprobat de Curtea Imperială a Rusiei—proiectoarea noastră—a fost supus și aprobării de către Obșteasca Adunare Extraordinară, convocată mai întâi la București și apoi la Iași.

Regulamentul organic a intrat în vigoare la Iulie 1831 în Muntenia și la Ianuarie 1832 în Moldova.

Prin acest regulament se instituia, în ambele principate, câte o obștească adunare electivă, aleasă pe cinci ani, compusă: cea din Valachia din mitropolitul țării ca președinte al adunării și cei trei episcopi eparhioși, ca membri de drept, 26 boeri de rangul I, deputați aleși în capitală, și 28 boieri aleși în județe. Alegătorii trebuiau să fie tot boieri de rangul celor aleși. Deci numai clasele privilegiate aveau dreptul de aleși și alegători. Adunarea din Moldova se compunea dintr'un număr mai mic de membri: mitropolitul din Iași ca președinte și cei 2 episcopi de Huși și Roman, apoi din 16 deputați aleși la Iași și 16 în județe, în aceleași condițiuni ca și în Muntenia.

Se observă însă un lucru caracteristic al vremu-

rilor de atunci : mandatul de deputat era compatibil cu funcțiunile Statului, adică și înalt funcționar și deputat în același timp ; așa că *independența* acestor deputați se găsea mult știrbită, dacă nu chiar iluzorie, față de puterea executivă.

Adunările extraordinare fiind dizolvate, deoarece își îndeplinise mandatul lor de revizuire și aprobare a Regulamentului Organic, se pășește la întocmirea listelor electorale și la noui alegeri.

Amintesc că numărul alegătorilor era foarte redus, din cauză că cenzul era prea mare. Se cerea un venit anual de mii de galbeni în moșii, pe cari numai marii boieri latifundiari îl puteau avea.

Adunările legiuitoare, despre care am pomenit, după ce au ales ca Domni pe viață : Alexandru Ghica în Muntenia și pe Mihail Sturza în Moldova, au funcționat timp de vreo 16 ani : de la 1832 până la 1848, când izbucnind cunoscuta revoluție în ambele principate, acestea au fost ocupate de Rusia și Turcia.

Aceste adunări, ca și Regulamentul Organic, intrase oare cum în obiceiurile noastre politice și au contribuit, în largă măsură, la întemeierea și consolidarea țărilor române, prin făurirea multor legi bune și crearea a multor instituțiuni publice de mare folos, exercitând controlul asupra actelor Domnului și a guvernului ; ba de multe ori făcând remarcabile acte de independență, chiar față de faimosul și a tot puternicul general Kissilef.

Iată ce ne spune istoricul Al. Xenopol despre acest general : „Kissilef a fost un om cu totul excepțional, ce nu seamăna deloc în purtare cu Rușii

ceilalți și care căpătând iubire pentru poporul român, în sânul căruia a trăit șase ani, și-a cunoscut toate suferințele lui, vroia să-l îndrumeze în realitate pe calea progresului. El a luat deci măsuri serioase pentru întemeierea și reorganizarea școlilor din București și Iași. Permite lui Heliade să scoată în București gazeta „*Curierul Românesc*” și lui Asachi în Iași, *Albina Românească*; îngăduind în acelaș timp crearea altor instituții culturale ca: Societatea Filarmonică, Teatru, Societatea Medicilor și Naturaliștilor etc., toate menite a desvolta cultura națională și limba românească“.

* * *

Revoluția din 1848 și actele de independență ale adunărilor obștești, au avut o tristă urmare; Convențiunea Ruso-Turcă de la *Balta-Liman* din 1849 prin care s'a stipulat drepturile acestor puteri de a interveni în principatele române și prin care acestea pierd mai toate drepturile ce li se recunoscuse prin tratatul de la Adrianopol. Adunările legislative au fost *suspendate* și înlocuite prin niște Divanuri Ad-Hoc, compuse din miniștri, membrii Divanului Domnesc și din magistrații președinți ai tribunalelor din Capitală, cari aveau mai mult vot consultativ, iar votul deliberativ se mărginea numai la chestii de bugete și impozite.

Dar mișcarea națională, începută la 1848, a continuat cu putere. Marea generație de atunci, ai căreia capi fură surghiuniți din țară, și finerimea aflată la studii în străinătate, au lucrat cu cel mai mare avânt și patriotism în țările din Apus, mai ales la Paris, atrăgând atențiunea și buna voința

înaltelor cercuri europene asupra soartei poporului român din cele două principate. Astfel s'a înfiripat partidul național, devenit mai târziu *Partidul Unionist*. *)

* * *

Războiul dela Crimeea din 1854, unde puterea Rusiei a fost înfrântă de aliații: Franța, Anglia și Turcia, a avut o mare înrăurire asupra soartei țărilor noastre. Tratatul de pace dela Paris din 1856, a stipulat, între altele, întocmirea unei Convențiuni între Turcia, ca putere suzerană, și celelalte șase puteri europene, pentru organizarea definitivă a a principatelor Moldova și Valachia, puse sub garanția colectivă a tuturor puterilor europene. Tot atunci s'au alipit la Moldova cele trei județe din sudul Basarabiei: Cahul, Ismail și Bolgrad împreună cu gurile Dunării.

Un noroc providențial a fost pentru soarta neamului românesc, faptul că Napoleon III, împăratul Franței, promova cu toată căldura emanciparea și unirea națiunilor mici, fiind un convins aderent, ba chiar inițiatorul și protectorul naționalismului în Europa.

Un puternic curent se făcuse pentru unirea principatelor, care, răspândit printr'o întinsă propagandă, găsi o binevoitoare primire și în străinătate; iar când în Martie 1857, Conteale Walevschi, minis-

*) Atât de înverșunată era lupta și ura în contra Rusiei, pe timpul revoluției dela 1848, încât poporul din București, a mers până acolo că sustrăgând prin forță Regulamentul organic, l'a pus pe o patașcă și îl conduc, în cortegiu funebru, pe lângă consulatul rusesc unde l'a prohodit și apoi l'au ars într'un mare foc aprins în mijlocul pieței.

îrul de externe al Franței, ca delegat în conferința de la Paris, a propus și declarat că starea de lucruri nu se va îndrepta în principate, până când nu se vor uni într'un singur stat, sub un prinț străin și sub garanția puterilor; această propunere care concorda și cu dorința românilor, a fost adoptată de majoritatea puterilor; Turcia și Austria s'au opus, fiindcă erau interesate a ne ținea desbinați. Totuși această propunere a fost, în cele din urmă, admisă *în principiu* de întreaga conferință, care numi o comisiune compusă din delegații marilor puteri cari, mergând în principate, să ia cunoștință despre dorințele poporului asupra organizării lor definitive. Această comisiune europeană sosi în țară la începutul lui Aprilie 1857.

Noui alegeri se făcură în ambele principate, după normele fixate printr'un firman special al Turciei—și la 4 și 11 Octombrie 1857, Divanurile Ad-hoc în care erau reprezentate toate clasele sociale, se întruniră la Iași și București.

Ambele adunări au votat un *memorandum* către puteri, în care se cerea: 1) Autonomia țărilor române; 2) Unirea lor într'un singur Stat; 3) Domn străin dintr'o familie domnitoare din Europa și 4) Guvern constituțional reprezentativ.

2) Convenția dela Paris din 7 | 14 August 1858.

Dorințele românilor exprimate prin Memorandum sus amintit, în urma împotrivirii înverșunate a Turciei și Austriei, nu au fost luate în considerație, cu

toată susținerea lor de cătră generoasa Franță și a marelui ei împărat Napoleon.

După îndelungate și migăloase desbateri, în care intrigile și ciocnirea intereselor europene, au jucat un rol de frunte, Conferința a alcătuit o *Constituție*, aplicabilă ambelor principate, cunoscută sub numele de *Convenția dela Paris* din 7 | 19 August 1858.

Cine citește cu atenție această faimoasă convenție, va constata numai decât, ce echivocuri, perfidie și formule ipocrite se cuprind în ea. Toate clauzele ei turburi și neprecise, erau alcătuite cu premeditare, spre a zădărnici ori paraliza dorul de unire al naționaliștilor cinstiți și însufleșiți, munteni și moldoveni, precum și aspirațiunile de emancipare ale poporului român. Un monument clădit după cea mai clasică șiretenie diplomatică!

Convențiunea dela Paris, stabilind principiul constituțional în guvernarea țărilor române, prevedea o adunare electivă pentru fiecare principat și o *Comisie Centrală* comună, cu sediul la Focșani, investite cu puterea legiuitoare.

Adunările erau alese pe 7 ani, iar alegătorii împărșiți în două clase, trebuiau să aibă un cenț destul de mare: cei direcți un venit de 1000 galbeni, cei indirecti—cari votau prin delegație—100 galbeni și vârsta de 25 ani. Unui candidat ca să fie ales, i se cerea un venit minim de 400 galbeni și vârsta de 30 ani. Dispense de cenț nu erau acordate, căci legea electorală nu ținea seamă de cultura ori profesiunea celorlalți cetățeni.

La 1856 expirând termenul de 7 ani fixat prin

Convenția dela *Balta Liman*, Domnitorii Barbu Știrbei și Grigore Ghica, au fost înlocuiți prin *Caimacani*. În Moldova se numi Teodor Balș, care murind curând, fu înlocuit cu grecul Neculai Vogoride, ginerele boerului moldovan logofătul Costache Conache, cunoscutul poet; iar în Valachia a fost numit Alexandru Ghica, cari administrară țările în mod provizor. Dar după punerea în aplicare a Convenției dela Paris, caimacanii au fost înlocuiți printr'o comisie interimară, compusă, conform Reg. Organic, din președintele Divanului Domnesc, Marele Logofăt și Ministrul de Interne. Comisia din Moldova era formată din: Vasile Sturza, Anastase Panu și Ștefan Catargiu; iar în Muntenia din: M. Băleanu, I. Manu și Ion Al. Filipescu. *)

Atribuțiile acestor comisii interimare se mărgineau la formarea listelor electorale și alegerile pentru adunările electivă, care aveau să aleagă 2 domni (Hospodari).

Alegeri noi se făcură și deputații aleși erau în mare parte favorabili ideii Unirii.

Adunarea din Moldova a fost deschisă, cu mare solemnitate în ziua de 28 Decembrie 1858, printr'un mesaj al comisiei interimare, iar cea din Valachia la 22 Ianuarie 1859, tot cu aceeași solemnitate.

*) Inlocuirea Caimacaniilor a fost motivată de faptul că ei fiind numiți de Turcia, aceasta le poruncise, în secret, ca să lucreze astfel ca Unirea să cadă. În acest scop, vicleanul și străinul Vogoride, a recurs la o măsură josnică și abuzivă; falsificarea listelor electorale, înscriind în ele numai pe acei alegători cunoscuți ca **antiunioniști**, omițând a înscrie marea majoritate a partizanilor Unirii. Dar în urma protestelor violente ale **partidei naționale** din Moldova, alegerile făcute de Vogoride, au fost **anulate** de comisia europeană din București, care ordonă revizuirea listelor și înscrierea tuturor alegătorilor.

fate. Ambele adunări erau convocate pentru alegerea Domnitorilor.

Ce a urmat se știe : La 5 Ianuarie adunarea din Moldova și apoi la 24 Ianuarie 1859, acea din Muntenia, alegând pe Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, unirea principatelor române s'a făcut de fapt în persoana noului Domn și în ciuda dușmanilor țării. Această unire însă nu s'a realizat de drept și definitiv decât la 1862, când a fost în fine recunoscută de puterile garante, dar numai pe durata de 7 ani ai Domniei lui Cuza. Desăvârșirea și consolidarea Unirii nu s'a îndeplinit decât la 1866, când s'au realizat integral dorințele poporului român, exprimate de Divanurile Ad-hoc în Memorandum din 1857, adică unirea sub un Domn străin, odată cu alegerea prin plebiscit, a Prințului Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen.

Cu privire la unirea țărilor române și îndoita alegere a Domnitorului Cuza, îmi voi permite a adăuga că, rare ori în istoria politică a unei țări, s'a văzut o pildă de asemenea înălțare sufletească și generoasă, peste patimi meschine și deasupra intereselor egoiste—ca acea a marei generațiuni de atunci, care a pregătit și realizat—cu multe jertfe—unirea țărilor surori, înfruntând toate greutățile și opunerea puterilor interesate, printr'o grandioasă și adânc înțeleasă solidaritate națională!*

*) Unul din sprijinitorii cei mai devotați ai ideii Unirii, a fost și neuitatul **Victor Place**, consulul francez din Iași. Amintesc că acum vre'o 60 ani, în 1875—76, văduva acestuia D na Place a locuit aici în Piatra, în casele lui Todirel, de lângă arestul preventiv, unde se află Azilul de bătrâni cu cei 2 băieți ai săi Henry și Victor, cam de o vârstă și buni prieteni cu mine. Pe atunci mai erau câteva familii franceze aici ca : Jordan, Champalbert, Borty, Gall, Couget și altele.

3) Statutul Organic din 2 Iulie 1864.

Convenția de la Paris, care cum am arătat, era legea fundamentală (Constituția) Principatelor Române, a durat aproape 6 ani, până la 2 Mai 1864, când s'a produs cunoscuta *Lovitură de Stat* a lui Vodă Cuza și a guvernului său.

Această lovitură de stat a fost provocată de opunerea majorității adunării legiuitoare de a vota legea rurală de improprietărea țăranilor și noua lege electorală, așa după cum le întocmise guvernul de atunci, al cărui cap și suflet era marele M. Kogălniceanu.

Adunarea a fost dizolvată prin decretul Domnitorului Cuza, iar puterile ei au trecut asupra Consiliului de Stat ce fusese înființat la 11 Februarie 1864. A urmat proclamația lui Cuza adresată țării, și Plebiscitul Național, votat de țară, cu o imensă majoritate, în zilele de 10 și 14 Mai 1864, pe baza căruia s'a decretat și promulgat Statutul Organic, prin care s'a adus însemnate modificări Convenției dela Paris și s'a decretat o nouă lege electorală, pe baze mai largi. Totodată, pe lângă adunarea electorală, s'a mai înființat *Corpul Ponderator* (Senatul), compus din : Mitropoliții țării—dintre cari mitropolitul primat era președintele de drept, episcopii eparhiilor, primul președinte al Inaltei Curți de Casație, din cel mai vechiu general în activitate, oșebit din 64 membri numiți de Domn astfel : jumătate dintre persoanele recomandabile prin meritul și experiența lor, iar cealaltă jumătate de 32, dintre membrii consiliilor generale a județelor, câte unul de fiecare district.

Inițiativa legilor se lua adunărilor legiuitoare, lăsându-se numai Domnului și Consiliului de Stat.

Modificările cuprinse în Statutul Organic din 1864, sunt motivate, chiar în preambulul lui, astfel :

„Convenția încheiată la Paris la 7 August 1858, între Curtea Suzerană—Turcia și între puterile garante autonomiei Principatelor Unite, este și rămâne legea fundamentală a României.

Însă, îndoita alegere din 5 și 24 Ianuarie 1859, săvârșirea Unirii și desființarea Comisiei Centrale făcând inaplicabile mai multe articole *esențiale* din Convențiune ; Atât pentru îndeplinirea acestora, cât și pentru reșezarea echilibrului între puterile statului. Ca act *adițional* al Convențianii, intră de astăzi în putere următorul Statut“.

Apoi în dezvoltarea acestor modificări, se precizează :

Principatele unite pot, în viitor, a modifica și schimba legile care privesc administrația lor din lăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite și fără *nici o intervenție străină*.

Iată acum și dispozițiunile legii electorale anexate la statut și promulgată tot la 2 Iulie 1864:

Alegătorii sunt împărțiți în două categorii : *primari* și *directi*. Cei dintre cari plătesc o dare către stat de 48 lei, sunt alegători în comunele rurale ; 50 dintre dânșii aleg, prin vot pe față, un delegat ca alegător direct. Tot alegătorii indirecti sau primari, sunt acei cari plătesc o dare de 80—110 lei ; precum și patentarii până la a cincea clasă, sunt alegători în orașe. 2) Alegătorii directi, fie în orașe fie în sate, sunt acei cu un venit de 100

galbeni. Sunt scutiți de acest venit : preoții parohiilor, profesorii secundari, institutorii primari, profesioniștii liberi : avocați, ingineri, doctori și pensionarii cu o pensie anuală de 3000 lei cel puțin.

Cum vedem, cu tot acest sistem cenziar, pentru prima oară țărani sunt chemați la viața politică, deși ei votau numai prin delegați, iar nu direct.

Spre a putea fi ales deputat trebuia : a fi român, vârsta de 30 ani și un venit anual de 200 galbeni. Sunt scutiți de acest cenziar : toți românii cari au avut funcțiuni mari în serviciul statului, ofițerii superiori ai armatei ce nu sunt în serviciul activ și profesiunile libere.

Colegiile se împart în două : de orașe și de județe.

Numărul deputaților, în întreaga țară, este de 160. Județul Neamț avea 5 deputați : 2 pentru Piatra, 1 pentru Tg.-Neamț și 2 p. județ. Deci și pentru deputați cenziarul era mult redus de cum era mai înainte și se admitea, pentru întâia oară, scutirea de orice venit a păturii intelectuale, apoi și numărul deputaților este sporit.

Se înțelege dela sine motivele pentru care adunarea legislativă, în majoritatea ei, s'a opus atât legii rurale de improprietărire cât și legii electorale—căci marii proprietari, cari erau în acelaș timp singurii alegători și aleși, își vedeau amenințate pe de o parte moșiile latifundiare, iar pe de alta privilegiile politice.

* * *

Voiu aminti acum marea însemnătate ce a avut

Statutul Organic din 2 Iulie 1864, în organizarea modernă a României. Astfel, numai în cele câteva luni: Mai—Decembrie 1864, Domnitorul Cuza, ajutat de vrednicii lui ministrii și consiliul de stat—a decretat și promulgat legile fundamentale ale țării, care dăinuiesc și astăzi: Codurile: Civil, Comercial, și Penal cu procedurile lor, legea rurală, legea electorală și multe alte legi importante, care sunt la temelia statului nostru modern—și pentru a cărora alcătuire, discuție și votare, ar fi trebuit zeci de ani de viață parlamentară.

Tot sub Domnia lui Cuza, s'au înființat în 1860 universitățile din Iași și București, precum și Inalta Curte de Casație și Justiție la 1861.

Ca să-și poată realiza marile sale reforme, nemuritorul Cuza a fost silit să recurgă la o lovitură de Stat; să-și încununeze apoi opera de mare și iscusit reformator, cu ajutorul metodei *reacționare* ori de *dictatură*, cum s'ar zice în limbajul politicianist de astăzi, spre a putea da țării sale, nou născută, puteri de viață, un viitor civilizat, progresul și închegarea culturală și sufletească, fără de care nu am fi putut ajunge la România Mare! Dânsul a fost călăuzit în toate aceste înfăptuiri de cel mai ideal și curat democratism. El nu s'a lăsat intimidat nici de reacționarismul boierilor, cu toate că el însuși era boer—nici de vorbăria ori de formulele savante ale pseudodemocrației; ci ajutat de vrednicii lui sfetnici-colaboratori, în frunte cu genialul și patriotul Kogălniceanu—pe care a știut să-i aleagă și cari erau la înălțimea concepțiilor lui—a reușit să toarne în forme instituționale ideile

și sentimentele sale menite a asigura fericirea și înălțarea poporului său, pe a căruia dragoste și voință s'a răzemat în toate acțiunile sale. A fost un adevărat *creator* !

Ce a fost și ce a însemnat epoca acestui mare Domnitor, în încheierea și organizarea statului român, cefitorii acestor amintiri, o pot afla pe larg din monumentală operă „Domnia lui Cuza Vodă” a ilustrului nostru istoric A. D. Xenopol.

Nu mă pot opri de a adăuga că marile reforme amintite mai sus, au fost în mare parte opera și a ilustrului său prim ministru M. Kogălniceanu, acest titan al politicii și vieții de stat românești, care prin geniul lui a predominat marea generație a timpului său. Astfel că se poate spune, cu drept cuvânt, că el a fost *creerul*, iar Domnitorul Cuza, *executorul*.

De aceea socot că este o mare mândrie că orașul nostru, s'a învrednicit să aibă în mijlocul lui, *statuea* acestui glorios și neasămănat înaintaș al neamului, datorită în mare parte și sprijinului dat de neultata sa fiică Lucia Leon Bogdan.

4) Constituția și Legile Electorale dela 1866-1923.

După detronarea, printr'o abdicare forțată, a Domnitorului Cuza, în noaptea de 11 Februarie 1866, se formează guvernul provizor sub președinția lui Ion Ghica și se institue o *locotenență domnească*, compusă din : Lascar Catargiu, Colonel Haralambie și generalul N. Golesecu, care au luat măsuri ca să triumfe și ultima dorință a poporului român, rostită prin glasul Divanurilor Ad-hoc : aceea de a chema

la tronul României pe un prinț dintr'o familie domnitoare europeană. S'a convocat de îndată adunarea care alege și proclamă ca Domnitor pe contele Filip de Flandra, fratele mai mic al regelui Belgiei, care însă neprimind, se cheamă la tron pe Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, din familia domnitoare a Prusiei.

Principele Carol I fu ales Domn al României printr'un plebiscit, în urma căruia adunarea legiuitoare, în ziua de 1 Mai, îl proclamă Domn, iar la 10 Mai 1866, prințul intră în București, însoțit de marele om de Stat de mai târziu Ion C. Brătianu, care, cum se știe, a jucat un mare rol în alegerea și aducerea prințului Carol în țară.

Îndată după suirea lui în scaun, se votează și decretează o nouă Constituție — luată după cea Belgiană — prin care se consacră în România principiile liberale și democratice cele mai înaintate; egalitatea înaintea legilor prin desființarea tuturor rangurilor și privilegiilor, libertatea cuvântului, presei și a întrunirilor, menținerea sistemului Bi-Cameral, schimbându-se numai felul de alegere și anume:

Corpul electoral pentru cameră se împarte în 4 colegii: I și II al proprietarilor, III al profesiunilor libere și IV al țărănimii. Pentru Senat erau numai colegiile I și II al proprietarilor. Sistemul cenșitar a fost menținut deci și prin noua lege electorală.

Amintesc în trecut că, între timp, a izbucnit la Iași, cunoscuta mișcare *separatistă* din 3 Aprilie 1866, prin care o parte din boerimea Moldovei, în frunte cu mitropolitul Calinic Miculescu, tindea la

desfacerea Unirii. Dar această tristă mișcare nu a reușit, fiind repede potolită, nu însă fără vărsare de sânge.

* * *

Odată cu suirea pe tron a Domnitorului Carol I și decretarea Constituției din 30 Iunie 1866, s'a crezut că noua Românie a intrat în fine într'o perioadă de liniște, ordine și consolidare. Din nenorocire însă, patimile și învrăjbirile politice, au reînceput cu mai multă furie ca în trecut.

În adevăr, numai în curs de cinci ani 1866-1871, s'au perindat la cârma țării nu mai puțin de zece guverne fie conservatoare și liberale, fie împeștritate cu miniștri din ambele aceste partide, singurele existente în acea vreme. Starea financiară a țării era dezastroasă : instabilitatea guvernelor o făcuse și mai grea. Apoi înverșunatele lupte și frământări politice, nu crușau nici persoana Domnitorului Carol care era atacat violent în mod public, prin presă și întruniri, devenise oarecum nepopular.

Tot pe atunci a apărut și faimoasa broșură „Șpiionul Prusian“, sub pseudonimul *Vulpescu*, atribuită lui Mitiță Sturza, cunoscutul om de Stat și șef al partidului liberal de mai târziu.

În fine la 8 August 1870, se produce caraghioasa revoluție dela Ploești, în cap cu Colonelul Al. Candiano Popescu—unul dintre ofițerii cari au participat la detronarea lui Cuza—când s'a proclamat *republica*, detronarea principelui Carol I și desființarea dinastiei ! Deși această revoluție a durat numai câteva ceasuri, totuși ministerul conservator, prezidat de Manolache Costache Epureanu, cade în

urma unui vot de neîncredere al Camerei și este înlocuit cu guvernul liberal a lui Ion Ghica, din 18 Dec. 1870.

Curentul antidinastic creștea însă în toată țara. El atinsese punctul culminant în primăvara anului 1871, în următoarele împrejurări: Se știe că războiul Franco-German, s'asfârșit prin înfrângerea Franței, silită a încheia pace în cele mai grele condițiuni, între care perderea provinciilor sale Alsacia și Lorena. Intreg poporul român și clasele conducătoare simpatizau cu nenorocita Franță, iar aceste sentimente dușmănoase Germaniei, se răsfângeau, bine înțeles, și asupra Domnitorului Carol I, din cauza originii lui germane. În seara de 11 Martie 1871, colonia germană din București, s'a întrunit la un mare banchet, dat în sala Slătineanu — unde astăzi este Casa Capșa—spre a sărbători victoria armatei germane. În toiul veseliei și a tuastelor înflăcărâte, localul a fost atacat cu o ploaie de pietre, care a spart toate geamurile, lovind și rănind pe mulți dintre convivi, între care era și consulul german de Radovitz. O mare indignare și furie cuprinse întreaga colonie, care prin zisul consul, cerea imediată satisfacție. Domnitorul Carol, alarmat de cele întâmplate, cheamă pe Ion Ghica, șeful guvernului liberal de atunci, cerându-i explicații. Ghica îi răspunde că poporul capitalei s'a revoltat și că guvernul său n'ar putea stăpâni situația. Domnitorul Carol amenința atunci cu *abdicarea* sa ; dar că abdicarea o va face numai în mâinile foastei Locotenențe Domnești, aceea care în 1866 îi încredinșase tronul.

Îndată membrii acelei locotenenți: Lascar Catargiu, general Goleescu și colonel Haralambie fură chemați la Palat. Atunci s'a petrecut un mare fapt istoric: marele patriot moldovan Lascar Catargiu, imploră pe Domnitor, sfătuindu-l să nu abdice, căci acest gest ar fi cea mai mare nenorocire pentru țară. Că, el, Lascar Catargiu, își ia răspunderea situației, asigură că poporul Capitalei nu s'a revoltat ci este liniștit, că dezordinea este opera unor studenți și altor inși, instigați de liberali, că în fine garantează repede potolire a spiritelor și restabilirea ordinii fără represiuni ori vărsare de sânge.

Rezultatul acestei întrevederi, a fost căderea ministrului Ion Ghica și constituirea marelui guvern conservator sub președenția lui Lascar Catargiu, din 12 Martie 1871, care a guvernat țara, neînterupt, mai bine de 5 ani, până la 4 Aprilie 1876.

A fost cel dintâi guvern de lungă durată a lui Carol I și grație elementelor de valoare și capabile din care a fost alcătuit, a contribuit, în mare măsură la consolidarea și progresul țării. Citez pe unii din acei miniștri cari reprezentau elita partidului conservator: Petru Mavrogeni, G. Costa-Foru, N. Creșulescu, general Christian Tell, general Ion Em. Florescu, Vasile Boerescu, Alexandru Lahovari, Gh. Cantacuzino, Titu Maiorescu, Theodor Rosetti, Petrache Carp și Ion Strat.

* * *

Amintesc încă un fapt important: mai înainte cu câteva luni de la chemarea la putere a lui Lascar Catargiu, Domnitorul Carol I a scris unui bun

prieten al său *Ambro* din Germania, o scrisoare care a fost publicată într'un ziar de acolo, prin care se plângea de condițiunile grele ce întâmpină domnia sa în România și își exprimă dorința de a *abdica* și a se reîntoarce în vechea sa patrie. Iată câteva fragmente din acea faimoasă scrisoare, care multă vreme a fost exploatată de către liberali :

„Sunt aproape cinci ani de când am luat hotărârea statornică a mă pune în capul acestei țări, atât de săracă și cu toate acestea atât îmbelșugat dotată de natură ; totuși trebuie să spun că n'am putut face de cât prea puțin pentru această frumoasă țară.

Mă întreb adesea a cui e vina ? A mea care nu am cunoscut caracterul poporului, sau a lui, care nu voește să se lase guvernat, sau nu știe să se guverneze ?

Am dobândit însă convingerea că aceste imputări nu trebuiesc adresate nici poporului în general nici mie personal, ci mai ales acelor cari, născuți chiar în principate, au pus mâna pe guvernul lor. Acești oameni cari, uitând situația patriei lor, s'au dus să-și facă educația politică și socială în străinătate, n'au alt gând decât să aplice la dânsii, fără discernământ, niște idei admise acolo și investite într'o formă utopistă.

De nu mi-ași fi pus toată inima la interesele acestei mărețe țări, căreia s'ar putea prezice, în alte circumstanțe, viitorul cel mai strălucit, aș fi pierdut de mult răbdarea și să părăsesc viitorul țării în voia coteriilor.

Regret numai din toată inima, că bunele intențiuni, au fost nesocotite și primite cu atâta ingraturitudine; însă cu această diferență, în avantajul meu, că conserv libertatea de a mă întoarce în scumpa mea patrie“.

Las acum pe cefitori să judece ei singuri, ce s'ar fi întâmplat dacă Domnitorul Carol, desgustat de acțiunile coteriilor politice, ar fi abdicat dela tron și nu ar fi fost împiedecat de la acest funest act prin energica și patriotica intervenție a lui Lascar Catargiu, despre care am amintit!

Autoritatea, prestigiul și popularitatea Domnitorului Carol I, marele întemeetor al dinastiei române, a fost sporită prin lunga guvernare de 5 ani a guvernului conservator Lascar Catargiu, acest om de stat, fără o mare cultură, dar de o mare probitate, experiență și înzestrat cu adânc bun simț, acest vrednic și ilustru fiu al județului Neamț din Dobreni—Negrești.

Această autoritate a lui Carol I, a crescut și mai mult după războiul din 1877, când în fruntea armatei române, a cucerit independența țării, iar la 14 Martie 1881 s'a proclamat regatul român și apoi la 10 Mai 1881 s'a încoronat ca primul rege al României.

* * *

După o funcționare de 18 ani a constituției și legii electorale din 1866, o nouă constituție ia ființă în anul 1884, sub guvernul liberal al bătrânului Ion C. Brătianu.

Camerele de revizuire, alese în 1883, au modificat și lărgit mult vechea constituție și legea elec-

torală. Au fost mari lupte și desbateri în acele Camere constituante. Astfel bătrânul democrat și ziarist C. A. Rosetti, împreună cu un grup de liberali cu idei mai înaintate, dintre care citez din memorie pe : D. Giani, Gh. Panu, Al. Giani, G. Cantili și alți tineri liberali, cereau colegiul unic și o mai mare libertate a presei. Dar majoritatea Camerei n'a primit introducerea acestor reforme radicale. Din această cauză C. A. Rosetti a demisionat dela președinția camerei, ba s'a despărții definitiv de vechiul său prieten politic Ion C. Brătianu, după o colaborare de 40 ani.

Legea electorală din 1884 a însemnat totuși un vădit progres : Corpul electoral a fost redus de la patru, la trei colegiuri : cel I se compunea din alegătorii rurali sau urbani, având un venit de cel puțin 1200 lei anual ; colegiul II din cei cari plătesc către stat o dare anuală directă de minimum 20 lei. Sunt scutiți de cenz în acest colegiu : 1) profesiunile libere ; 2) ofițerii în retragere ; 3) pensionarii și 4) cei cari au absolvit cel puțin 4 clase primare. Acest colegiu era numai orășănesc. Colegiul III rural se compunea din alegători rurali direcți ; 1) acei cu un venit anual de cel puțin 300 lei, cari știu ceti și scrie ; 2) învățătorii sătești și preoții ; 3) arendașii cu cel puțin 1000 lei arendă anuală. Alegătorii indirecți, prin delegați, sunt toți ceilalți, fără știință de carte, necuprinși în categoriile de mai sus. 50 alegători alegeau un delegat care vota direct.

Pentru Senat, corpul electoral era împărțit, în fiecare județ, în două colegiuri : I acei cu un venit

rural sau urban de cel puțin 2000 lei anual. Sunt scutiți de cenz : foștii miniștri, deputați, senatori, foști magistrați și militari superiori, membrii Academiei Române și în fine acei ce au diploma de doctori sau licențiați cu 6 ani de practică în profesiunea lor. Colegiul II acei cu un venit minim de 800 lei și patentarii de clasa 1 și 2. Sunt dispensați de cenz profesiunile libere—cu mai puțin de 6 ani vechime—profesorii și institutorii urbani, și pensionarii statului.

* * *

Cum se vede, o însemnată lărgire a dreptului de vot în sens democratic, mai cu seamă la Senat care până atunci era apanajul numai al marilor proprietari funciari (de pământ).

În virtutea acestei legi, județul Neamț alegea 4 deputați, din cari 2 în colegiul I și câte unul la col. II și III ; și 4 senatori, câte 2 de fiecare colegiu.

Această constituție și lege electorală, a durat aproape 40 ani, adică până la 1923, când sub guvernul liberal prezidat de Ionel Brătianu—fiul marelui om de stat Ion C. Brătianu—noua constituție și legea electorală, astăzi în vigoare, au chemat la viața politică marile mase populare, orășănești și rurale, prin acordarea votului universal, direct, secret și obligator ; odată cu exproprierea și împrumărirea țăranilor, precum și darea drepturilor politice populațiilor minoritare.

* * *

Iată pe scurt și în ordine cronologică, evoluția legiurilor electorale din vechile principate, regat și România Mare de astăzi.

Această evoluție, spre cinstea și lauda poporului român, s'a făcut cu încetul, fără mari sguđuri, revoluții și vărsări de sânge, după cum istoria ne arată că s'au întâmplat în cele mai multe state ale bătrânei noastre Europe. Fiindcă conducătorii neamului nostru, cu toate dușmăniile și luptele dintre ei, au știut să se strecoare prin toate greutățile întâmpinate—și trecând peste patimi și interese personale, au asigurat consolidarea și progresul țării, transformând în *realitate* ideile *utopice* de care marele Rege Carol I ne vorbea, acum 65 ani, în scrisoarea sa din 1871, de care am amintit.

Dacă în acest capitol am amintit date și fapte cunoscute—fiind intrate de mult în istoria țării, n'am făcu'o pentru cărturarii noștri, ci pentru acei cetitori, cu mai puțină învățătură, cari poate n'au avut încă puțința ori ocazia să le cunoască. În orice caz, socot că, asemenea mari evenimente, prin care a trecut țara noastră, este bine a fi reamintite cât mai des, căci din ele se pot trage multe învățăminte în viitor.

CAPITOLUL IX

VIATA POLITICĂ LA PIATRA-N.

În cele ce urmează, voi reda amintirile mele asupra oamenilor din orașul nostru, cari în trecut au jucat un rol important în luptele politice, subliniind datele și evenimentele mai însemnate, completate și cu dovezi autentice.

Ca și în timpurile de astăzi, astfel și în trecut, viața politică a constituit una din preocupările și îndelnicirile cele mai de seamă ale concetățenilor noștri.

Mă voiu mărgini însă a înfățișa cetitorilor luptele și frământările politice, petrecute în perioada de la 1876—1916, adică în timp de 40 ani.

Această limitare o fac din următoarele cauze : 1) amintirile faptelor cunoscute de mine personal, datează abia din anul 1876, de când am început, a-mi da seama și înțelege manifestările politice, căci dacă ași aminti pe acelea anterioare acestei date ar urma să povestesc lucruri și fapte numai din auzite ; ori să caut a le culege și documenta din alte izvoare mai vechi, ceea ce ar depăși caracterul unor amintiri personale și deci ar fi o lucrare oare cum istorică, lucru ce n'am avut și nu am intențiunea de a face ; 2) oprindu-mă la anul 1916, am socotit că evenimentele ce au urmat după a-

ceastă dată, fiind destul de apropiate, ele sunt bine cunoscute de generația actuală contemporană.

* * *

Cum se înfățișa și manifesta deci viața politică locală la începutul anului 1876? Iată ceea ce voesc a povesti.

În acea vreme și mult mai târziu, până după războiul nostru de întregire din 1916-18, nu existau decât 2 mari partide: *Conservator*, denumit partidul *Alb* și acel *Liberal* sau *Roșu*. Diferitele fracțiuni politice ca: gruparea junimistă și cea numită Frațiunea liberă și independentă de la Iași, ori se încadrau în cele 2 mari partide, sau nu contau mult în viața politică.

Șeful recunoscut și necontestat al partidului conservator de aici, era Colonelul Gh. Roznovanu, care avea ca partizani mai de seamă pe Manolache Albu, Șerban Cananău, Neculai Gridov, Neculai Albu, Costache Andrieș, Costache Popovici Moțoc, Vasile Nădejde, Ion Theohari din Tg. Neamț și aproape toți proprietarii mari ca: Petrache Roseffi Bălănescu și fiul său Nicu R. Bălănescu-Cărligi, Vas. D. Stan-Talpa, Prințul D. B. Știrbey-Bălțătești, Leon și George Bogdan-Dobreni și mulți alții. Era cel mai puternic partid.

Partidul Liberal nu avea un șef recunoscut. El pe atunci era în formație: compus dintr'o pleiadă de oameni mai fineri ca: Manolache Filipescu, cel mai bătrân, Grigore Cozadini, M. L. Adamescu, Th. Dornescu, frații Enache și D. Cantemir, Vasile Cristodulo, frații Dimitrie și Constantin Șoarec, Vasile Văleanu, profesorii Nicolai Vișol, Ion Negrea. Calis-

traf Hogaș, Em. Leonescu și alte elemente dintre intelectualii tineri.

Numărul alegătorilor era foarte restrâns, astfel: Colegiul I de Senat și Deputați avea între 30-40 aleg.

„ II „ „ „ „ „ 35-45 „

„ III „ Deputați „ aprox. 250 „

„ IV „ „ țărănesc „ „ 300 „

directi și prin delegație (1 delegat la 50 alegători rurali).

Legea și procedura electorală nu prevedea magistrați cari să prezideze alegerile — inovație introdusă mai târziu în anul 1884.

Bioururile electorale se compuneau numai din alegătorii colegiului respectiv, se alegea mai întâi un biouro provizoriu, apoi biouroul *definitiv*, compus dintr'un președinte, 2 secretari și 2 scrutatori. Voturile erau scrise cu mâna, nu tipărite. Toată lupta se dădea — când erau mai mulți candidați — la alegerea Biuroului Definitiv, și această alegere, era indicațiunea sigură a reușitei candidatului, al cărui partizan era ales în acest biouro. Din cauza acestor formalități, alegerea de Deputați ori Senatori dura 2 zile.

Dat fiind numărul alegătorilor din colegiile I și II, numai era nevoie de *campanii electorale*. Totul se reducea la câteva consfătuiri intime, ținute în case particulare, așa că lucrurile se reglau oarecum în *familie*.

Pentru colegiul III, care era mai numeros și independent, căci era compus din profesioniști liberi, negustori și funcționari, se țineau uneori, întruniri publice și se făcea propagandă înainte cu

câte-va zile de alegeri. Bineînțeles dacă *opozitia* îndrăznește a-și pune candidat.

Cât privește colegiul al 4-lea, al țărănimei, acesta deși relativ mai numeros, era o *ficțiune*, la ordinul administrației și a prefectului. Primarii comunelor rurale aduceau delegați la vot, și rezultatul era totdeauna alegerea candidatului oficial al guvernului. De aceea cunoscutul om de stat Manolache Costache Epureanu, într'un remarcabil discurs, ținut în parlament, l'a botezat *Colegiul minciună*.

* * *

Cât de departe suntem de acele vremuri! Azi sub regimul votului universal, când toată viața și luptele politice s'au deplasat la *sate*, unde zecile de mii de alegători, chemați în masă la vot, hotărâsc soarta alegerilor, când partidele politice, atât de numeroase, sunt nevoite a se organiza în fiecare comună, iar propaganda, ce se face aproape continuu, a luat mari proporții și luptele politice sunt din ce în ce mai dârze și chiar violente,— fiindcă *numărul*, nu calitatea alegătorilor, asigură victoria.

Apoi mai este de remarcat faptul că în trecutul de care am amintit, din cauza numărului mic de alegători, interesele *individuale* erau mai ușor de satisfăcut; pe când acum aceste interese sunt incomparabil mai covârșitoare. Căci din nenorocire, tot individualul predomină încă în masa mare a alegătorilor; și nu este ușor lucru pentru un politician, ori cât de puternic și abil ar fi, să poată satisface toate aceste interese.

Cred că va trece încă multă vreme, până când sufragiul universal va da toate roadele ce stau la baza ideologiei lui, adică: interesul general al colectivității și binele comun, să precumpănească, iar nici de cum interesele individuale-egoiste.

Această tristă stare de lucruri, nu va înceta decât atunci când masele electorale luminate și educate în acest scop, vor deveni mai conștiente. Este o mare rușine ca alegătorul, neștiutor de carte, să mai voteze după anumite *semne*!

Revenind la politica ^{*}locală^{*}, voi face o mică digresione; amintind un episod interesant, petrecut în 1876, care a făcut multă vâlvă la noi și a căruia veracitate am constatat-o din actele oficiale:

Cătră sfârșitul guvernării de lungă durată, a ministerului conservator Lascar Catargiu, despre care am mai vorbit, se produce în anul 1875 faimoasa coaliție politică dela *Mazar Pașa*¹, în care au intrat pe lângă întreg partidul liberal și câți-va conservatori în frunte cu Manolache Costache Epureanu. Această puternică coaliție, a început o înverșunată campanie contra guvernului L. Catargiu. Curentul liberal creștea în toată țara, mai ales în urma samavolnicțiilor făcute în vestitele alegeri parlamentare din 1875, în care au rămas de pomină vestiții bătauși și capi ai bandelor de agenți electorali: Popa Tache, Temelie Trancă și Ilie Geambașu. În urma acelor sângeroase alegeri, toți magistrații Tribuna-

1) Coaliția sau opoziția dela **Mazar Pașa**, și-a luat acest nume de la casa veche boerească, din str. Biserica Enii București, proprietatea maiorului Lakeman, care, sub acest nume, a servit ca ofițer în armata turcească-și dânsul fiind liberal, își pusese casa la dispoziția partidului, pentru întrunirile lui politice.

lului Ilfov, au demisionat în corpore, în semn de protestare, contra nelegiuirilor petrecute și a nepuținței în care au fost puși membrii parchetului de a ancheta plângerile primite.

La începutul anului 1876, în urma votului de blam dat de Senat contra ministrului de Culte și Instrucție T. Maiorescu, Lascar Catargiu a dizolvat Senatul și noi alegeri avură loc la 26 și 28 Martie. Aceste alegeri au fost fatale guvernului Catargiu. Opoziția coalizată, a ieșit învingătoare, obținând 56 locuri, iar guvernul 41 senatori. Ceea ce a determinat demisia lui L. Catargiu și formarea unui nou guvern conservator sub președinția generalului Florescu, guvern care a durat 24 zile: 4-27 Aprilie 1876.

Aice la Piatra s'au ales 2 senatori: Nicolai Gridov și Nicolai Albu—tatăl lui Nicu Albu—ambii candidați ai guvernului conservator.

Iată acum episodul ce voiesc a povesti:

Alegerea lui Neculai Albu a fost contestată de un număr de 4 alegători, pe motivul că n'ar fi *cetățean român*, ci supus grec.

În ședința Senatului de la 20 Aprilie 1876, după lungi debateri, alegerea lui Neculai Albu a fost *invalidată*; iar la 14 Iunie acel an—sub noul guvern liberal—a fost ales în locul său Nicu Roseffi Bălănescu, conservator, fost ministru de externe, sub domnia lui Cuza, în 1863-1865.

Care a fost motivul acestei invalidări?

Din debaterile Senatului reesă că Gh. Albu—tatăl lui Neculai Albu, ar fi fost cândva supus grec—lucru ce nu s'a dovedit, și alt motiv: că dânsul a fost căsătorit întâia oară cu o femeie *greacă*, și a

doua oară cu o româncă, Că fiul său N. Albu născut din mamă greacă, n'ar fi făcut, când a ajuns major, nici un act spre a i se recunoaște cetățenia română.

Deși primul ministru general I. Florescu și marele jurisconsult C. Bozianu, au susținut, întemeiați pe acte și lege, validarea, invocând motivul că mama străină nu determină cetățenia cuiva, ci numai tatăl al căruia statut îl urmează, și faptul că N. Albu avea o îndelungată posesiune de stat, fiind înscris în listele electorale de mulți ani, totuși Senatul, *suveran (!)* cu o majoritate de 4 voturi, i-a invalidat alegerea. Totul însă a fost o uricioasă manevră politică, explicabilă de altfel prin aceea că Senatul fiind în majoritate opoziționist, iar N. Albu guvernamental, *trebuia invalidat!*

Cu această ocazie, fin să spun cetitorilor încă un fapt cunoscut: mulți români, pe vremuri, obișnuiau a se pune sub protecții străine: austriacă, turcă, greacă etc. fie în scopul de a nu plăti dările și alte angharale, fie de a se pune la adăpost de orice prigoniri.

* * *

După căderea guvernului conservator al lui Lascar Catargiu, la 27 Aprilie 1876, s'a format un minister de coaliție Liberal-Conservatoare, în cap cu Manolache Costache Epureanu, iar ca miniștrii: M. Kogălniceanu, Ion C. Brăfianu, G. Vernescu, Colonel G. Slăniceanu, Gh. Chișu și M. Ferichide. Camera a fost dizolvată. Senatul n'a fost atunci dizolvat, deoarece era în majoritate partizan al noului guvern, după cum arătat.

Nouile alegeri au dat o zdrobitoare majoritate liberalilor conduși de Ion C. Brătianu și C. A. Roseffi. Astfel la colegiul I Deputați, n'au fost aleși, în toată țara, decât 2 conservatori: Colonel G. Roznovanu și Prințul A. Știrbey.

Dau spre știința cetitorilor numele deputaților aleși la Piatra și numărul voturilor obținute în acele alegeri, din luna Iunie 1876.

Colegiul I ales col. *G. Roznovanu*, conservator, cu 17 voturi, din 38 alegători înscriși. Col. E. Alcaz liberal 5 voturi.

Colegiul II ales *Gr. Cozadini*, liberal, cu 22 voturi, din 47 votanți; M. Adamescu disident 14 voturi.

Colegiul III ales *M. Filipescu* liberal, cu 233 voturi din 243 înscriși.

Colegiul IV ales *Const. Șoarec* liberal, cu 221 voturi, M. Adamescu 27 voturi.

Prefect era atunci Costin Brăescu zis Broască din Roman, care a urmat colonelului G. Roznovanu, demisionat odată cu refragerea guvernului Lascar Catargiu.

Spre a se vedea efectul numărului restrâns al alegătorilor din acea vreme, voi reda rezultatul alegerilor parțiale din anii următori:

În 1877, la colegiul I Deputați a fost ales Iordachi Nanu, liberal, cu *10 voturi* din 37 alegători înscriși.

Tot în 1877, la colegiul I Senat, ales Lascar Catargiu, conservator, cu *14 voturi* din 23 votanți.

La col. II Senat ales N. R. Bălănescu conservator cu 41 voturi din 42 votanți.

A fost atunci un mare succes al colonelului G. Roznovanu,

În 1878. Colegiul I Senat ales Vas. D. Ștan, conservator, singur candidat, cu unanimitate de *14 voturi*, în locul lui L. Catargiu demisionat.

Tot în 1878. Col. I Senat ales M. Filipescu, liberal fost prefect, cu *13 voturi* în locul vacant.

În 1880. Col. I Deputați ales Gr. Cozadini, liberal, cu *19 voturi*.

Iată dar cum se învederează cele ce am afirmat mai sus că: tot din cauza micului număr de alegători, luptele politice nu erau aprinse și cum am spus, lucrurile se petreceau și aranjau ca în familie. Bine înțeles nu lipseau nici atunci intrigările și tragerile pe șfoară, care dăinuesc dealtfel și astăzi, cu tot noul regim al sufragiului universal!

Un lucru însă țin a remarca: Pe atunci mandatul de deputat ori senator, era considerat, mai ales de către marii proprietari de moșii, ca o sarcină destul de grea pentru dâșii. Ducerea și participarea la lucrările adunărilor legiuitoare, îi distrăgea dela interesele și ocupațiile lor zilnice, care îi preocupa mai mult decât viața parlamentară și politică, pentru care, mulți din ei, aveau conștiința, laudabilă, că nu au suficientă pregătire. În schimb însă, parlamentul, deși ales de către colegii atât de restrânse, era, în mare parte, compus din elita oamenilor de caracter, avuți și intelectuali de seamă; ceea ce constituia podoaba acestei înalte instituții, atât prin prestigiul ținutei sale, cât și mai ales, prin înălțătoarele dezbateri, aproape academice, din sânul său.

* * *

Revin iarăși la alegerile din 1876, spre a aminti întâile mele impresii asupra luptelor politice,

În perioada premergătoare alegerilor, mai ales pentru colegiul III, denumit și colegiul *orășănesc*, se țineau și câteva întruniri publice, destul de populare.

Aceste întruniri aveau un caracter *contradictor*. Se adunau, guvernamentali și opozanți, de obicei în sala Primăriei, care pe atunci se afla în vechea casă, astăzi dispărută, pe locul căreia s'a ridicat de curând noul Teatru-Măcărescu.

La una din acele întruniri, într'o seară din luna Mai 1876, m'am dus și eu. Eram elev în clasa IV-a a gimnaziului și nu împlinisem încă vârsta de 16 ani. Intrând în sala arhiplină, m'am așezat într'un colț din fund, de unde ascultam cu mare atenție, cuvântările rostite. Au vorbit la început: V. Cristodulo, avocat, Em. Leonescu, profesorul meu de istorie, originar din Botoșani, M. L. Adamescu și alții de cari nu-mi amintesc. Tema cuvântărilor era mai cu osebire, punerea în evidență a erei noi de libertate, inaugurată de proaspătul guvern al partidului liberal și criticele înverșunate ce se aduceau *reacțiunii conservatoare*, (vorba lui Caragiale). Apoi fie care candidat ținea foarte mult a-și face *profesie de credință*, (program, cum i s'a zis mai târziu). La un moment dat, văd că apare la tribună, o figură foarte distinsă și simpatică. Era tânărul și marele avocat de mai târziu Vasile Sculy Logotefide dela Iași, Dr. în drept de la Atena, fiul cel mare al lui Sculy Logotefide arendaș de moșii, care a fost proprietarul caselor și a locului unde acum s'a ridicat monumentul spital-județian Dr. I. Costinescu, de unde a rămas și astăzi populara denumire *Podul lui Sculy*, depe părâul Cujeiului. Avocatul V. Sculy, fiu al acestui

oraș, candidat și el la acele alegeri, făcând o impresionantă profesie de credință, a venit apoi cu o nouă teorie: aceea a *mandatului imperativ* al alesului națiunii; teorie care, după cât știu, era luată din practicile parlamentului englez. După această teorie deputatul ales, trebuia să susțină în parlament principiile și revendicările alegătorilor săi, în toate chestiunile de mai înainte fixate, neputându-le depăși în exercițiul mandatului încredințat, nici a transige asupra lor.

Dar auditorul, în mare parte, ostil și neînțelegător al practicilor parlamentare englezești, expuse cu atâta talent și elocvență de tânărul vorbitor, nu i-a dat prea mare atenție; ba de multe ori a fost întrerupt de câțiva inși mai gălăgioși, dintre cari mi amintesc că se distingeau: Nastase Baston comandant de pompieri și Costache Bran șeful sergenților de oraș, cari nu se împăcau de loc cu aceste savante teorii engleze, ci își îndeplineau doar rolul de agenți ai guvernului, în al căruia *serviciu comandat* erau...

Așa că bietul Sculy, după cum era de așteptat, a căzut în alegeri.

Eșind de la acea întrunire, foarte încântat de cele văzute și auzite, am rămas, încă de atunci, un pasionat al vieții politice.

* * *

Consolidarea și prestigiul regimului liberal al lui Ion C. Brătianu, au sporit din ce în ce mai mult, mai ales în urma războiului glorios pentru Independență și ridicarea României la rangul de regat. Apoi, înzestrarea țării cu multe și însemnate instituții, în frunte cu Banca Națională, dezvoltarea și fa-

cerea a numeroase linii ferate, de navigație și șosele; îmbunătățirea vieții economice și financiare, prin înființarea și încurajarea unei industrii naționale; reorganizarea armatei; modificarea legii Tocmelilor Agricole, ușurând și valorificând munca țăranilor etc. Toate aceste înfăptuiri au contribuit, în mare măsură, la progresul țării, punându-se astfel bazele dezvoltării moderne a regatului român.

Odată acestea realizate, neuitatul om de stat Ion C. Brătianu s'a gândit la reforme mari și în domeniul politic-social, în sens mai democratic. Astfel inspirat de vechiul său prieten și colaborator, marele democrat și ziarist C. A. Rosetti, a conceput ideea revizuirii constituției și a legii electorale dela 1866 care nu mai corespundeau curentelor de idei înaintate, ce se accentuau cu multă putere în păturile adânci ale țării.

Unul din cele mai puternice motive care l'a îndemnat pe marele făuritor a României moderne, la revizuirea Constituției, a fost atotputernicia colegiilor I și II de Cameră și Senat, compuse, cum am arătat, din marii proprietari de moșii, care deși erau în număr foarte redus, totuși *predominau* viața politică, deoarece aleșii acestor colegii restrânse, fiind cei mai numeroși, formau majoritățile parlamentare.

Această mare reformă nu era însă ușor de înfăptuit: marii proprietari nu erau deloc dispuși a li se micșora influența lor politică covârșitoare, mai ales că erau îndârjiți din cauza schimbării legii Tocmelilor Agricole—de care am amintit—opera exclusivă a democratului C. A. Rosetti, decretată în anul

1882; lege care a dat o mare lovitură proprietarilor și arendașilor exploataatori ai țărănimii. Dar înțelepciunea și marele lui tact politic, a biruit toate greutățile.

* * *

Hotărârea de revizuire a Constituției fiind astfel luată, noi alegeri generale au avut loc în luna Aprilie 1883.

Și în politica locală s'au făcut afunzi oarecari primeniri: câteva noi elemente au intrat în viața publică, fiind alese pentru prima oară în parlament.

Iată cine au fost aleși, aice la noi, în camerele de revizuire din 1883: *Camera*; colegiul I *Gr. Cozadini* cu 30 voturi; col. II *Enache Cantemir* 51 voturi; colegiul III *Th. Dornescu* cu 202 voturi; col IV *Th. Boldur Lătescu* cu 287 voturi.

Senat. Colegiul I *Colonel E. Alcaz* cu 25 voturi; colegiul II *Iord. Nanu* cu 34 voturi.

Toși aleșii erau liberali, căci partidul conservator, fiind contra revizuirii, s'au abținut dela acele alegeri, care au fost ultimele după legea din 1866.

Amintesc încă un fapt destul de curios: Dela venirea partidului liberal la guvern, în răstimp de 9 ani (1876-1885), mai toși prefecții județului nostru, — afară de 2: M. Filipescu și M. Adamescu — au fost străini de localitate. Iată numele lor: *Cosfin Brăescu*, *Maior Boian*, *Ilie Iacovachi*, *Anton Suciu*, *P. Corlazi* și *Gorovei*. Abia în 1885 a fost numit prefect tânărul *Nicu Albu*.

După cât știu, cauza numirii acelor prefecți străini, se datorește neînțelegerilor dintre liberalii locali și faptul că partidul liberal de aice nu era

încă bine încheiat, neavând un șef recunoscut. Apoi mai era și un alt motiv de ordin politic: pe afunci funcțiunea de prefect era în mare cinste și de grea răspundere; el era atotputernic, conducea totul; deci trebuia să fie o personalitate cu prestigiu, experiență și autoritate, condițiuni care, sub regimul democratic de astăzi nu se prea cer...

* * *

Am arătat în capitolul precedent, luptele ce s'au dat în camerele de revizuire, între cele două curente ce se formase în sânul partidului liberal: grupul democrat-radical al lui C. A. Roseffi—care lupta pentru colegiul unic și cea mai largă libertate a presei—și grosul partidului, cu idei mai moderate; și cum aceste lupte au provocat ruptura dintre C. A. Roseffi și Ion C. Brătianu.

În focul acelor faimoase lupte, șeful guvernului Ion C. Brătianu—văzându-se aprig combătut, atât de unii din partizanii săi, cât și de întreaga opoziție—unită—a rostit în cameră acele memorabile cuvinte, care au rămas în istoria politică: „Am tolerat atâtea abuzuri, am suferit asasinat—și aceasta numai pentru ca să se poată face revizuirea. Astăzi când revizuirea nu se poate face, așa cum doresc, nu mai am rațiunea de a sta la putere“.

Dar pe lângă acele defecțiuni în partidul liberal agitația și nemulțumirea în țară, creștea și din cauză că în Iunie 1884, camerele de revizuire au votat legea pentru instituirea *Domeniului Coroanei*, care constituia un apanagiu al Regelui, ca un adaos la lista sa civilă. Acest domeniu ființează și astăzi, cuprinzând 12 moșii, foste ale statului, din-

tre care 4 și anume: Bicazul, Borca, Șabasa și Farcașa, sunt în jud. Neamț.

Opoziția de atunci, acuza pe Ion Brătianu că prin cedarea acestui domeniu, *a cumpărat* pe Regele Carol I, spre a-i aproba revizuirea constituției și al susține la cârma țării!

Multă vreme după aceea, opoziția unită liberal-conservatoare, a speculat această chestie și nu contenea a declara, în ori-ce ocazii—prin presa ei și în întruniri publice, că venind la guvern, vor desființa apanagiile regale. Dar ca în toate împrejurările asemănătoare, această violentă campanie, n'a fost decât o manevră politică și n'a avut nici o urmare...

* * *

O mare și netăgăduită însușire a lui Ion C. Brătianu, era tactul și clar-văzătorul său simț politic, la care se mai adăoga și neîntrecutul farmec al personalității sale, era un om *magnetic* cum se zice.

El totdeauna căuta să-și apropie oamenii de valoare, ridicându-i la înalte situații politice, condus numai de dorința de a-și servi țara și a-i asigura progresul pe toate căile.

Astfel, văzându-se părăsit de unele vechi cadre ale partidului liberal, în cap cu C. A. Rosetti și fratele său mai mare Dumitru Brătianu, a reușit a atrage în sfera activității sale politice, o sumă de oameni de mare valoare, mai ales dintre cei mai tineri, citez dintre ei pe: Tache Ionescu, Alex. Juvăra, C. C. Arion, C. Disescu, Alex. Marghiloman, Tache Laurian—apoi pe vechii junimiști: P. Carp,

frații Iacob și Leon Negruși, T. Maiorescu, V. Pogor, Nicu Gane etc., dând prin aceasta o lovitură de moarte vechiului partid conservator al lui Lascar Catargiu.

Numai așa se explică lunga lui guvernare de 12 ani (1876-1888), guvernare care n'a fost întreruptă decât timp de 2 luni (10 Aprilie—9 Iunie 1881), când a fost înlocuit de fratele său D. Brătianu, căzut îndata, din cauza conflictului nostru cu Austria, în cunoscuta chestie a Dunărei.

* * *

Camerele de revizuire, alese în 1883, îndeplinindu-și menirea lor : modificarea constituției și a legii electorale, cum am arătat, guvernul a hotărât dizolvarea lor și noi alegeri, care au avut loc la începutul lui Noembrie 1884.

În aceste alegeri, făcute după noua lege electorală, guvernul liberal a obținut o majoritate zdrobitoare, în ambele camere. Opoziția liberal-conservatoare în cap cu Gh. Vernescu și Lascar Catargiu, s'a abținut ; iar dintre vechii liberali, abia au putut pătrunde câțiva liberali—opozanți în frunte cu M. Kogălniceanu, N. Ionescu și alții,

Mai toți junimiștii marcanți, de cari am amintit, au fost aleși pe listele guvernamentale.

Aici la Piatra, liberalii erau desbinați : o parte din ei mergeau cu prefectul M. L. Adamescu, iar cei mai mulți erau cu Grigore Cozadini, Colonel E. Alcaz, frații Cantemir, Th. Dornescu, Nicu Albu etc.

Iată cine au fost aleși atunci :

Camera : Colegiul I Gr. Cozadini și Enache Can-

femir; col. II Vasile Christodulo și col. III Dr. D. Cantemir,

Senat. Colegiul I Colonel E. Alcaz și Cristea Tatos (ales în balotaj); Colegiul II Th. Dornescu și Th. B. Lăfescu.

Fiindcă o parte din candidații guvernului, au căzut la acele alegeri, prefectul Adamescu a demisionat.

* * *

Cu privire la alegerea D-rului D. Cantemir la colegiul III Cameră, voi povesti un episod interesant: Candidatul guvernului la acest colegiu, era cunoscutul profesor universitar Ștefan Vârgolici dela Iași —originar din Piatra—. Dânsul nefiind în localitate i s'a depus candidatura la Tribunal—conform legii—de către 2 alegători din colegiul III. Unul dintre aceștia era învățătorul I. Teodorescu dela Bozieni-Zănești. Dar în ajunul alegerii, la ora 6 p. m. când Tribunalul urma să închidă lucrările, cei 2 alegători, cari semnaseră cererea și modelul buletinului de vot, pentru candidatura lui Vârgolici, se prezintă numai cu câteva minute, înainte de ora 6, și declară președintelui Tribunalului, printr'o altă petiție, *că retrag candidatura*, iar Tribunalul, luând act, a dispus închiderea lucrărilor. Astfel că a rămas *singur* cel de al doilea candidat declarat, Dr. D. Cantemir.

A fost o manoperă evident necorectă, dar ingenioasă, care era ticluită cu mult înainte și ținută în taină — grație căreia Dr. Cantemir a fost ales deputat în colegiul 3 țărănesc, care, cum se știe, era pururea guvernamental.

Iși poate închipui oricine, stupoarea de care a fost cuprins bietul Ștefan Vârgolici, când sosind aici, a aflat pățania suferită și indignat de lipsa de vigilență a prefectului Adamescu.

Această deochiată pafaranie, o cunosc prea bine, fiindcă în acel timp eram copist la Tribunal, detașat cu serviciul chiar la lucrările biuroului electoral.

* * *

Cu toate că legea electorală asigură riguros secretul votului, totuși s'au găsit mijloace de a-l viola. Cel mai uzitat mijloc care s'a practicat în multe alegeri și localități, a fost faimoasa *suveică*. Paterinitatea și întrebuințarea ei, a fost atribuită lui Nae Săveanu dela Focșani, căruia i s'a spus apoi Săveanu-Suveică.

Iată în ce constă această fraudă electorală :

La ora 8 dimineața când se instala biroul alegerii, prezidat de un magistrat superior, cel dintâi lucru era stampilarea plicurilor, de către președinte, cu sigiliul primăriei și cu stampila candidaților dacă aceștia credeau necesar. Numărul plicurilor stampilate, trebuia să fie egal cu numărul alegătorilor dintr'un colegiu electoral.

Votarea se făcea în modul următor : președintele da fiecărui alegător câte un buletin de vot tipărit cu numele candidatului, adică atâtea buletine de vot câți candidați erau, și câte un plic ștampilat, cu care alegătorul trecea singur într'o cameră secretă ; acolo introducea în plic buletinul de vot al candidaților pe cari vroia a-i vota ; lipea plicul și înapoinduse în sala de votare, îl înmâna președintelui, care îl depunea în urnă.

Cum începea să funcționeze *suveica*?

Principalul lucru era *sustragerea*, neobservată, chiar a unui singur *plic stampilat de biurou*. Odată ce plicul sustras intra în mâna unui candidat sau unui alt agent a lui, operația suveicei se făcea în afara localului de vot; și, fiindcă conform legii oricine era liber a împărți buletine de vot, tipărite cu numele candidaților, identice cu acele de la birou—unii dintre alegători, dintre acei dubioși, erau aduși într'o cameră dela cluburile politice sau în alte locuri mai dosnice—și acolo, fie prin corupție, fie prin amenințări, i se încredința plicul stampilat sustras dela biurou, înăuntru căruia se introducea buletinul de vot al candidatului dorit, iar plicul gata lipit, se da alegătorului care, după ce se ducea în sala de vot și îl depunea în urnă, la inapoare, era obligat *a preda* candidatului ori agentului *plicul deschis* ce i se da de președintele biroului. Apoi acest plic deschis, se dădea altui alegător, după ce se introducea în el buletinul candidatului dorit, se lipia din nou. Astfel că cu acelaș plic, votau, succesiv, toți acei alegători interesați (cumpărați) ori slabi de inger; această operație putând dura la infinit. De aceea s'a spus, cu drept cuvânt, că faimosul plic *umbla ca o suveică*.

Se înțelege ușor ce rol hotărâtor avea acest sistem ingenios de fraudă, în rezultatul final al alegerilor, mai ales când luptele erau aprige și majoritatea depindea uneori numai de câteva voturi; dacă ținem seamă că numărul alegătorilor din fiecare colegiu se ridica doar la câteva sute și era foarte

ușor a se găsi câteva zeci dintre ei cari să se preteze la operația suveicei !

Am cunoscut și eu această suveică, care și la Piatra s'a practicat la o alegere, acum vr'o 40 ani. Dar nu vroesc a aduce vr'o jignire memoriei persoanelor care s'au folosit de ea, persoane de mult dispărute... Căci despre morți: *nihil nisi bene !*

* * *

Reiau șirul amintirilor, revenind asupra vieții politice din țară și acelei locale:

După numirea lui Nicu N. Albu, în 1885, ca prefect, partidul liberal de aici s'a întărit și organizat temeinic; devenind singurul partid mare și puternic, deoarece partidul conservator, condus de colonelul Roznovanu, era în declin, rămăsese doar cu câțiva prieteni devotați ca: Const. V. Andrieș, Manolache Albu, Ioan Teohari, Leon Bogdan etc.

În scurt timp, tânărul Nicu Albu, prin energia, puterea de muncă, simțul și tactul lui politic superior, dar mai ales prin marea lui activitate și operă constructivă în administrația județului, s'a impus ca șef conducător al partidului liberal local, urmat și secundat de vechile lui cadre. La centru era considerat ca unul din cei mai buni prefecți din țară, iar influența sa politică era covârșitoare, în apărarea intereselor publice și private. Ori cine apela la sprijinul său, pentru o cauză dreaptă, ori interes legitim, era satisfăcut; și acest sprijin era deopotrivă acordat: prietenilor și adversarilor săi politici.

* * *

Indelungata guvernare a regimului liberal, cu toate marile ei înfăptuiri, ridicase însă adânci nemul-

șumiri în întreaga țară, răbdarea opoziției nu mai putea dăinui. Primul ministru Ion Brătianu, a căruia autoritate și atotputernicie ajunsese la apogeu, îi atrăsese denumirea de *vice-rege* și cea de *Vizirul*. Opoziția unită, compusă din conservatori, junimiști și o puternică disidență liberală, în frunte cu N. Fleva, Gh. Panu, Gh. Palade, Take Ionescu, Al. Djuvara, C. C. Arion și alți fineri, ducea o vajnică campanie de răsturnare; ba ajunsese chiar la atacuri violente la adresa regelui Carol I, acuzat și făcut răspunzător că protejază pe Brătianu.

De la atacurile prin întruniri publice și presă, în special ziarele *Lupta* lui G. Panu și *Epoca* lui Nicu Filipescu, opoziția a trecut la fapte. Amintesc numai primirea ostilă, pe care opoziția unită, i-a făcut-o la Iași, în vara anului 1886, când regele venise acolo la sfințirea mai multor biserici monumentale și istorice, restaurate.

Și aici la Piatra se formase un fel de opoziție unită; a conservatorilor lui Roznovanu și disidența liberală în frunte cu Gr. Cozadini, M. Adamescu, Colonel E. Alcaz și alții, dar fără prea mare răsunet.

* * *

La începutul anului 1888, împlinindu-se durata de 4 ani, camerele au fost dizolvate, iar nouile alegeri generale s'au făcut în Februarie acel an.

Lupta electorală a fost nespus de îndârjită. Cu toate că acele alegeri au dat o însemnată majoritate numerică guvernului Ion Brătianu, totuși opoziția unită a avut un formidabil succes. Toți șefii și fruntașii ei politici, în număr de peste 50, au pătruns în ambele camere, lucru nemai cunoscut până atunci.

Odată cu deschiderea noului parlament, luptele se întețesc; opoziția unită făcea cea mai crâncenă obstrucție, mai ales în cameră, unde săptămâni întregi s'a discutat validarea alegerilor, fără a se putea ajunge la formarea biuroului definitiv.

Pe de altă parte, lupta extra-parlamentară era din ce în ce mai înverșunată: întrunirile publice, manifestările pe strade și chiar în fața adunării din Dealul Mitropoliei, se țineau lanț.

Aceste mișcări au atins culmea în ziua de 15 Martie 1888, când opoziția întreagă a pornit pe jos, în procesiune, în frunte cu capii ei: Lascar Catargiu, Dumitru Brătianu și Gh. Vernescu, la Camera Deputaților, însoțiți și de mii de oameni. Când au ajuns în deal, la poarta clopotniței, au rupt cordoanele de soldați, pătrunzând în curtea Mitropoliei. S'a produs o mare învălmășală, urmată de strigăte și lovituri. Tot atunci un foc de armă a ucis pe un ușier din fața Camerei. S'a spus atunci și mai târziu, că glonțul din armă era destinat lui N. Fleva, cel mai de frunte agitator al maselor populare, care a și fost arestat îndată, împreună cu N. Filipescu și depuși la Văcărești.

În ședința din acea zi a Camerei, Eugeniu Stătescu, ministrul justiției, a rostit, depe banca ministerială, apostrofa rămasă celebră: „Opoziția a pierdut dreptul la protecția legilor, fiind o bandă de asasini!”.

Agitațiile au continuat încă vre-o săptămână, până la 22 Martie, când guvernul Ion Brătianu a fost silit să se retragă.

Dar opoziția unită, care era sigură că va fi che-

mață la guvern, a avut o mare decepție: Înțeleptul rege Carol I, n'a vroit ca guvernul să-i fie impus prin agitații și mișcări de stradă, ci căutând a potoli spiritele, a numit un guvern de *destindere*, cum se spune astăzi.

Acest guvern, compus numai din *junimiști*, a fost prezidat de Theodor Rosetti—fratele domniței Elena Cuza—iar ca miniștri: P. Carp, T. Maiorescu, M. Ghermani bancher, Prințul Al. Știrbey și general Barozzi.

Amintesc că Th. Rosetti era președinte la Curtea de Casație, când a fost numit prim-ministru, părăsind astfel magistratura.

Intre alte numiri făcute de acel guvern, a fost și aceea a lui Caragiale, ca director general al Teatrului Național.

* * *

Parlamentul liberal, care a dat concurs guvernului Th. Rosetti, votând bugetul și câteva legi urgente, a fost dizolvat după 6 luni, în Septembrie 1888, când s'au făcut noul alegeri generale.

Ca o pildă despre nestatornicia și ingratitudea *opinii publice*, de atunci și de *totdeauna*, amintesc că în acele alegeri, numai după 6 luni dela căderea dela guvern, marele Ion Brătianu, făuritorul României moderne, n'a reușit să fie ales în nici un colegiu din țară! A fost învins la colegiul I Senat din București, de cătră zaraful Zerlenti, candidatul guvernului. Iată ce s'a ales din imensa lui popularitate! „Mulțimea este ca marea: te duce sau te afundă, după cum bate vântul“, a spus un mare cugetător.

Frământările din sânul conservatorilor, junimiștilor și a liberalilor disidenți, au durat mai bine de 3 ani—1888-1891—în care răstimp s'au perindat, la cârma țării, nu mai puțin de 5 guverne; până când în Decembrie 1891; s'a format marele minister conservator-junimist L. Catargiu-P.-Carp, a căruia guvernare a durat 4 ani, până la 3 Octombrie 1895. A fost unul din guvernele cele mai bune și competente ale partidului conservator, fiindcă în compunerea lui figurau oameni de o înaltă valoare morală și politică.

Aice voiu face o mică ^{*} ^{*} paranteză: Intre timp au încetat din viață Ion Brătianu și M. Kogălniceanu, acești 2 uriași ai vieții politice, neîntrecuși patrioți și bărbați de stat, cari au contribuit, în epoca lor la cea mai mare glorie a României renăscute; căci după cum Ion Brătianu a fost cel mai mare ministru al regelui Carol I, tot astfel și M. Kogălniceanu a fost cel mai mare ministru al lui Cuza-Vodă. Opera lor stă la baza alcătuirii statului român; și odată cu moartea lor, au trecut și rămas în istoria țării.

Ion Brătianu a murit, în ziua de 4 Mai 1891, la moșia sa Florica, unde a fost înmormântat; iar M. Kogălniceanu a încetat din viață la 20 Iunie acelaș an, la Paris, de unde a fost adus în țară și îngropat la Iași; la înmormântarea lui am fost și eu, făcând parte din delegația județului Neamț, trimisă la Iași.

În viața mea n'am văzut o înmormântare mai grandioasă și mai impunătoare, ca cea a marelui Kogălniceanu !

Când sicriul cu rămășițele lui pământești, au trecut vechea graniță dela Ițcani-Burdujeni și în drum până la Iași, trenul mortuar a fost întâmpinat de sute de mii de țărani din satele Moldovei, cari se închinau în genunchi, unii cu fața la pământ, salutând, pentru ultima oară, pe *acela* ce îl socoteau ca părintele și desrobitorul lor, care, cel dintâiu, le a împărțit pământul țării!

Amintesc încă un moment vrednic de reținut: când la 4 Mai, a aflat moartea lui Ion Brătianu, Kogălniceanu, care era bolnav la Paris, aproape de sfârșitul vieții sale, a trimis de acolo văduvei lui I. Brătianu, următoarea telegramă mișcătoare și de o rară elocvență:

„Bolnav eu însumi, nu pot decât să plâng, căci
„n'am nici măcar puțința de a alerga la Florica, spre
„a-mi lua rămas bun de la acela cu care am lucrat
„o jumătate de veac, de aproape și de departe; nu
„pot să vă dau altă mângâiere, de cât aceea care
„constă pentru dumneata de a purta numele celui
„dintâiu cetățean al României. Dreptatea posterității
„începe cu ziua de azi pentru Ion Brătianu. Oamenii
„zilei, mari sau mici, pot fi ingrași cu dânsul,
„însă istoria, istoria nepărtinitoare, ea care purcede
„din mintea și din inima națiunii în regi, va păstra
„cu litere de aur, amintirea aceluia care și-a pus numele
„în fruntea tuturor marilor fapte naționale și politice
„a renașterii României; acest nume este acela
„a lui I. Brătianu și dumneata ești ilustra lui văduvă.
„Căutați-vă mângâierea în acest nume neperitor și în
„lacrimele unei națiuni întregi, care curg astăzi alături
„de lacrimile voastre“. ss. *Kogălniceanu*.

Îată cum acest mare bărbat de stat, a ținut să aducă supremul lui omagiu contimporanului său Ion Brătianu, deși în multe ocaziuni i-a fost adversar politic !

* * *

După căderea lui L. Catargiu, la 3 Octombrie 1895, a venit la cârma țării guvernul liberal prezidat de D. Sturza, după 7 ani de opoziție 1888-1895.

Amintesc că deși D. Sturza venea la guvern pentru întâia oară ca șef al partidului liberal—după moartea marelui Ion Brătianu—totuși această venire n'a fost ușoară, din cauze externe, anume: atitudinea și acțiunea sa anterioară în chestia națională a românilor din Ardeal, mai ales cu prilejul faimosului proces al *Memorandului* din 1884, când fruntașii naționaliști de acolo, în frunte cu Dr. Ioan Rațiu și Popa Vasile Lucaci, au fost osândiți la mulți ani de temniță unghurească. În acel timp D. Sturza fiind în opoziție, rostise mai multe cuvântări la diferite întruniri politice, în care atacase în special Ungaria, cerând autonomia și egală îndreptățire, înaintea legilor, pentru cele trei milioane de români din Ardeal.

Chemarea sa în fruntea guvernului format la 3 Oct. 1895, a fost condiționată de *retractarea* declarațiilor anterioare. De aceea, îndată după instalarea sa la guvern, D. Sturza a organizat o mare întrunire liberală la Iași, unde, sub pretextul de a expune programul noului guvern, a făcut cunoscutele *scuze* față de Austro-Ungaria, renegând întreaga sa atitudine politică din trecut, și declarând că: „dușmanii partidului liberal au răspândit știrea că acest

partid ar fi *iredentist* și că ar încuraja mișcarea românilor din imperiul vecin. Acesta e *un neadevăr*, partidul liberal este contra unor asemenea mișcări.

Acele scuze, care i-au fost impuse de ministerul de externe din Viena, au fost o mare *umiltre* adusă țării noastre. Multă vreme D. Sturza a fost atacat de opoziție pe această chestie. De unde putem trage concluzia că setea de putere, trece la unii oameni politici, peste interesele cele mai vitale și superioare ale Statului.

Cu toate acestea, guvernul Sturza a durat aproape 4 ani, până în primăvara anului 1899, când a căzut tot din cauza chestiei naționale, Sturza fiind acuzat de trădător național.

Pe de altă parte, în cursul acelei guvernări, o mare desbinare s'a produs între liberali pe vestita chestie a defronării mitropolitului primat Ghenadie Petrescu.

Disidența liberală, în frunte cu P. S. Aurelian, V. Lascar și Emil Costinescu, zisă Drapelistă, dela numele ziarului ei *Drapelul*, a venit la guvern în Noiembrie 1896, când s'a format ministerul prezidat de P. S. Aurelian care a potolit agitațiile pe chestia Ghenadie; dar după o guvernare de 5 luni, a căzut revenind din nou D. Sturza.

După căderea guvernului Sturza, regele a chemat la cârma țării partidul conservator condus de astă dată de George Cantacuzino-Nababul, cum i se spunea — ales șef în locul bătrânului Lascar Catargiu, care — printr'o fatală coincidență — a murit subit chiar în ziua când era chemat la Palat, spre a fi însărcinat cu formarea cabinetului conservator.

Cu privire la evenimentele politice de atunci, voi povesti câteva amănunte în legătură cu situația politică din Piatra, la care a luat o însemnată parte și cunoscutul om politic G. Panu, care, timp de câțiva ani, a avut legături politice cu orașul și județul nostru.

Gruparea politică zisă radicală, al căreia șef și conducător era G. Panu, număra câțiva membri și în orașul nostru. Citez din memorie pe acei de la începutul ei: Dr. D. Apostolide, D. Soroceanu, Leon Grigorescu, Nicu Ștefănescu și scriitorul acestor amintiri. Mai târziu, în 1897, după ce Panu a trecut la conservatori, a mai avut ca partizani politici aice pe frații Constantin, Grigore și Iordachi Isăcescu, D. Vicol, D. Corbu și alții de care nu-mi amintesc. Aceștia din urmă, erau așa zicând oportuniști, urmându-l atât cât *șeful* avea o influență politică marcantă în partidul conservator, părăsindu-l îndată ce această influență scăzuse.

Timp de vre-o 2 ani, Panu a dus mare războiu cu colonelul G. Roznovanu, șeful vechiului partid conservator din jud. Neamț.

Iată câteva amintiri din acea vreme:

După căderea guvernului liberal D. Sturza în 1899 și formarea ministerului conservator G. Cantacuzino, despre care am pomenit, Panu, contrar tuturor așteptărilor noastre, a fost eliminat din noua formație ministerială, în urma intrigilor și lucrăturilor politice, care și în acele timpuri erau în floare.

Spre a-l consola de această neloială procedare, i s'a oferit vre-o 15 locuri în parlament și cazarea câtorva partizani ai săi în slujbe mai de seamă. Au

fost numiți atunci: Al. Bădărău primar la Iași, Dr. Emil Pușcariu profesor universitar, secretar general la Instrucție și Culte, N. Cosăcescu secretar la Domenii, V. Miculescu prefect la Huși, și alții; iar Grigore Isăcescu prefect la Neamț. Mie mi s'a oferit primăria orașului Piatra, dar n'am primit și iată de ce:

Numirea lui Gr. Isăcescu ca prefect, se făcuse fără asentimentul colonelului G. Roznovanu care susținea pe nepotul său Nicu Rosețti-Bălănescu și din această cauză o mare dihonie se iscă în partidul conservator local, care se împărți în două tabere vrăjmașe: unii cu Panu, ceilalți cu Roznovanu. Eu, când am fost chemat la București, pentru primăria ce mi se oferise, am spus lui Panu, față fiind și Al. Bădărău, că rău se face lucrând în desacord cu Roznovanu care, la drept vorbind, era o valoare politică de prim ordin în partidul conservator; fusese de mai multe ori prefect, ales în parlament unde ajunsese și președinte al camerei, așa că nu se putea trece ușor peste dânsul. Am fost de părere ca să fie numit prefect Bălănescu, dându-se lui Gr. Isăcescu un loc în parlament; că nu accept primăria cât timp partidul rămâne desbinat. N'am fost ascultat, deși Bădărău era de părerea mea; dar împrejurările mi-au dat dreptate câteva luni mai în urmă.

În adevăr, frații Isăcescu, bizuindu-se pe sprijinul lui Panu, au început o aprigă campanie contra lui Roznovanu și a vechilor săi partizani. În alegerile generale din Mai 1899, au făcut să cadă la colegiul II Senat bătrânul conservator Ioan Teohari, din Tg.-Neamț, alegându-se avocatul D. Vicol susținut de *paniștii*. Această cădere a supărat mult pe Roz-

Novanu care a început o luptă dârză contra lui Panu și a fraților Isăcescu: a mers până la Rege cu plângerile sale. În fine a reușit să obțină înlocuirea prefectului Gr. Isăcescu și numirea nepotului Rosești Bălănescu. A fost deci un mare eșec a lui Panu, eșec care după câte știu, a contribuit la înlăturarea lui dela prima remaniere ministerială în guvernul Cantacuzino, când ministerul ce i se destinase, a fost dat lui Ionel Grădișteanu; căci la intrigile politice de care am amintit, lua parte activă și Colonelul Roznovanu, dușman declarat a lui Panu, de care se temea să nu-i ia locul de șef al partidului conservator din județul nostru.

Am arătat că mulți din partizanii lui Panu, l'au părăsit când au văzut că n'a putut ajunge ministru. Această părăsire s'a întâmplat în mai multe județe, începând cu Iașii, unde o mare parte din vechii radicali, în cap cu Al. Bădărău — ajuns mai târziu ministru — au trecut la Take Ionescu, atot puternic pe atunci în partidul conservator, deveniți apoi faimoșii *tachiști*, iar ai noștri dela Piatra, au ajuns cei mai devotați partizani ai lui Roznovanu!

Mai târziu, când G. Panu s'a reîntors în partidul liberal, a fost vorba să fie ales deputat în județul nostru, fiind susținut de fostul prim ministru D. Sturza, dar răposatul Emil Costinescu și cu Nicu Albu, nu i-a acceptat candidatura.

* * *

Revenind la evenimentele politice din cei 2 ani cât a durat guvernele G. Cantacuzino și P. Carp, amintesc că din cauza secetei cumplite care a bântuit țara în vara anului 1899, criza economică și

financiară a izbucnit deodată ; căci și atunci ca și acum, singura noastră avuție era tot agricultura. Acea criză a sporit și mai mult în anul următor 1900, când toate rezervele de hrană se sfârșise. Ca urmare, iarăși firească, bugetul statului s'a resimțit în primul rând, soldându se cu un mare deficit ; astfel că țara s'a găsit în neputința de a-și ținea angajamentele sale mai ales plata cuponului datoriei publice externe, care în acea vreme era, aproape în întregime, contractată în Germania, aliata noastră. În vara anului 1900 regele Carol I a trimis la Berlin mai întâi pe T. Maiorescu ministru de Instrucție și apoi pe Ion Calenderu, administratorul Domeniilor Coroanei și omul său de încredere, cu misiunea de a solicita un împrumut. Dar bancherii și marea finanță germană, au refuzat categoric orice credit.

Situația era deci nespus de critică. Statul român ajunsese în pragul falimentului. Trei guverne conservatoare s'au perindat în curs de 2 ani ; și, fie din nepricepere, fie din cauza desbinărilor care rodeau partidul conservator-junimist, criza n'a putut fi înlăturată.

În memorabila ședință a Camerei deputaților de la 12 Februarie 1901, Petre Carp prim ministru și ministru de Finanțe a prezentat o serie de reforme și proiecte financiare, prin care credea că va salva situația, propunând între altele ; noi impozite, vânzarea acțiunilor pe care Statul le avea la Banca Națională, concesionarea monopolului Hârtiei de Țigară, vânzarea vaselor serviciului maritim român etc. Simțind însă ostilitatea unei însemnate părți

din Camera, P. Carp a pus dela început chestia de încredere ; și, în urma unor furtunoase și violente desbateri, Camera l'a răsturnat, respingând moșiu-nea de încredere cu majoritate de un singur vot : 75 contra 74 ; ceea ce a determinat demisia și re-
tragerea guvernului său.

A doua zi s'a format guvernul liberal, prezidat de Dimitrie Sturza, care a dizolvat parlamentul. Alegerile noi s'au făcut în termenul cel mai scurt, de 3 săptămâni, prevăzut de lege, partidul liberal obținând o imensă majoritate, iar camerele au fost convocate în Martie 1901. Sesiunea n'a durat decât o lună de zile ; în acest scurt timp s'a votat bugetul și câteva legi în legătură cu el. Bugetul statului a fost sângeros redus la cheltueli, aplicându-se faimoasa *Curba lui Haret* asupra tuturor salariilor publice ; singurul program al guvernului Sturza a fost *economii*. Astfel țara a fost salvată, fără protestări și agitații. Adaog că pe atunci bugetul statului era de 220 milioane, iar economiile realizate au fost de 22 milioane.

* * *

Guvernul D. Sturza a durat aproape 4 ani, până în Decembrie 1904, când s'a retras din cauza frământărilor din sânul său. Așa zisa *ocultă* a partidului liberal, în cap cu misteriosul Eugen Carada, care urmărea și pregătea șefia tânărului Ionel Brătianu, pe atunci ministru de externe, începuse o vie campanie contra ministrului de interne Vasile Lascar, care se remarcase la guvern printr'o energetică activitate și autoritate, precum și prin o serie de reforme dintre care amintesc pe cea mai în-

semnată: „Organizarea Polițiilor din Țară“, era privit ca cel mai serios concurent al lui Ionel Brătianu la viitoarea șefie a partidului liberal, în locul bătrânului D. Sturza. De aci lupta începută de ocultă, care a impus refragerea guvernului.

Către sfârșitul anului 1904, Regele Carol I a încredințat puterea lui G. Cantacuzino-Nababul, șeful partidului conservator, înlăturând și de astă dată pe Petre Carp șeful junimiștilor. Însă sufletul și conducătorul real al noului guvern a fost Take Ionescu, ministru de finanțe, care cum se știe urmărea șefia partidului conservator.

Nouile alegeri s'au făcut la începutul lui Februrie 1905. În vederea lor, în multe județe, s'au încheiat carteluri electorale între liberali și conservatorii-junimiști ai lui Petre Carp.

* * *

Aice la Piatra, liberalii conduși de Nicu Albu, s'au unit cu conservatorii-junimiști: Leon Bogdan, Al. Blancfort, Oscar Ștati, Gh. Văsescu și alții. Lupta electorală a fost foarte înverșunată, guvernul a suferit o zdrobitoare înfrângere, după cum voi arăta îndată. Iată explicația acestei nemai pomenite înfrângeri:

După moartea Colonelului G. Roznovanu cu un an mai înainte (1904), partidul conservator nu mai era așa de puternic și unit ca odinioară. Deși puțin numeros și fără multe simpatii în colegiile electorale—și-a mai permis luxul de a se desbina, neprezentându-se unit în alegeri, din cauza neînțelegerii pe chestii personale.

Prefect al județului a fost numit tânărul avocat

Remus Șoarec, iar conducerea partidului conservator a fost dată lui D. Corbu, om de treabă și cu avere, dar nu avea nici cultura, factul, nici experiența politică, necesare unei asemenea însărcinări atât de importante, așa că era foarte greu să dea lupta cu un om politic de talia lui Nicu Albu și cu formidabila opoziție unită, pe care acesta din urmă știuse să o înjghebe. La acestea se mai adăugă faptul că, vechii conservatori ca C. V. Andrieș, Gr. Isăcescu, Const. Isăcescu și alții, fiind înlăturați dela situațiile politice la care aspirau, au ajutat pe sub mână pe Nicu Albu, contribuind la înfrângerea lui D. Corbu.

Campania electorală opoziționistă, condusă cu multă energie și dibăcie de Nicu Albu și Emil Costinescu—candidat la colegiul I Cameră—a avut un mare răsunet printre alegători, cu foarte ingerințele puterii administrative nelipsite în astfel de împrejurări. Ca mijloc de propagandă, coaliția Nicu Albu—Leon Bogdan, a făcut să apară vremelnicele ziarul local *Opoziția*, redactată de unii membrii ai partidelor unite, având ca prim redactor pe cunoscutul și eminentul ziarist Ștefan H. Streitman, un fiu al Pietrei, adus excepțional aici de Nicu Albu. Printre redactorii acestui ziar am fost și eu, care mi luasem și răspunderea, ca girant responsabil pe tot timpul apariției lui : 14 Ianuarie—5 Martie 1905.

Indată după apariția ziarului nostru, a apărut și ziarul *Puterea* al guvernamentalilor D. Corbu—Remus Șoarec, redactat, după cât știu de prietenul meu

Vasile Șoarec, fratele prefectului, numit atunci avocat al statului.

În sfârșit, înverșunata luptă electorală s'a terminat; cum am zis, printr'un mare triumf al opoziției.

Iată care a fost rezultatul alegerilor:

Colegiul I de Cameră, aleși : Emil Costinescu și Leon Bogdan, opozanți ; Mihai Corbu și Petru Bălănescu, guvernamentali, căzuți.

Colegiul II de Cameră ales *Const. Isăcescu* disident, rămas singur candidat, în urma refragerii lui Nicu Ioaniu, liberal.

Colegiul III ales *Theodor Crivăț* guvernamental, contra lui Ion Negrea, liberal, căzut.

La Senat colegiul I aleși *Nicu Albu* liberal și *Dim. Corbu* guvernamental, acest din urmă având numai 2 voturi mai mulți de cât Cost. V. Andrieș disident conservator.

Colegiul II Senat aleși: *Ermil Zaharia* liberal și inginer *Ion Bacalu* conservator, contra M. Adamescu liberal, D. Vicol conservator și Gr. Isăcescu conservator disident.

Așa dar guvernul n'a obținut de cât 3 locuri, restul de 5 fiind luate de opoziție. A fost cel mai mare succes dobândit în acele alegeri de către opoziția de aice, dintre toate județele din țară.

* * *

În noul parlament, Take Ionescu avea o mare majoritate, și cum am spus, dânsul era conducătorul de fapt al guvernului. Dar îndată după alegeri, au început intrigile și frământările în sânul partidului conservator. Junimiștii lui Petre Carp și o parte din vechii conservatori, în frunte cu Nicu Filipescu, au

început o luptă aprigă contra guvernului Cantacuzino; iar pe de altă parte, partidul liberal, strâns unit în jurul lui D. Sturza, ducea o luptă paralelă de răsturnare. De aceea acel guvern n'a durat de cât vre-o 2 ani, până în primăvara anului 1907, când a căzut din cauza răscoalelor țărănești.

Cu privire la acele răscoale, amintesc că guvernul Cantacuzino, preocupat numai de frământările din lăuntrul partidului conservator, s'a arătat cu totul incapabil de a le potoli.

Asffel când răscoalele, începute mai întâiu în nordul Moldovei, s'au îmfins repede în toată țara, Regele Carol I văzând catastrofa ce ne amenința, a hotărât retragerea guvernului, încredințând puterea lui D. Sturza.

În ședința istorică a Camerei dela 13 Martie 1907 când noul guvern liberal s'a prezentat în fața parlamentului, primul ministru D. Sturza a făcut apel la toți românii să se unească pentru salvarea țării. Apoi, Take Ionescu, într'o emoționantă cuvântare, declară în numele majorității, că parlamentul conservator va da guvernului întregul său concurs. În acelaș sens, au roșfit cuvântări Ion Lahovari și Petre Carp.

Odată cu chemarea lui D. Sturza la putere, Regele Carol I a dat o proclamație către țară, iar guvernul un manifest, cerând liniște și ordine, anunțând reformele și legile urgente în favoarea țărâ-nimei.

Ce a urmat apoi se știe: parlamentul conservator a votat toate legile aduse de guvernul liberal, iar răscoalele au fost înăbușite în mod sângeros,

de către ministrul de interne Ionel Brătianu și general Averescu ministru de război. Mii de țărani au fost uciși de către armată, care a dus o adevărată luptă la sațe, mulți nevinovați și-au găsit moartea în acele grozave împrejurări. Totuși trebuie să recunoaștem că acea sângeroasă *repressionne* a fost necesară, căci dacă nu s'ar fi procedat repede, eram amenințați — cum s'a spus atunci — de o ocupație a imperiilor vecine Austria și Rusia, sub pretextul că răscoalele de aci s'ar putea întinde și în țările lor.

Adaug că din prima zi a numirii sale ca ministru de interne, Ionel Brătianu a cerut concursul celor mai frunțași liberali; în grelele împrejurări de atunci au fost numiți prefecți în toată țara oameni de întâia mână.

Iată numele prefecților cari au fost numiți în Moldova : *C. Stere* la Iași, *I. C. Atanasiu* la Galați, *Dr. N. Lupu* la Huși, *N. Albu* la Neamț, *N. N. Săveanu* la Focșani, *D. Gr. Vasiliu* la Bărlad, *D. G. Iamandi* la Tecuci, *Gh. Văsescu* la Dorohoiu, *G. Ghîțescu* la Fălticeni, *Radu Porumbaru* la Bacău, *Al. Delimarcu* la Roman, *Ion Mavrocordat* la Botoșani și *Dr. I. Radovici* la Vaslui.

Asupra cauzelor și reprimării răscoalelor țărănești s'a scris mult, foarte mult, în întreaga presă de atunci. Unii învinovăteau pe primul ministru G. Cantacuzino că din pricina slăbiciunii și nepăsării lui, răscoalele au cuprins țara; iar mai târziu Ionel Brătianu și General Averescu au fost acuzați de *orori inutile*, în potolirea lor.

Marele gânditor, scriitor și om politic G. Panu, a scris în revista sa *Săptămâna*, următoarele :

„Răscoalele sunt datorite multor cauze economice, morale, culturale și politice. Mai au și altele : am neglijat a face educația politică a țărânului, ba ceva mai mult, am făcut totul ca să întârzie această educație, lăsând rolul de educatori pe care era datorită noastră să îl avem — agitatorilor de meserie, energumenilor și derbedeilor. „Iată adevărul“. De aceeași părere era și marele ministru Haret.

Este netăgăduit că vechiul regat a trecut atunci prin cele mai îngrozitoare clipe ale existenței lui și dacă brava noastră armată, nu ar fi fost neînchipuit de disciplinată și conștientă de marele pericol ce ne amenința, o adevărată prăbușire s'ar fi produs. Nu e ușor lucru ca soldatul țăran să tragă cu arma în semenii săi !

Și când ne gândim că numai câteva luni trecuse de la închiderea grandioasei expoziții jubilară din 1906, când întreaga suflare românească dăduse dovada muncii, destoiniciei și progresele sale, pe toate tărâmurile, ce surprindere a fost pentru noi toți, erupția, așa de puternică, a vulcanului revoluției maselor țărănești, care, după cât se pare, zăcea în stare latentă de multă vreme.

Intre alte reforme legislative luate atunci de guvernul D. Sturza, au fost: legea pentru desființarea trusturilor arendășești, practicate mai ales de evreii din Moldova; legea islazurilor, revizuirea legilor tocmelelor agricole etc.; cu toată împotrivirea multor proprietari mari agricoli, constituiți apoi în faimoasa *societate agrară*, al căreia președinte fusese ales Petre Carp.

Dar toate aceste legi, s'au dovedit în urmă neputincioase, întru cât n'au dat rezultatele aşteptate, pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor.

Marea problemă agrară a fost rezolvată 10 ani mai târziu, tot de un guvern liberal prezidat de marele om de stat Ionel Brătianu.

* * *

Către sfârşitul anului 1908, un însemnat eveniment politic s'a petrecut în partidul liberal: bătrânul D. Sturza, a căruia sănătate era mai de mult zdruncinată, a fost silit a se refrage atât din fruntea guvernului, cât şi de la şefia partidului.

Locul său a fost îndată ocupat de către Ionel Brătianu, întrebuiţându-se în acest scop o procedură neuzitată până atunci, anume: miniştrii, întruniţi în consiliu, au alcătuit un raport către regele Carol I, prin care recomandau pe Ionel Brătianu ca şef al guvernului; şi regele, după ce a consultat pe preşedinţii corpurilor legiuitoare, a aprobat raportul, numind prim ministru pe Ionel Brătianu care luă frânele ţării. Această alegere a regelui, a fost aprobată, câteva zile mai târziu,—11 Ianuarie 1909—când organizaţiile partidului liberal, întrunite în congres; au proclamat pe Ionel Brătianu ca şef. Această unanimă recunoaştere şi proclamare, s'a făcut şi cu asentimentul bătrânilor fruntaşi liberali: P. S. Aurelian, M. Ferichide, E. Costinescu şi alţii. A fost un act de mare înţelepciune şi prevedere politică; deşi Ionel Brătianu nu avea atunci de cât 45 ani, dar prin înaltele sale însuşiri, alegerea lui s'a impus tuturor.

Aice voiu face o mică paranteză :

În momentul retragerii sale de la guvern, D. Sturza a trimis regelui o scrisoare-demisie, prin care arată că fiind ajuns la adânci bătrânețe, nu se mai simte în stare de a conduce cârma țării și voește a se retrage din viața publică.

La această scrisoare, Regele Carol I i-a răspuns prin următoarea scrisoare—din Ianuarie 1909—pe care o redau în întregul ei, ca un document al vremilor de atunci:

„Cuvintele nu pot arăta mâhnirea adâncă de care „este cuprinsă inima mea în acest moment dureros, „când aflu că sănătatea Dvs. zdruncinată, vă silește „a căuta liniștea și odihna, după o muncă necur- „mată de peste o jumătate de veac.

„Neprefuitele servicii ce ați adus țării și Coroa- „nei, ca bărbat de stat și ca om al științei, vor ră- „mânea neșterse în inima tuturor și vă vor asigu- „ra o veșnică *recunoștință*.

„Din adâncul sufletului meu, vă mulțumesc pen- „tru nestrămutata D-voastră credință și pentru sta- „tornicul sprijin care mi-au înlesnit îndeplinirea gre- „lei mele chemări, în atâtea împrejurări, când era „vorba de interesele cele mari ale patriei.

„Deapururi îmi voi aminti de acest lung răstimp „în care n'ați încetat a fi pentru mine un sfătuitor „încercat, însuflețit de un înalt sentiment al dato- „riei și al binelui scumpei noastre Români.

„Facă bunul D-zeu ca odihna să vă restabilească „sănătatea, spre a ne folosi și de aci încolo de bo- „gata Dvs. experiență și mai cu seamă de acea ne- „clintită credință care v'a fost îndreptarul neșovăi- „tor în lunga Dvs. viață,

„Primește dar, scumpul meu Domnule Sturza, a.
„ceste calde urări drept cea mai sinceră mărturie
„a părerilor mele de rău și ca un semn al senti-
„mentelor de vie afecțiune și recunoștință ce ți le
„voiu păstra întotdeauna“.

CAROL

Cred că nimeni nu se va îndoi de *sinceritatea* a-
cestor elogii, aduse lui D. Sturza, de către marele
Rege Carol I, și cu toate acestea, posteritatea a fost
nedreaptă și ingrată cu dânsul, uitându-l chiar din
ziua retragerii lui din viața și activitatea publică.

Suntem departe de a vedea și constata *veșnica*
recunoștință, pe care Regele Carol i-o prezicea în
scrisoarea de mai sus.

Și doar D. Sturza a fost un mare om de stat, cu
o vastă cultură, înzestrat cu o extraordinară putere
de muncă, de o cinste și moralitate superioare; a
condus partidul liberal aproape 20 ani, iar Acade-
miei Române, ca președinte și secretar perpetuu al
ei, i-a jertfit o neasemănată muncă în cursul înde-
lungatei sale vieți.

Cine mai vorbește sau își amintește azi de D.
Sturza? Chiar marele partid liberal se pare că l'a
dat definitiv uitării!

* * *

Inchid paranteza și revin la un eveniment ase-
mănător petrecut aice la Piatra:

După moartea neuitatului Nicu Albu, 31 Mai 1908,
bătrânul Emil Cosfinescu, care era până atunci pre-
ședinte de onoare, a luat efectiv conducerea parti-
dului liberal din jud. Neamț, organizându-l din nou,
prin întocmirea statutelor, înființarea clubului, ale-
gerea comitetului executiv etc.

Această conducere a durat până în 1913, când E. Costinescu manifestându-și dorința de a se retrage, a recomandat pe fiul său Dr. I. Costinescu ca să îl înlocuiască; ceea ce organizația liberală a aprobat cu multă însuflețire, alegându-l șef al ei. Cred că această alegere a fost nimerită și a corespuns în totul așteptărilor; căci, după cum se știe, timp de peste 20 ani Dr. I. Costinescu a fost unul din cei mai devotați sprijinitori a intereselor județului și orașului nostru.

* * *

Către sfârșitul anului 1910, guvernul liberal al lui Ionel Brătianu, se retrage, cum s'a spus, pe motive de tactică politică. În consfătuirea majorităților liberale dela 22 Decembrie 1910, Ionel Brătianu a declarat:

„Atunci când partidul liberal a decis să se retragă de la guvern, a făcut-o pentru că nu vedea lipsuri în rândurile acelor cu cari intrase în foc.

„După ce ne-am consfățuit, am socotit ca o chestiune de înaltă politică, condițiunea ca retragerea noastră să se facă în așa chip, încât însăși adversarii partidului nostru, să asiste la această retragere nu numai cu un sentiment de respect, dar cu frică. *Guvernul îl pot lua alții, dar puterea ne rămâne nouă*“.

Adevărul era că Ionel Brătianu vroia retragerea spre a se pregăti, în opoziție, pentru o nouă și fecundă guvernare.

Câteva zile în urmă, cabinetul Brătianu demisionând, regele chiamă la guvern pe Petre Carp, care formează următorul minister: P. Carp, preșe-

dinția și finanțele, T. Maiorescu externe, Al. Marghiloman interne, C. Arion instrucție-culte, Ion Lahovari domenii, N. Filipescu războiu, B. Delavrancea lucrări publice, Mișu Cantacuzino justiție și D. Ne-nișescu industrie.

Acest guvern din care cei dintâi 4 miniștri erau junimiști, iar cei 5 din urmă conservatori, era rezultatul fuziunii partidelor conservator-junimist, făcută cu 2 ani înainte, sub șefia lui P. Carp.

Tache Ionescu, care n'a fost chemat atunci la putere, cu toate succesele sale, aproape în toate alegerile parțiale, ca șef al noului său partid conservator-democrat, a început o aprigă luptă contra noului guvern, și, în acelaș timp a încheiat cartel electoral cu liberalii, cu toate că până în ajun îi combătuse cu înverșunare. Dar așa-i politica; ambițiunile și interesele personale, au precumpănit mai totdeauna!

Corpurile legiuitoare fiind dizolvate, noi alegeri au avut loc în Februarie 1911.

Lupta electorală a fost foarte dârză. Cu toată impopularitatea guvernului P. Carp, și cartelul puternic Liberal-Takist, guvernul a obținut totuși o mare majoritate. Opoziția cartelată n'a obținut în toată țara decât vre-o 50 locuri în ambele camere. Adevărul este însă că în acele alegeri, guvernul a uzat de cele mai strașnice ingerinși și violențe, ne mai pomenite decât pe vremea guvernului L. Catargiu la 1875. De aceea întreaga presă opoziționistă de atunci și oratorii în desbaterile parlamentare, le-a numit *alegerile banditești* ale lui Al. Marghiloman ministru de interne, care, cum se zice a strâns șu-

rubul prea tare. Insuși P. Carp, care era un om de duh, n'a ezitat a spune atunci: „*păcătoasă țară*“.

Guvernarea lui P. Carp a fost una din cele mai capabile și cinstite ale partidului conservator. Acestui guvern se datorește o serie de legi bune ca : legea meseriilor, scutirea țăranilor de impozitul fonciar asupra pământului lor, încurajarea industriei naționale, legea pentru darea drepturilor politice locuitorilor din Dobrogea.

Tot sub acest guvern, partidul conservator din jud. Neamț, a fost organizat și consolidat sub conducerea lui Leon Bogdan, care era în acelaș timp și prefect aice.

Dar din cauza intrigilor, frământărilor și desbinărilor—ivite în urmă—care aproape totdeauna au măcinat partidul conservator, guvernul P. Carp a trebuit să cadă după un an și câteva luni.

Apoi una din cauzele principale a căderii, a fost și faimoasa chestie a *Societății Tramvaelor Comunale* din București, înființată de priceputul om de stat Vințilă Brătianu.

Iată câteva amănunte ale acestei afaceri:

Alex. Marghiloman ministrul de interne, în ura lui neîmpăcată contra liberalilor, a făcut o lege pentru desființarea sus zisei societăți. Această lege păfimașă, a deslănțuit o aprigă campanie din partea liberalilor conduși de I. Brătianu, la care s'a alăturat și partidul conservator-democrat a lui Take Ionescu, care și el urmărea răsturnarea guvernului Carp.

În această vestită chestie, a urmat o serie de procese înaintea tuturilor instanțelor judecătorești din

Capitală, care au declarat neconstituțională legea lui Marghiloman, dând astfel câștig de cauză Societății Comonale de Tramvae.

Deși o parte din miniștrii conservatori și chiar regele Carol I, au fost contra lezei, Petre Carp, trăgând consecințele, a rămas neînduplecat, solidarizându-se cu devotatul său prieten Al. Marghiloman pe care îl pregătea pentru viitoarea șefie a partidului conservator.

După retragerea lui P. Carp, a urmat guvernul de colaborare T. Maiorescu-Tache Ionescu, în care—spre marea amărăciune a lui Carp—*devotatul* său Al. Marghiloman, pentru care își sacrificase guvernul său, intră în noul minister la Finanțe!

S'a scris deci încă o tristă pagină în istoria partidului conservator, din cauza ahfieri după putere și mărire!

* * *

În Octombrie 1912 statele balcanice: Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru declară războiu Turciei. Situația României devine îngrijorătoare: se prevedea că nici noi nu vom rămânea în afara acestui războiu.

Se cunosc evenimentele ce au urmat: Turcia învinsă de armatele aliate, care ajunsese până la porțile Constantinopolului, era amenințată de a fi isgonită din Europa, dacă nu interveneau marile puteri. Conferința dela Londra pentru încheerea păcii în peninsula balcanică, n'a dat nici un rezultat. Rusia intrase în acțiune, oprind Bulgaria a se întinde prea mult. După puțin timp, a izbucnit neînțelegeri grave între aliații balcanici, din cauza lă-

comiei Bulgariei, care vroia să aibă partea cea mai mare din teritoriile cucerite dela Turcia.

Bulgaria luând armele contra Serbiei și Greciei, toate puterile s'au alarmat, față de victoriile ei. România, care intervenise deja în conflict, pe cale diplomatică, nemulțumită numai cu orașul Silistra și o zonă de 3 Kilometri în jurul lui, a formulat îndată pretențiile ei adică: cedarea cadrilaterului, cuprinzând districtele numite azi Durostor și Caliacra. Armata română, mobilizată în grabă, a trecut, în Iunie 1913, Dunărea, înaintând în puține zile până aproape de Sofia capitala Bulgariei.

Intervenția urgentă și energică a României, a pus capăt războiului balcanic. Noua conferință a păcii întrunită de astă dată la București, sub președinția lui T. Maiorescu primul nostru ministru, a încheiat și semnat în ziua istorică de 28 Iulie 1913, *Tratatul de pace dela București*, prin care harta peninsulei Balcanice a fost schimbată, iar România a obținut cadrilaterul în hotarele lui de astăzi.

* * *

Cu tot marele succes dobândit de guvernul T. Maiorescu, frământările și desbinările din partidul conservator au reinceput. Frunțașii lui în cap cu P. Carp, au început o luptă surdă contra lui Take Ionescu care avea majoritatea în parlament și de teama ca acesta să nu devie șeful partidului; deci vechea luptă de supremație.

La această luptă s'a adăugat și opoziția liberală pe tema marilor reforme sociale: *Improprietărea Țăranilor și Votul Universal*, reforme care Ionel Brătianu, mobilizat în războiu cu gradul de căpitan

în rezervă, le-a anunțat printr'o proclamație către țară, lansată chiar depe câmpul de luptă din Bulgaria.

* * *

La începutul anului 1914, cabinetul T. Maiorescu se refrage printr'o demisiune motivată astfel: „ministerul conservator de colaborare, luând ființă în vederea conflictului balcanic, adică având o misiune specială—și întru cât pacea a fost dobândită—retragerea se impune“.

Regele Carol I chemând la putere partidul liberal, noul guvern s'a constituit după cum urmează: Ionel Brătianu președinția și războiul, Em. Porumbaru externe, V. G. Morțun interne, E. Costinescu finanțe, Al. Constantinescu domenii, I. G. Duca instrucție, Victor Antonescu justiție, Dr. C. Angelescu lucrări publice și Al. Radovici industrie-comerț. *Acesta a fost ministerul care a făcut războiul.*

Camerile fiind dizolvate, nouile alegeri s'au fixat între 28 Ianuarie—12 Februarie 1914. Parlamentul nou ales, avea misiunea să voteze revizuirea Constituției în vederea reformei agrare, modificarea legii electorale și introducerea votului universal.

Cum era de așteptat, guvernul liberal a întrunit mari majorități în ambele camere care au fost îndată convocate.

Desbaterile parlamentare au fost aprinse și furtunoase, dar nu atât la legea electorală, ci mai mult asupra exproprierii combătută aprig de mării proprietari.

În partidul liberal se formase două curente; unul extremist care cerea o expropriere foarte largă și

voțul universal, iar altul mai moderat reprezentat prin E. Costinescu și Al. Constantinescu.

Șeful guvernului I. Brătianu se părea că înclină către cel din urmă curent. Dar cum se știe reforma agrară și electorală n'au fost votate decât în timpul războiului, de parlamentul liberal refugiat atunci la Iași. Desăvârșirea însă a exproprierii, s'a făcut mai târziu la 1921, sub guvernul generalului Averescu.

Amintesc că opoziția marilor proprietari, în parlamentul de la Iași contra legii de expropriere, a fost înfrântă pe de o parte de voința neuitatului Rege Ferdinand I, iar pe de alta de bolșevizarea armatelor rusești din Moldova și Basarabia.

Un lucru mai trebuie de recunoscut, spre lauda tuturor oamenilor politici de atunci : această mare reformă s'a îndeplinit pe *cale pașnică*, fără sguđuri ori vărsări de sânge, și că poporul rămân a dat dovadă de multă cumințenie și răbdare, nelăsându-se ademenit de propaganda revoluției rusești.

*
*
*

Mă opresc aci cu amintirile mele din *viața politică*, ale căreia faze le-am redat pe scurt în acest capitol, căci după cum am arătat la începutul lui, evenimentele ce au urmat, după războiul nostru de întregire, sunt bine cunoscute de generația mai nouă. Dealtfel ele n'ar putea intra în cadrul acestor amintiri și n'ar putea fi socotite ca aparținând trecutului mai îndepărtat, ce l'am avut în vedere. Aceste recente evenimente, vor forma desigur un alt trecut, după scurgerea vremii, când urmașii le vor povesti poate la rândul lor.

I N C H E E R E

Cetitorii vor fi observați desigur că în acest lung capitol, intitulat *Viața politică locală*, am vorbit mai pe larg despre evenimentele politice din întreaga țară și relativ mai puțin despre cele locale — deci așa fi depășit titlul de mai sus. De aceea țin să dau o scurtă lămurire :

Politica unui oraș de provincie, fiind în strânsă legătură cu cea zisă *centrală*, de unde purced totdeauna schimbările și directivele ori cărui guvern, faptele și evenimentele se împletesc împreună și formează în tot indivizibil, care ne dă imaginea completă a unor stări de lucruri dintr'o anumită epocă.

Vorbind dar de politica generală a țării — și în legătură cu ea, despre cea din orașul nostru, cred că cetitorii vor fi mai în măsură a judeca și înțelege evenimentele petrecute.

* * *

Cu moartea Regelui Carol I în 1914, s'a încheiat o lungă perioadă — cea mai însemnată — a vieții politice. Acest mare și înțelept Domnitor a condus timp de peste 48 ani ani, destinele țării cu multă pricepere, înțelegere și devotament. Cu drept cuvânt s'a spus că dânsul a fost nu numai întemeietorul Dinastiei Române, dar și marele făuritor al României moderne. De aceea și autoritatea sa a fost covârșitoare și s'a impus tuturor oamenilor și partidelor politice.

Un fapt vrednic de știut este : cât timp a trăit și domnit Regele Carol I, n'a vroit să admită decât două mari și bine încheigate partide de guvernământ : liberal și conservator, urmând astfel pilda tradițională a Angliei și a regelui acestei puternice împărății. Dânsul n'a recunoscut nici odată ca partide deosebite : gruparea junimistă condusă de Petre Carp, nici acea așa zisă *Tachistă*, destul de puternică, condusă de Take Ionescu.

Aceste două mari partide, liberal și conservator, au fost aduse pe rând la cârma țării, cum am arătat, până în preajma războiului nostru cel mare de întregirea neamului; după care au început a se forma multe partide noi; averescan, țărănist, național-democrat (N. Iorga) agrarian și altele care mai ales în ultimii ani, au sporit și sporesc mereu, producând mari frământări și mișcări de dreapta sau de stânga, care cred că nu pot fi spre folosul țării, îngreunând astfel misiunea Capului Statului, care în în limita puterilor sale constituționale, trebuie să fie supremul arbitru și să țină cumpâna dreaptă, ceea ce după părerea mea nu-i tocmai ușor lucru.

Un alt fapt demn de reținut este : Dintr'o perioadă de 47 ani (1871-1918), partidul liberal a guvernat țara 29 ani, iar conservatorii junimiști numai 18 ani. Explicația acestei mari diferențe este că : conservatorii deși aveau numeroși oameni de o reală valoare, mai întotdeauna au fost desbinați, preocupați de supremație între ei, și de ambițiuni personale; ceea ce la urma urmei a adus măcinarea și dispariția acestui mare și puternic organism politic, după

cum am mai amintit. Apoi o altă cauză a dispariției sale, a fost și aceea că acest partid s'a menținut în vechea lui doctrină conservatoare, neevoluând și neadaptându-se nouilor curente democratice.

În schimb, partidul liberal mai numeros, cu adânci rădăcini în păturile populare, a fost totdeauna mai disciplinat și strâns unit în jurul șefului. Având deci o puternică organizare și coeziune, îl vedem atacând cu vigoare și înlăptuind cele mai importante și radicale reforme, ținându-se mereu, cum se zice „în ritmul vremii“. Ca o dovadă de evoluția lui spre curentele noi, este și faptul că Ionel Brătianu a atras și primit în partid gruparea socialistă de acum 30 de ani, reprezentată prin multe elemente de valoare ca: Ion Nădejde, Const. Stere, V. G. Morțun, frații Alex. și Ion Radovici, G. Diamandi, Ion C. Atanasiu, care formau așa numita *tinerimea generoasă*.

* * *

În politica locală, s'a observat aceleași evenimente despre care am mai amintit: până la moartea colonelului Gh. Roznovanu și cea de mai târziu a lui Leon Bogdan, partidul conservator a fost unit și mai puternic, dar în urmă a dispărut cu totul. Liberalii din contra, au rămas bine organizați și disciplinați. Au fost, firește, și în acest partid unele desbinări trecătoare, dar grosul partidului nu s'a resimțit ori dislocat. Amintesc că în cursul vremii liberali ca: Gr. Cozadini, M. Adamescu, Col. E. Aleaz, Th. Dornescu și încă câți-va, au fost în disidență, dar n'au putut influența cu mult organizația lui solidă. Apoi în timpurile mai recente cu 20

—30 ani mai în urmă, elemente mai noi și mai tinere ca : Er. Zaharia, Nicu Ioaniu, Panaite Criveț, Al. Maxim, Leon Grigorescu, Spiru Lalu, Leon Pșepelinschi, Leon Mrejeriu, N. Lazaride și mulți alți — între cari și scriitorul acestor rânduri ceva mai vechiu, au intrat în partidul liberal, luând o parte activă și însemnată în viața politică locală. Acest lucru n'a fost însă ușor, din cauza acelor vechi liberali cari nu îngăduiau a se face loc fine-retului, vrând a-și păstra în mod perpetuu locurile de frunte, deținute de zeci de ani.

* * *

Sfârșind această încheiere îmi permit a adăoga că : un partid care râvnește la conducerea țării, trebuie să fie mereu gata a se adapta nevoilor și cerințelor tot mai grele ale vremurilor. În România Mare de astăzi, în deosebire de vechiul regat, problemele interne și cele externe, sunt prea mari și dificile, îngreunând cu mult sarcinele și răspunderile conducătorilor.

Părerea mea este că chiar programele politice ori cât de bine studiate și alcătuite ar fi de mulțori dau greș, fiind depășite de realitățile ivite în timpul guvernării.

NOTĂ.— *Cele câteva scrisori și unele date cuprinse în Viața Politică, cap. 8 și 9, le-am luat din interesanta operă Bucureștii de altă dată, a vechiului meu prieten Costache Baca bașa, marele ziarist, — mort de curând, care la rândul lui, le-a luat din ziarle și publicațiile de pe vremuri. Alte date le-am extras și eu din acele publicații, pe care le-am controlat însă și cu „Monitorul Oficial“.*

Partea II-a

CÂTEVA FIGURI DISPĂRUTE

O L A M U R I R E

În capitolele ce urmează voi reda amintirile despre o samă de oameni, fruntași ai orașului nostru, care în trecutul lui au avut un rol mai însemnat în viața socială, politică ori culturală, dând câte-va note biografice, arătând activitatea și urmele ce au lăsat înfăptuirile lor.

Negreșit afară de aceștia, au mai fost și alții, dar în alegerea lor am fost condus de ideea de a înfățișa cefitorilor numai pe acei pe care i-am cunoscut mai bine ; acei cu cari am avut, din cea mai fragedă tinerețe, legături mai mult sau mai puțin strânse, am lucrat și trăit cu ei. În același timp am vroit a reda figurile cele mai deosebite prin personalitatea, calitățile, cultura și activitatea ce au desfășurat în domeniul public sau privat.

Dacă am făcut totuși vre-o omisiune, cauza este că memoria mea, pe unii nu i-a putut reține, iar pe alții nu i-am cunoscut îndeajuns, ca să pot vorbi de ei.

În fine, în cadrul acestei modeste lucrări—cu caracter mai mult local—am crezut că nu este locul de a reaminti, cât de pe scurt, pe acei oameni iluștrii, fii ai județului și orașului nostru, ca : Lascar Catargiu, Vasile Conta, Episcopul Melchisedec, V. A. Ureche, Alex. Lambrior, Ion Creangă și alții—despre cari, de altfel, s'a scris atât de mult, iar operele lor sunt prea cunoscute.

COLONELUL GH. RUSET ROZNOVANU

Dintre oamenii cei mai de seamă ai județului și orașului nostru, cari au contribuit, prin munca, priceperea și energia lor, la progresul și buna stare obștească, cred că în primul loc, se cuvine a-l așeza pe acest mare boier moldovan, fostul proprietar al moșiei Roznov; căci prin activitatea lui constructivă, a rămas și va rămâne în amintirea generației și contimporanilor săi, ca cea mai frumoasă pildă de bun administrator și neîntrecut gospodar.

Fiu al hatmanului Alexandru Roznovanu și al Ruxandei născută Principesa Calimaki, a fost trimis de tânăr în Rusia unde și-a făcut studiile militare și de unde, după un timp, întorcându-se în Moldova, cu gradul de *polcovnic* (colonel), a fost numit, încă de tânăr, *ispravnic* (prefect) al jud. Neamț. Nu cunosc data numirii, nici activitatea lui din acele timpuri decât din auzite. De aceea în aceste note și amintiri, mă voiu mărgini a arăta pe scurt activitatea ce a desfășurat-o ca prefect de Neamț în anii 1871-76, sub marele guvern conservator a ilustrului bărbat de stat Lascar Catargiu, care și acesta a fost un fiu al județului nostru, din comuna Dobreni-Negrești.

* * *

Opera mare și nepieritoare, căreia s'a devotat Col. Roznovanu, a fost construirea principalelor căi de comunicație care străbat județul nostru. Dânsul a

fost cel dintâi prefect care a făcut, cu zile de prestație, cele mai bune șosele de la noi, lucrând continuu în tot timpul prefectoriatului său. Multe din aceste șosele dintre care Piatra—Tg.-Neamț și Piatra—Prisacani pe linia Muntelui, până la vechea graniță despre Ardeal, au fost adevărate lucrări de artă.

În acest scop și în primul loc, a angajat și adus din Elveția, pe tânărul inginer specialist *Kuhn*, diplomat al politehnicei din Zürich, sub conducerea căruia s'au început și desăvârșit lucrările.

Ani dearândul, vara și iarna, Colonelul Roznovanu era, aproape în permanență, pe șantierele lucrărilor, unde se găseau mobilizați, tot timpul, subprefecții plășilor și primarii comunelor respective, cari, împreună cu toți locuitorii capabili de muncă, lucrau cu ardoare la șosele. Executările la lucru se făceau așa zis *manu militari*, căci în permanență erau concentrați calarașii escadronului local cu ofițerii lui. Nu se îngăduia nici o păsuire, ori părtinire. Toată lumea era datoare să muncească. Se ridicau totuși dese ori plângeri, mai ales din partea țăranilor, cari munceau de multe ori peste zilele datorite după lege; dar Roznovanu, recunoscând că au dreptate, le răspundea: „Pentru voi, nu pentru mine fac drumurile“.

Șoseaua Piatra—Prisacani n'a fost atunci terminată în întregime, ci numai porțiunile Piatra-Tarcău și Hangu-Prisacani pe valea Bistricioarei; restul Tarcău-Hangu, adică pe așa zisele *strâmtori*, a fost desăvârșită de vrednicul și demnul său urmaș Nicu Albu, precum voi arăta mai jos, precum și cele 7 poduri mari, definitive, peste Bistrița dela: Viișoara,

Pângărăcior, Bicz, Cârnu, Secu-Buhalnița, Isvorul Alb și Hangu.

Amintesc că, înainte de a se construi această admirabilă șosea, comunicația cu satele dela Munte, era foarte grea. Am apucat în copilăria mea, vremea, când locuitorii din această regiune, mergeau cu piciorul ori călare, iar transporturile de porumb și alte lucruri trebuitoare, le făceau în desagi puși pe spetele cailor, cari, legați de cozi unul de altul, formau lungi caravane pe valea Bistriței până la Dorna, iar din lipsa podurilor, treceau Bistrița prin vaduri, ori suind din greu potecile de pe dealurile Bisericeii, Grohotișului, Barnarului și multe altele.

Acum 30-40 ani județul Neamț era citat ca având cele mai bune și numeroase șosele din vechiul regat, iar al doilea era Gorjul din Oltenia. Negreșit, în timpurile din urmă, s'au făcut și complectat multe alte drumuri județene și comunale, dar la baza acestor drumuri, stau acele ale înaintașilor Roznovanu și Nicu Albu, cari au făcut arterele principale.

Pe lângă această mare operă a căilor de comunicație, Colonelul Roznovanu s'a remarcat și prin multe construcțiuni de școli, localuri de primărie, plantații de arbori pe șosele etc., toate purtând pecetea inițiativei sale și executării lor în cele mai bune condițiuni.

* * *

În politica țării, Colonelul Roznovanu a fost și rămas neclintit *conservator*, de baștină, ca unul ce era rudă și prieten intim cu marele om de stat Lascar Catargiu.

A fost prefect, deputat, senator sub guvernele con-

servatoare, și, un scurt timp, chiar președinte al camerei.

Era bun prieten cu Nicu Albu, șeful liberalilor de aice, cu care în câteva rânduri a făcut carteluri electorale, precum a fost acel din 1891 și 1892 când se lupta cu adversarul său Gr. Cozadini.

Amintesc că după căderea marelui guvern conservator, în primăvara anului 1876, în urma faimoasei coaliții opoziționiste dela *Mazar-Pașa*, și după constituirea guvernului prezidat de Manolache Costache Epureanu, miniștrii acelui guvern căzut, în cap cu L. Catargiu, au fost dați în judecata Casației.

O mare prigoană s'a început atunci, în toată țara, contra foștilor partizani și dregători ai regimului conservator, în scop de a fi dați cu toții în judecată pentru ilegalitățile și abuzurile ce ar fi săvârșit.

Aice la noi, a fost numit atunci prefect Costin Brăescu zis Broască de la Roman, având ca specială însărcinare urmărirea Colonelului Roznovanu și a principalilor lui partizani și colaboratori. S'a început cu mare strășnicie cercetările dosarelor și anchetele, în toate autoritățile. În fine au fost trimiși la parchet: Col. Roznovanu, Cost. V. Andrieș, fost director de prefectură, Șerban Cananău, Manolache Albu și alți conservatori de cari nu-mi amintesc. Instrucția a durat vre-un an de zile, în fața nouilor magistrați numiți de guvern (cei vechi fiind înlocuiți ori mutați). Dar totul s'a sfârșit printr'o achitare neputându-se dovedi vre-o culpă. Adaog că bietul C. V. Andrieș, intimidat, a plecat din țară în Elveția, de unde nu s'a reîntors de cât după darea ordonanței de neurmărire.

Amintesc încă un episod al cercetărilor, urmate în vara anului 1876: Intre alte măsuri judiciare luate, a fost și aceea de a se face o percheziție la locuința din Roznov a Colonelului Roznovanu. Comisiunea de anchetă, compusă din procurorul Gh. Gheorghiu, tânărul judecător supleant Iancu Ioaniu, delegat ca jude instructor, și, mi se pare, Const. Șoarec ca delegat al prefectului Costin Brăescu, s'au dus la Roznov, dar aice s'au lovit de rezistența înverșunată a Colonelului Roznovanu, care n'a îngăduit a i se face percheziție, bruscând chiar pe membrii comisiunii, cari, cum am aflat, au plecat cu nepusă masă...

Este de remarcat faptul că, spre deosebire de ticăloșiile și jafurile din averea statului, ce vedem că se practică pe o scară atât de întinsă, în vremurile de astăzi, neurmate, mai totdeauna, de nici o sancțiune, darea în judecată din anul 1876, a regimului de atunci, apare ca *o floare la ureche*; căci învinuirile de care erau acuzați cei de atunci, se refereau la mici abuzuri, samavolnicii și ilegalități electorale, deci mai toate de natură politică — iar nici de cum pentru fraude și jefuirea banului public! De altfel, era de neînchipuit pe atunci ca, un om de talia, prestigiul, averea și demnitatea colonelului Roznovanu, să fure avutul statului, ori să se dedee la găinării sau șperțuri, care sunt curente azi. Cetitorii, cari cunosc mijloacele repezi de îmbogățire, a multor politiciani în perioada de după războiu, îmi vor îngădui, cred, aceste triste reflecții.

* * *

In timpul războiului pentru Independență din 1877-

878, Colonel Roznovanu a fost pe front în Bulgaria, comandând o brigadă de Cavalerie, fiind foarte apreciat și distins.

În 1894 a însoțit pe Regele Carol I în vizita la Curtea Țarului Rusiei în Petersburg.

A avut un singur fiu Alexandru care a murit de tânăr ca sublocotenent de cavalerie.

Către sfârșitul vieții sale, a început clădirea monumentalei biserici de lângă curtea veche boerească din Roznov, în cavoul căreia se odihnesc osemintele familiei Roznovanu. Cu zidirea acestei biserici, a cheltuit o mare parte din averea sa, căci dorința lui a fost ca să înalțe un adevărat monument istoric.

În acest scop, a stărnit și obținut votarea și promulgarea unei legi *speciale*, publicată în Monitorul Oficial No. 285 din 25 Martie 1890. Iată textul acestei legi :

„Art. I. Se autoriză D-l Colonel Ruset Roznovanu și D-na Alexandrina Roznovanu născută Câmpineanu să construiască pe proprietatea lor Roznov din jud. Neamț, o biserică, cu un cavou de familie, în care să se poată înmormânta membrii familiei și transporta din alte cimitire, rămășițele morților din această familie.

„Art. II. Biserica ce o va construi D-l și D-na Roznovanu, va fi capabilă să primească orice legat și se va face de către ctitori și să îl administreze conform ultimelor voințe“.

Cu această ocazie voi aminti un fapt, care se pare straniu, însă absolut adevărat și care ne arată mentalitatea acestui mare boer moldovan—și anume:

Cu toate că Colonelul Roznovanu obținuse legea specială, arătată mai sus, după care biserica sa din Roznov, cu terenul și înzestrările ei, constituie o fundațiune cu caracter public și personalitate juridică, totuși prin testamentul său mistic depus la Tribunal și deschis după moartea sa la 1904, își exprimă voința ca în cazul când, din orice împrejurări, legea citată ar *dispărea* (?) biserica și fundația creiată de el, să treacă sub protecția și administrația Țarului Rusiei, ocrotitorul suprem al ortodoxismului din întreaga lume !

Este ușor de înțeles uimirea ce a stârnit această stranie concepție a polcovnicului nostru : Dar lucrul are totuși o explicație : Colonelul Roznovanu, crescut și trăind mult timp în Rusia, a căpătat o educație și cultură pur rusească, devenind un fanatic, un rusofil și mergând până a-i forma adâncă credință că această mare împărăție — pe care o privea ca a doua sa patrie — nu va pieri niciodată ; ba, după idealurile panslaviste din acele timpuri, imperiul moscovit va stăpâni — odată cu Țarigradul, Constantinopole — întreaga lume slavă și chiar ortodoxă !

* * *

Spre a învedera rusofilismul Colonelului Roznovanu cred că cefitorii vor găsi interesant dacă voi reproduce câteva fragmente din testamentul său din 25 August 1898 și adaosul din 23 Septembrie 1901. Iată aceste fragmente :

„*Art. 6.* In caz de stângerea tuturor membrilor „familiei Roznovanu, administratorii Fundației Bisericei din Roznov, se vor alege și numi de către

„reprezentantul (ministrul) M. S. Impăratul tuturor
„Rusiilor din țară.

„*Art. 9.* Ca creștin ortodox pravoslavnic și ca
„vechiu soldat în garda imperială a M. Sale Nicolae
„Pavlovici I, puindu-mi toată credința și nădejdea
„în sentimentele de evlavie, generositatea și mări-
„nimia M. S. Impăratul tuturor Rusiilor, Inaltul, sin-
„gurul și puternicul protector și apărător al sfintei
„religiei noastre — îndrăznesc umilit a depune la
„picioarele sale și neamului împărătesc, umilă, res-
„pectuoasă și fierbinte rugămintele *de a lua sub pu-*
„*ternicul său scut, Fundațiunea* pioasă și religioasă
„a Bisericii din Roznov, și a da hotărârile sale pen-
„tru *tot ce se atinge* de serviciul religios, buna stare
„a bisericii și executarea tuturor pomenirilor ho-
„tărâte de mine.

„La ieșirea cu sf. Daruri, la liturghie, se va po-
„meni odată, cu numele Regelui Carol I, Mitropo-
„litul Moldovei, și numele Impăratului Rusiei și a
„familiei imperiale rusă, precum și ctitorii bisericii
„etc.“ Apoi mai departe :

„Am început slujba militară în rândurile armatei
„imperiale Rusă și am jurat credință pe stindardul
„Regimentului de Gardă-calare din Garda Imperială
„în palatul de iarnă din St. Petersburg... Credința
„care va fi veșnică către împărații, familia impe-
„rială și armata rusă. Credință care a fost, este și
„va fi, nu numai ca *o tradiție* a familiei
„mele Russet Roznovanu, dar și *adâncă convingere*
„*morală*, căci împăratul Rusiei și armatele sale,
„au vărsat sângele lor, spre a scoate Moldova de
„sub odiosul și crud jug al Turcilor“.

Testamentul dispune și lasă moșiile Roznov și Ivănești, Fundației Bisericești din Roznov, după ce se vor achita toate datoriile și zestrea soției sale Alexandrina.

Apoi dispune înființarea a 4 paturi la spitalul din Roznov, o bursă anuală pentru un student la academia teologică din Kiew, burse anuale pentru câți-va elevi de săteni, înființarea unui cor bisericesc etc. În fine testamentul arată amănunțit, cum să se administreze fondurile bisericești, cum să se facă pomenirile și serviciile religioase.

În cazul când—în contra așteptărilor sale—legea din Martie 1890, va fi desființată, Col. Roznovanu dispune prin testament, să se vândă moșiile; iar banii rămași, după plata datoriilor, să se depună la sinodul din Kremlin-Moscova, care va lua sub ocrotirea sa Biserica din Roznov.

* * *

Citind toate cele de mai sus, o nespusă uimire mă cuprinde—pe care de sigur și cetitorii acestor amintiri o vor împărtăși — și ne întrebăm cu toții, cum a fost posibil ca marele și băștinașul boier moldovan, să fie atât de neîncrezător în destinele și viitorul acestei țări, atunci când a hotărât să pună sub ocrotirea și administrația Impăraților Rusiei, fundația bisericești sale din Roznov? Eu nu văd altă explicație a acestui funest gest, decât aceea care am dat-o: creșterea și educația pe care a avut-o în Rusia și poate chiar în vechea sa familie, i-a creiat o asemenea mentalitate nenorocită de rusofil fanatic pe care el însuși o socotea ca fiind o *tradiție* a familiei sale — cum am văzut mai sus,

Se poate oare imagina o atât de vădită necunoaştere a trecutului istoric al ţării noastre, când Colonelul Roznovanu afirmă cu tărie prin faimosul său testament că : împaratul Rusiei şi armatele sale şi-au varsat sângele lor, spre a desrobi Moldova de sub jugul Turciei ? Când tocmai contrariul se ştie de toată lumea : Rusia a fost acea mare putere care a voit să ne cucerească de atâtea ori ; ea ne-a răpit de două ori Basarabia, la 1812 şi 1878 ; iar desrobirea ţărilor române de sub turci, am dobândit-o cu mari jertfe de sânge în războiul Independenţei din 1877—78, în care, cum am arătat, a luptat şi Col. Roznovanu !

Istoria mai recentă ne spune că armata română, sub conducerea marelui comandant, gloriosul Carol I, prin vitejia ei, a salvat la Plevna şi pe câmpiile bulgare, armatele ruseşti de un adevărat dezastru !

Dar aceste amare reflecţiuni, mai au totuşi, încă o explicaţie : nu numai Col. Roznovanu a fost un încarnat rusofil, mulţi, foarte mulţi boieri moldoveni, au fost pe vremuri rusofili : începând cu marele cărturar D. Cantemir, domnul Moldovei ; aşa că o *tradiţie* a existat de veacuri.

În fine nu pot să cred că bietul Roznovanu, făcând un asemenea testament, s'ar fi gândit vr'odată că moşia sa va fi *expropriată forţat* şi de aci ar fi pornit temerea că pioasa lui fundaţie va dispărea odată cu moşia ; după cum s'a întâmplat în urmă cu toate fundaţiile şi instituţiile vechi, de *mână moartă*, din întreaga ţară.

Un *conservator* ca dânsul, nu-şi putea închipui

că se va aplica vr'odată teoria—astăzi o realitate— că proprietatea, sacră și inviolabilă— va ajunge o simplă *funcțiune socială* ! Deci, repet, numai credinței și mentalității sale rusofile, se datoresc dispozițiile lui testamentare.

* * *

În vara anului 1904, Col. Roznovanu a încetat din viață, în vârstă de 70 ani, la Roznov, fiind înmormântat în cavoul bisericii sale. În mormântarea a fost impunătoare, organizată în mare parte de bunul său prieten Nicu Albu -- primarul pe atunci al orașului. — Au participat o enormă mulțime de țărani, precum și orășenii de aici, plecați cei mai mulți cu trenuri speciale. După moartea sa, au urmat procese între moștenitori și soția sa Alexandrina, născută Câmpineanu. Instanțele judecătorești au recunoscut că testamentul este valabil, dar a *înlăturat* ca antinaționale și contrarii legilor țării dispozițiunile privitoare la supunerea bisericii sub administrația și ocrotirea Țarului Rusiei.

Moșia Roznov a fost apoi vândută pentru plata datoriiilor și a legatelor, fiind cumpărată de marele bogătaș Hector Economu. În urmă a fost expropriată și împărțită la țărani. Vechiul castel al familiei Roznovanu, a fost dărâmat de Economu, care a ridicat alte clădiri; iar ceea ce a mai rămas din vastul domeniu Roznov, a trecut și se găsește astăzi în stăpânirea Eforiei Spitalelor civile din București, căreia, fiul defunctului H. Economu, i-a lăsat prin testament, cu obligația de a ridica acolo un sanatoriu.

Biserica din Roznov a fost terminată și sfințită la vre-o zece ani după moartea Colonelului Roznovanu.

* * *

Iată în scurt amintirile mele despre Colonelul G. Russet Roznovanu, care — cu toată întunecoasa umbră ce acopere marea lui personalitate, prin dispozițiunile stranii și antinaționale ale testamentului său — rămâne totuși o mare figură a orașului și județului nostru: om integru, leal, cinstit și bun administrator al intereselor obștești, cărora a sacrificat viața și averea lui.

Pentru a-i perpetua memoria, i s'a ridicat o modestă statuie, care după multe perigrinări, a fost definitiv așezată în grădina publică din centrul orașului, iar acum vre-o 40 ani, administrația comunală a dat numele de *Calea Colonel Gh. Roznovanu* stradei ce traversează orașul, începând din strada L. Calargiu până la bariera Sarata. Dar această din urmă datorie de recunoștință și amintire, a fost nesocotită; căci acum vre-o 3 ani, această veche cale a Roznovanului, a fost botezată de administrația noastră comunală, condusă de prietenul meu G. Măcărescu, dându-i-se numele exotice al d-lui *Eduard Mirto*, fostul ministru țărănist de lucrări publice, ca o răsplată a faptului — meritoriu de altfel — că a dat, din punga statului, câteva milioane pentru pavajul acestei străzi. Cred că s'a făcut un gest de impietate față de memoria lui Roznovanu. Sper că se va reveni asupra acestei schimbări; iar fostul ministru E. Mirto — a cărui cetățenie română, se mai discută și astăzi, în mod public — va obține o satisfacție mai potrivită cu serviciile aduse orașului Piatra,

NICU N. ALBU

1853-1908

Deși s'a scurs mai mult de un sfert de veac de la dramatica moarte a regretatului nostru concetățean, totuși amintirea marelui dispărut dăinuiește încă în sufletele contimporanilor săi,—și cred că va dăinui încă multă vreme,— fiindcă faptele și întreaga activitate a lui Nicu Albu, au fost cu adevărat excepționale și au marcat o netăgăduită epocă în viața politică și gospodărească a orașului și județului nostru.

De aceea, socot că îndeplinesc o pioasă datorie, de vechiu prieten și colaborator al său, de a-i consacra un capitol din această modestă lucrare.

Nicu Albu s'a născut în Piatra la 2 Februarie 1853, din părinții săi Nicolai și Maria Albu născută Oswald; căsătorit cu Eleonora Albu, fiica marelui proprietar Enache Cantemir, la 1878.

Elev al școalei No. 1 de băieți de aici, a făcut studiile secundare la Academia Mihăileană din Iași și apoi cele superioare la Berlin, unde a început dar n'a sfârșit studiul medicinei. Intors în țară la moșia Hangu, al căreia arendaș pe atunci era tatăl său, l'a ajutat la exploatarea pădurilor de pe acest vast domeniu al prințului Sturza. Mai târziu îl găsim arendaș al moșiei Roznov, în tovărășie cu moșul său Vasilică Albu; apoi tot ca agricultor pe moșiile Turturești și Mărăței, proprietatea socrului său Enache Cantemir,

Părăsind agricultura, s'a ocupat exclusiv cu marile exploatari de păduri depe valea Tarcăului nostru, văile Oltului și Lotrului din Oltenia. Peste tot, a desfășurat o mare și energică activitate, fondând și conducând multe societăți forestiere. Lui i se datorește linia ferată depe valea Tarcăului, primele instalațiuni industriale de la gura Tarcăului și Brateș, reînnoite în urmă de Societatea Goetz și Cooperativa *Albina* de astăzi.

* * *

Cam pe la 1879-1880 a intrat în politica militantă în marele partid liberal, alături de frunțașii de atunci: Enache Cantemir, Mihai Adamescu, Th. Dornescu, Dr. D. Cantemir, Ion Negre, Iancu Ioaniu, V. Cristodulo, frații Dimitrie și Const. Șoarec etc., i-a rămas devotat și statornic până la moarte.

Prin inteligența, energia și activitatea lui, dela început, a avut un rol preponderent în conducerea acestui partid și, nu după mult timp, s'a impus ca șef al organizației liberale din jud. Neamț.

Activitatea politică a lui Nicu Albu, timp de 30 ani, se confundă cu însăși întreaga istorie a partidului liberal din jud. Neamț, în tot acest lung răstimp; dânsul a fost sufletul și organizatorul, ceea ce a determinat chiar pe bătrânii liberali de atunci a-l recunoaște șef-conducător.

În luptele politice era leal și cavalier, adversar temut, dar respectat.

La toate atacurile adversarilor, răspundea cu fapte și acțiuni energice cu care-i dezarma. Nu ura, nici nu era răzbunător, pe mulți, foarte mulți adversari politici îi ajuta mai mult chiar decât pe partizanii

săi. În acțiunea sa politică nu cruța nici un sacrificiu material din parte-i. Unicul scop ce îl urmărea era întărirea partidului prin noi elemente pe care marea sa personalitate le atrăgea.

A rămas memorabilă campania electorală din 1905, când liberalii, în opoziție, au luat aproape toate locurile la alegerile generale de sub guvernul conservator G. Cantacuzino—Take Ionescu, despre care am vorbit.

* * *

Fiind numit în 1885, pentru prima oară, prefect, în care funcțiune a rămas până în 1888, primul lui gând a fost continuarea operei vrednicului său înaintaș Colonel G. Roznovanu, adică: facerea șoselelor în județ, mai ales acelea din regiunea munților; astfel: a terminat șoseaua Piatra-Prisacani, în partea cea mai grea: Tarcău-Hangu, răsbitând prin toate strâmtoarele cu ajutorul dinamitei și tăierea râpilor. Tot atunci a construit frumoasa și admirabila șosea peste muntele Petru-Vodă care leagă Tg.-Neamț prin Pipirig și Valea Largului până în valea Bistriței.

A fost cel dintâiu prefect din țară care a introdus telefonul în județul nostru.

Ales primar al Pietrei în primăvara anului 1901, pe lângă alte însemnate lucrări edilitare: strade, tro-tuare, canale, diguri la Bistrița, refacerea localului primăriei, cazarma de pompieri etc., a conceput și executat vasta și frumoasa lucrare a Parcului Cozla—astăzi numit *Nicu Albu*—, lucrare foarte grea care a durat 3 ani consecutivi, iarna și vara.

În capitolul „*Parcul Nicu N. Albu*“, cetitorii vor găsi arătate mai pe larg, fazele prin care a trecut această măreață operă.

Intre alte mari lucrări concepute de Nicu Albu au fost: iluminatul electric și aducerea apei, precum și mutarea gării vechi dela 3 Km. depărtare. Această din urmă lucrare avea un îndoit scop: pe deoparte aducerea gării lângă centrul orașului, iar pe de altă parte apărarea lui de inundațiile Bistriței, prin digurile făcute de C. F. R., astfel că de atunci partea de la vale a orașului, a fost ferită de inundații.

* * *

Nicu Albu a avut următoarele funcțiuni și demnități:

Prefect în 1885-1888, 1895-1899 și în 1907 în timpul răscoalelor țărănești.

Primar al orașului în 1901-1904 și 1907.

În parlament: deputat ales în opoziție în 1891 și 1892 în cartel cu Colonelul Roznovanu; senator în 1905 tot în opoziție, când a fost ales senator și L. Bogdan șeful conservatorilor junimiști, în cartel cu liberalii și apoi senator în 1907, ultima lui demnitate până la 31 Mai 1908, când a murit la 55 ani!

Amintesc încă o stranie coincidență: la 31 Mai 1897 s'a surpat și prăbușit muntele Cozla—unde se află acum parcul—și după 11 ani, tot la 31 Mai 1908, s'a prăbușit și el, în mod dramatic într'un sanatoriu din București. Cauza morții lui a fost o veche boală, de natură sifilitică, pe care a neglijat-o, ne-căutând a se îngriji la timp.

Vestea morții lui neașteptată, ne-a cutremurat pe toți, iar înmormântarea sa în ziua de 2 Iunie s. v. 1908, a prilejuit o mare manifestare obștească cum nu s'a mai pomenit în orașul nostru. Durerea și regretul miilor de oameni, cari l'au condus la locașul

de veci, au fost nespuse de impresionante. Cuvântările rostite atunci în catedrala Sf. Ioan, mai ales cea a bătrânului Emil Costinescu, ministrul finanțelor, au zugrăvit, în chipul cel mai luminos, însușirile și operele nepieritoare ale acestui vrednic fiu al Pietrei.

Rămășițele lui pământești se odihnesc la M-rea Bistriței, în mormântul care i-a fost dăruit de principesa Elena Cuza care îl pregătise pentru ea, dar care, cum se știe, a fost înmormântată la moșia părintească Solești-Vaslui.

La 31 Mai 1913—cinci ani dela moartea sa—prietenii liberali au organizat un pelerinaj, urmat de un parastas la acea M-re. A fost singura pomenire religioasă ce i s'a făcut. Astăzi mormântul lui este prea puțin îngrijit și deteriorat, fie din cauză că familia i s'a stins, fie că dintre vechii lui prieteni, pușini au mai rămas în viață, fie în fine, că cultul morților a cam dispărut în zilele de acum!

Modestul monument-bust, ridicat și desvelit în Septembrie 1923, în parcul ce-i poartă numele, ne mai amintește încă de acel ce a fost Nicu N. Albul

* * *

Nu pot încheia acest capitol, fără a aminti de coana *Eleonora*, distinsa și vrednica lui soție, cu care timp de 30 ani de căsătorie, a împărtășit bucuriile și durerile vieții sale.

Cine și câți nu s'au perindat, atâția amar de ani, în casa lor totdeauna ospitalieră, câți miniștri și alte fețe alese nu s'au bucurat de distinsa și larga lor ospitalitate!

Mi-aduc aminte de marea cinste ce au avut în

vară anului 1901 de a primi și găzdui pe principesa moștenitoare Maria—astăzi marea noastră regină—văduvă, care de atunci a devenit buna prietenă a Coanei Eleonora, și ca un semn de afecțiune și deferență către familia Albu-Cantemir, a numit, după câțiva ani, pe sora sa Adela Cantemir ca d-ră de onoare la Curtea Regală, unde funcționează și astăzi, spre marea cinste a orașului nostru.

După moartea soțului său, coana Eleonora s'a retras din așa zisa viață mondenă, trăind câțiva ani la București, și apoi la Tarcău, la d-na Irina Lecca, cunoscuta scriitoare și buna ei prietenă, unde acum vre-o 10 ani a închis ochii. A fost înmormântată aici în cavoul familiei Ermil Zaharia, lângă sora sa Eliza Zaharia, născută Cantemir.

Dr. DIMITRIE CANTEMIR

Unul din cei mai de seamă oameni ai oraşului Piatra, a fost desigur neuitatul Dr. D. Cantemir, care atât sub raportul profesional—medic,— cât şi acel social, economic şi politic, a lăsat urme neşterse despre rodnică şi prodigioasă lui activitate. De aceea voi încerca a reda în aceste amintiri aproape întreaga lui viaţă, pe care am cunoscut-o destul de bine, ca unul ce ani de-a rândul, m'am bucurat de marea lui prietenie, până la moartea sa atât de timpurie.

Incep cu câteva date biografice :

Născut în comuna Roznov la 19 Aprilie 1848, din părinţi : Ioan şi Maria Cantemir, a fost căsătorit prima dată cu D-na Rozina Sc. Capşa născută Jordan — franceză — cu care a avut 3 fete : Rozina căsătorită cu A. Zaharia, Corina căsătorită Dr. D. Ierinici şi Maria moartă de tânără ; a doua oară cu D-na Aneta Ursianu cu care a avut 2 copii : Dim. Cantemir-Bebé şi Lucreţia soţia de astăzi a D-rului Pandulescu, cunoscutul oculist din Bucureşti.

După terminarea cursului primar la şcoala Domnească No. 1 de Băeşi din Piatra, în anul 1862, regretatul Dr. General C. Davilla, care înfiinşase mai înainte cunoscuta lui şcoală de Medicină din Bucureşti, a cerut a i se trimite din fiecare capitală de judeţ, câte unul din cei mai buni elevi. După

recomandarea neuitatului Nicolai Vicol, profesorul și directorul de atunci al școalei 1, a fost trimis tânărul Cantemir la acea școală pe care a absolvit-o în 1866, la vârsta de 18 ani, când a fost înaintat la gradul de medic-sublocotenent. Fiind unul din cei mai distinși elevi ai acelei școale, în urma propunerii generalului Davilla, sublocotenentul Cantemir a fost trimis ca bursier al statului la facultatea de medicină a universității din Turin-Italia, unde a obținut titlul de Dr. în medicină și chirurgie în anul 1869, când s'a reîntors în țară; după scurt timp, a fost numit prin concurs, medic primar al spitalului județean din orașul Piatra, unde a funcționat neîntrerupt 25 ani.

Ca medic al acestui spital s'a distins de la început printr'o organizare modernă a spitalului, prin îngrijirea părintească a bolnavilor și prin marea lui atențiune ce o puneă în vindecarea sau ameliorarea sănătății lor, în toate ramurile medicinei, cu a căreia știință și experiență era mereu la curent. Ca medic profesionist, multă vreme a fost aproape singurul, în orașul nostru, medicul curant al populației din toate clasele sociale. Sunt nenumărate cazurile în care Dr. Cantemir, pe lângă știință și îngrijire, ajuta cu propriile lui mijloace bolnavii săraci, plătindu-le rețetele, ori dându-le medicamente gratuit din depozitul spitalului.

Atât a fost el de iubit și venerat de toată lumea de aici, pentru modul altruist cu care și-a exercitat nobila-i misiune umanitară, în cât cu ocazia ieșirii lui la pensie, întreaga suflare a orașului și județului, l'a sărbătorit ca pe nimeni altul; iar ce-

tăfenii noștri au semnat și i-au dat un document comemorativ care mărturisea meritele și virtuțile sale puțin comune ; deasemenea la moartea sa, întâmplată după câțiva ani—4 Martie 1896— mii de oameni l'au condus la ultimul locaș. A fost un adevărat pelerinaj ! Iar eu, cu învoirea familiei și din îndemnul prietenilor, am avut marea cinste de a'i rosti cuvântarea funebră.

* * *

Pe terenul cultural și politico-social, Dr. Cantemir a activat rodnic și continuu :

A înființat în 1881, împreună cu prietenii săi : Lascar Radu, Ion Negre, Calistrat Hogaș și alții, societatea și revista literară *Asachi* — despre care voiu aminti mai jos — care a durat mulți ani. În această revistă a publicat diferite articole și studii științifice-economice.

A înființat și condus multe instituții economice din Piatra-N. Ca membru marcant al partidului liberal, a avut nu mai puțin o frumoasă și pilduitoare acțiune politică. A fost ales pentru întâia oară, în 1884, deputat al colegiului 3 de Neamț, ca reprezentant al țărănimii, iar în 1895 a fost ales senator la colegiul I tot de Neamț.

A fost corespondent și membru al mai multor societăți din țară și străinătate, Medic-Colonel în rezervă etc.

În toate aceste manifestațiuni, Dr. Cantemir s'a distins printr'o conduită demnă și absolut corectă, călăuzit fiind numai de binele obștesc și progresul țării pe toate căile, având tăria ce o dă convingerile adânci ale omului instruit și nepătat.

* * *

Dar opera capitală a D-rului Cantemir, este fondarea marelui stabiliment balnear *Băile Bălțătești*, care a rămas și va rămânea cel mai frumos și durabil monument al memoriei sale.

În 1881 a cumpărat de la principele Al. Știrbey — proprietarul de atunci al moșiei Bălțătești — o porțiune de câteva hectare pământ, unde se găsesc izvoarele de ape minerale, cunoscute astăzi așa de bine—împreună cu instalațiunile primitive, consistând dintr'o baracă de lemn și un cazan pentru încălzirea apei.

Aceste băi erau denumite pe atunci *Băile de Slatină*.

Prin munca necurmată, cu jertfe materiale enorme, a reușit în 2-3 ani să creeze un așezământ, pe atunci modern, de primul rang, sub toate raporturile.

A început prin captarea sistematică a izvoarelor, facerea rezervoarelor, instalațiunile mecanice de tot felul, extragerea cunoscutei și reputei sare de Bălțătești, a stabilimentului de băi, sala de cură, inhalațiuni de brad, etc. Apoi clădirea marelui hotel și a mai multor vile, restaurant, cazinoul, farmacie, poșta, parcul de brazi cu frumoasa grădină de flori și plante; transformând astfel râpele inaccesibile care prezentau până atunci cel mai urât aspect al localității.

Este de neînchipuit munca și energia ce omul acesta a dezvoltat, timp de 15 ani, pentru Băile Bălțătești; înzestrându-le continuu, spre a le ridica la starea înfloritoare, care a culminat în anul 1896 când a închis ochii!

Țar și pentru comuna Bălțătești și mai ales pentru țaranii de acolo, Dr. Cantemir a contribuit puternic spre a-i ridica din mizeria în care se găseau mai înainte.

A plantat cu arbori șoseaua județiană care străbate tot lungul satului Bălțătești, plantații care se văd și astăzi; a dat țaranilor din sat bani pentru a-și clădi case frumoase și igienice, a-și cumpăra cai și trăsuri, pentru transportul și locuința vizitatorilor mai săraci, cari nu puteau închiria camere la hotelul și vilele din Băi. A reparat și dotat biserica din sat cu cele necesare. Toate acestea în scopul de a înălța această stațiune balneară, spre marea mulțumire a numeroșilor suferinzi, sacrificând mare parte din viață și toată averea lui.

După moartea D-rului Cantemir, băile au trecut în proprietatea D-lui I. Arapu, iar după câțiva ani, au fost cumpărate de D-rul Goldhammer, din Botoșani, care își dă multă silință a le readuce la renumele lor de odinioară.

Iată, în puține cuvinte, cine a fost și ce a realizat în scurta lui viață neuitatul Dr. D. Cantemir.

Generațiile trecute l'au cinstit și apreciat, iar cele de acum este bine să cunoască opera acestui vrednic și regretat fiu al județului Neamț.

Tot despre D-rul Cantemir

Sub acest titlu, vechiul meu prieten și coleg de școală, General Dr. N. Vicol, odată cu notele biografice de mai sus, publică și următorul adaos în *Curierul Băilor* No. 2 din Aprilie 1931:

„Mulțumind amicului nostru D. Hogeia, care a ascultat rugămintea *Curierului*, a adunat datele și ne-a trimis o pagină atât de interesantă de istoria medicinei și în special a balneologiei din România, nu pot lipsi de a adăuga câteva cuvinte, în calitate de fiu al orașului Piatra și ca unul ce am cunoscut din copilărie pe Dr. Cantemir, care a fost un elev foarte iubit al tatei, profesorul și directorul de atunci al școalei de băeți No. 1. Dr. Cantemir a sfătuit pe tatăl meu să mă împingă la studiul medicinei.

Dar vorbind despre Cantemir, trebuie să reamintim timpul în care a trăit, cel puțin din punctul de vedere medical.

În Piatra, la acea epocă, medicina era reprezentată numai prin 2 practicieni bătrâni, fără titluri speciale : Udrițchi și Göring, dintre cari cel din urmă începuse prin a fi veterinar. Dar chirurgia era reprezentată, pe lângă numeroase babe, de celebrul Iftime Pântea, singurul care era chemat în casele cele mai mari pentru abilitatea sa mare în a vindeca, trăgând scrântelile, ori immobilizând frânturile de oase, bine înțeles fără a se mărgini la această specialitate a sa principală. Iar pentru boalele interne nu se da de o parte a consulta vaccinatorul județului V. Himbar. Cât pentru *punerea la salcie*, câteva babe din mahalalele Precista și Mărăței, erau cunoscute. Deși orașul avea pe moașa *Holub* (nemțoaică), moașele empirice erau numeroase, fără însă să fie cunoscute făcătoarele de îngeri...

În aceste condiții, când a sosit D-rul Cantemir, fiu al județului, tânăr, învățat, energetic, foarte sim-

patic, oraşul a fost ușor cucerit de el și l'a stăpânit până ce a murit ; cu toate că nu a întârziat mult după el să se instaleze o pleiadă de alți medici : Zamfirescu (mai târziu profesor de chirurgie la facultatea din Iași), St. Predescu, D. Apostolide, toți atrași de dragostea de medicină iradiată de la Davilla.

Dr. Cantemir, având relațiuni strânse cu medicii mari din capitală, prieten cu Dr. Kalinderu și alții clientela Bălăteștilor era aleasă și numeroasă. La urmă el se consacrare numai stațiunii, încât aceasta ar fi mers departe, dacă din nenorocire moartea nu l'ar fi secerat curând, câțiva ani, după ce trecuse la pensie“.

Înainte de-a încheia acest capitol, amintesc că în anul 1908, D-rul D. Ierini — stimatul nostru conetățean — medic primar de atunci al spitalului — a publicat o interesantă și documentată broșură „*Istoricul Spitalului Piatra-N.*“ în care se arată marea activitate desfășurată de regretatul Dr. Cantemir în organizarea și conducerea spitalului său atât de iubit.

PROFESORUL IOAN NEGREA

Incercând a reda amintirile mele despre fostul meu profesor de gimnaziu, țin delă început, să declar că nu un singur și redus capitol din această carte, ci zeci de capitole mi-ar trebui, spre a îngloba întreaga activitate a acestui om excepțional de muncitor și creator în toate domeniile publice, în care s'a manifestat și remarcat în tot cursul vieții sale. Apoi spre a întocmi o lucrare, cât mai completă, asupra vieții și activității sale, este nevoie de multe și migăloase cercetări pentru strângerea unui material documentar, ceea ce nici puterea, nici mijloacele mele nu-mi pot îngădui.

Mă voiu mărgini dar, a reda aceste amintiri, în mod sumar, privind numai o parte din faptele și acțiunile sale, adică acelea pe care le-am cunoscut mai bine și reținut în memorie.

* * *

Neuitatul I. Negrea, fiu de țăran, din satul Gura-Văii, com. Căciulești, jud. Neamț, fiind sărac, a avut de luptat, cu mari greutăți, în copilăria și tinerețea sa, începând ca elev în școalele primare, până la absolvirea seminarului Socola de la Iași. Într'o conferință pe care a ținut'o acum vr'o 30 ani la cercul cultural *Vasile Conta*, care își avea sediul în etajul caselor deasupra librăriei „Munca”—cerc înființat de Nicu Albu— I. Negrea și-a făcut singur

biografia, în care cu multă sinceritate și duiosie, ne-a arătat chinuitoarea lui viață din primii săi ani. Această conferință — mi se pare — că a fost publicată într'o mică broșură, pe care n'am putut-o găsi. Știu numai că lucrul s'a întâmplat în 1904-1905 puțin timp înaintea morții sale.

În privința sărăciei lui, într'un studiu *Internatele în Școlile Noastre*, publicat în revista locală *Asachi* anul III Nr. 2 din Ianuarie 1884, iată ce scrie I. Negrea: „În 1862 eram în seminarul din Huși, în internatul gratuit, 24 băeți, pe care statul ne creștea, învăța, hrănea, îmbrăca. ne da cărți și toate cele necesare. Tot așa era în: *Academia, Socola, Școala Centrală de Fete* din Iași etc. Eram foarte săraci băeții din internatul gratuit; mi-a aduc aminte că în clasa I, n'am avut ca bani ai mei, *de la mama*, de cât un irmilic (4 franci), care mi-au ajuns tot anul“.

* * *

În Noembrie 1869, când împreună cu colegul său Calistrat Hogaș, au fost numiți, prin concurs, cei dintâi profesori ai gimnaziului clasic, înființat de comuna Piatra, în casele lui Manolache Albu — astăzi I. Luca — de atunci chiar începe activitatea lui școlară și mai ales cea extra-școlară, cum i se zice astăzi.

Intrând în strânse relațiuni sociale și de prietenie cu mulți oameni de seamă, cari formau atunci pătura intelectuală de aici, ca: Mihai Adamescu, V. Văleanu, Vas. Christodulo, C. Manoliu, avocați și magistrați, Nicolai Vicol, M. Halunga, institutori; și ceva mai târziu cu Dr. D. Cantemir, Lascar Radu

și alții, tânărul profesor I. Negrea a luat o parte activă și mult apreciată, la toate manifestările culturale, social-economice și politice din orașul nostru.

A fost un valoros și activ membru al vechei societăți p. *Invățătura poporului Român*. În anul 1881 a fost unul dintre inițiatorii și fondatorii societății și revistei *Asachi*, despre care am pomenit în aceste amintiri. În această revistă, a publicat studii și articole interesante, în diferite chestiuni bisericesti, școlare etc., precum și un foarte documentat raport asupra stării școalelor primare urbane și rurale din județele Neamț și Suceava, pe anul 1883-84, al căror revizor școlar a fost atunci.

A fondat cu prietenii săi multe instituții economice ca: Societatea economică Română, Pionul și și altele. În toate aceste dânsul era sufletul și animatorul lor.

Propagandei și necurmatelor sale străduinși, se datorește, în mare parte, ridicarea la Iași, a statuei nemuritorului Gh. Asachi.

Ca revizor școlar, a fost îndrumătorul activ și înțelept al învățătorimei, pe care o ajuta și ocrotea din toate puterile.

Ca profesor și director, în mai multe rânduri, al gimnaziului clasic și real, a fost cel mai dârz și neostenit luptător pentru înființarea liceului Petru Rareș, operă care s'a înfăptuit în anul 1897, grație și puternicului sprijin al marelui Spiru Haret, de a căruia bună apreciere și prietenie, s'a bucurat întotdeauna.

Despre activitatea sa ca profesor eminent, edu-

cator blând și drept, nu mai vorbesc, căci ea a rămas adânc sapată în amintirea generațiilor de elevi ai săi ; iar despre acea administrativă, stă mărturie întreaga arhivă a liceului Petru Rareș, din vremurile directoratului său.

* * *

Amintesc încă un fapt: când acum vre-o zece ani în urma inițiativei luată de profesorii și regretatul V. Trifu, directorul liceului, de a se face un bust neuitatului Mihai Stamatîn fost director și profesor, am avut și eu cinstea de a fi ales membru în comitetul instituit în acest scop ; în care, după propunerea mea, s'a admis ca, odată cu bustul lui Stamatîn, să se ridice încă două : lui I. Negrea și Calistrat Hogaș—Tot atunci am fost ales casier al comitetului. Ne-am pus pe lucru—și, în anul următor, s'a inaugurat modestul monument, fixat în zidul terasei și grădiniței, din fața liceului P. Rareș, în care strălucesc chipurile, turnate în bronz, ca o pioasă amintire și recunoștință — ale celor trei profesori-directori : C. Hogaș, I. Negrea și M. Stamatîn.

* * *

Ca mai toți oamenii eșiți din popor, având ca ideal ridicarea — mai ales prin cultură — a celor de jos, umiliți și năpăstuiți de soartă, I. Negrea a intrat în rândurile partidului liberal, singurul care atunci oferea un orizont mai larg nouilor idei și reforme. De altfel era și firesc : de oarece în al II-lea partid de guvernământ, acel conservator, se găseau boerii — mari proprietari.

Luptător pasionat și disciplinat, totdeauna în primele rânduri, n'a dezertat niciodată, deși a suferit

multe persecuții politice, totuși când era vorba să i se dea un loc în parlament, împrejurări fatale și diferite combinațiuni politice, îl înlăturau. În resemnarea lui, ne spunea adesea „Am ajuns cel de al 3-lea cal de tramvai“. *)

Imi aduc aminte de două asemenea „trageri pe sfoară“: la alegerile de cameră din 1888, i se fixase candidatura la colegiul III, însă în ultimul moment, a sosit ordin dela centru ca la acel colegiu să fie ales bătrânul profesor universitar Nicolai Ionescu, fost ministru; așa că bietul Negrea a fost sacrificat. A doua oară, în 1895, iarăși se hotărâse aice să candideze la col. II deputați; dar în urma ordinului primului ministru D. Sturza, a trebuit să-și cedeze locul distinsului profesor universitar Alex. N. Vitzu, un alt fiu vrednic al județului nostru, originar din satul Săvinești de lângă Roznov; deci și atunci a rămas tot „calul de la tramvai“.

Abia către sfârșitul vieții sale, a izbutit, în fine, să fie ales deputat al colegiului II, în anul 1901, demnitate în care a rămas până la finele anului 1904.

* * *

Profesorul I. Negrea s'a stins din viață în îm-

*) Se știe că în acel timp tramvaiele, care circulau în București, erau trase de câte 2 cai, dar pe unele străzi, unde urcau pantele, se mai punea încă al 3-lea cal de rezervă, care, după ce ajungea în deal, se întorcea singur iar în vale, spre a reîncepe regulat. această corvadă, la fiecare cursă.

prejurări destul de tragice : la începutul anului 1906, fiind bolnav și slăbit, a plecat la București, unde a făcut băi de iod la un sanatoriu, dar nefiind internat acolo, a răcit băile, și după o scurtă suferință, a închis ochii, singur, singurel, într'o modestă cameră din dosul gării de Nord. Soția sa, coana Zamfirița, din lipsă de mijloace, a hotărât să fie înmormântat la București ; dar un puternic curent s'a format în întreg orașul, care revendica pentru dânsul *onoarea de a pastra el* acele scumpe rămășițe ! Și atunci s'a întâmplat o adevărată minune : am telegrafiat lui Nicu Albu—care se găsea la București — ca să se oprească înmormântarea, iar însărcinatul nostru profesorul G. Beiu-Palade, a plecat la București. Când, a doua zi, a ajuns acolo, totul fusese aranjat : Corpul lui Negrea, îmbrăcat în hainele cu care zăcuse—era depus la cimitirul Belu, toate formele la starea civilă erau îndeplinite și peste câteva clipe, mortul trebuia să fie coborât în groapa săpată într'un colț retras al cimitirului, destinat morților de rând— saraci. Dar vajnicul Nicu Albu, a reușit a schimba cele hotărâte : *a întors mortul de la groapă !*

Tot el a suportat cheltuelile vagonului mortuar, până la Piatra și acele de înmormântare. Astfel s'a satisfăcut dorința pietrenilor.

Inmormântarea lui *Tata Negrea*, la 19 Februarie 1906, a fost impunătoare : tot orașul a ținut să-l conducă la locașul de veci, în semn de omagiu pios, datorit marelui dispărut. Pe lângă alte discursuri funebre, am ținut și eu o cuvântare din partea partidului liberal.

Mai este oare nevoie s'o spun? Ioan Negrea — ca toți oamenii de felul său— a murit sărac! Singura lui avere, lăsată soției sale, a fost casa din fața grădinei publice, azi proprietatea moștenitorilor defunctului avocat Nicușor Albu. A rămas însă amintirea lui, care va dăinui încă multă vreme.

MIHAIL L. ADAMESCU

Incă unul din din puternicii stâlpi ai oraşului nostru, din vechea generaţie, a cărui personalitate, muncă şi activitate, a lăsat urme neşterse în amintirea contimporanilor săi, făcând parte din acea pleiadă de oameni destoinici cari s'au ilustrat, în trecutul mai îndepărtat, în conducerea trebilor publice.

Volu reda, cu multă precizie, amintirile mele asupra acestui distins cetăţean al Pietrei, fiindcă l'am cunoscut bine şi m'am bucurat de prietenia lui ani îndelungaşi.

Mihail Adamescu, originar din comuna Godineşti, judeţul Dorohoiu, s'a născut la 1836. După terminarea studiilor la Academia Mihăileană din Iaşi, a fost numit funcţionar la Ministerul Dreptăţii din Moldova, de unde la 1862, a trecut la Bucureşti, odată cu strămutarea şi concentrarea ministerelor în capitala ţării – după unirea principatelor.

Intrând în magistratură, a fost numit întâia oară aice în Piatra, la 1866, judecător de instrucţie; în anul următor a fost înaintat preşedinte Trib. Ismail, de unde a fost mutat preşedinte la Tribunalul Neamţ, funcţionând în anii 1868—1870, iar în urmă înaintat membru la Curtea de Apel din Focşani, unde a funcţionat scurt timp.

Stabilindu-se definitiv la Piatra, a imbrăţişat ca-

riera de avocat, pe care a profesat-o până la moarte. A fost unul din cei mai cu vază avocați din baroul local, al cărui membru și decan a fost mulți ani.

În anul 1872, împreună cu prietenii săi Ion Negrea, Vasile Văleanu, Em. Halunga, Const. Manoliu avocat și alții, au înființat prima societate economică română. Tot pe atunci a întemeiat societatea pentru Invățătura Poporului Român, al căreia președinte a fost până către sfârșitul vieții sale.

* * *

În politica locală, Adamescu a fost unul din întemeetorii și fruntașii partidului liberal; de aceea îl vedem că a ocupat și avut cele mai înalte funcțiuni și demnități, la care poate aspira un om politic în județul său :

Prefect la 1877—878 în timpul războiului Independenței, apoi la 1884 când s'a făcut alegerile pentru Constituantă.

Primar al orașului în 1888 și 1895. A fost cel întâiu primar care a început alinierea stradelor și facerea de trotuare.

Președinte al consiliului general al jud. Neamț.

Ales pentru prima oară deputat în 1888, apoi la 1895; senator în două rânduri: 1901—1907.

În toate aceste înalte funcțiuni și demnități M. Adamescu a fost de o corectitudine exemplară, cinstit, integru și desinteresat, în cel mai strict înțeles. N'a râvnit averi; s'a mulțumit cu ceea ce munca lui continuă îi producea, pentru a duce o viață mai mult decât modestă. În lunga și variata lui activitate politică n'a fost nici odată criticat ori a-

lucrat pe chestiuni de cinste ; a fost un *invulnerabil* !

Caracteristica lui de căpetenie era tenacitatea neșovăelnică și intransigentă în toate acțiunile sale ; nu ceda în ruptul capului, când era vorba de ideile și credințele sale. De aceea și-a atras porecla de *catâr*, cu care prietenii lui politici îl zeflemisau. Din cauza acestei intransigențe, s'a răslețit de vechii lui prieteni timp de vre-o 10 ani : 1884—1895, în care interval a făcut parte din opoziția unită, către sfârșitul guvernării de 12 ani a bătrânului Ion Brătinnu, în urmă a revenit însă la matcă și a rămas până la moarte.

Pentru ca cetitorii să poată vedea în ce măsură se manifesta intransigența și tenacitatea, de care am vorbit, voi povesti un fapt absolut adevărat.

Se judeca la Curtea cu jurați din Piatra un proces senzațional : acuzatul era un german-prusian Cristian Hoevet, șeful serviciului forestier al moșiei Hangu, proprietatea prințului Sturza-acuzat că a împușcat și ucis pe un țăran, care ar fi fost prins că vânează, fără permis pe acea moșie, făcând cum se zice braconaj. După lungi debateri, jurații intrând în camera de deliberare ; aici după discuții aprinse, au votat, în majoritate, pentru achitare, cu toate că faptul era dovedit și mărturisit. Adamescu, care era prim-jurat și se vede că bănuia că jurații fusese influențați din afară— s'a revoltat, nevoind a semna verdictul — și când acei jurați majoritari au voit a alege un alt prim-jurat, Adamescu, înfuriat, s'a pus cu spatele în ușă, strigând : „Nu veți ieși de aici cu un astfel de ver-

dict, care constituie o rușine" ! Acest energic gest de revoltă și protestare, a avut efect : jurații au votat din nou, aducând un verdict afirmativ, pe baza căruia Curtea a condamnat pe acuzatul neamț la 2 ani închisoare, cu circumstanțe atenuante. Iată ce fel de om era *catărul* Mihai Adamescu !

* * *

M. Adamescu a murit sărac. N'a lasat altă avere decât casa din strada Ștefan cel Mare, astăzi proprietatea Comunității Israelite și în care se află internatul liceului nostru de fete, sub direcția D-nei Eugenia Popovici. Această casă i-a fost făcută de marele bogătaș Colonel Eugen Alcaz, fondatorul fabricii de postav Buhuși — drept onorar pentru serviciile prestate, ca avocat, în curs de mulți ani. Aice și-a dat obștescul sfârșit regretatul conu Mihai, în luna Mai 1913. La impozanta lui înmormântare, eu am avut deosebita cinste de a-i aduce, în numele partidului liberal, omagiile de recunoștință și ultimul cuvânt de adio, acestui mare fruntaș cetățean al Pietrei.

CALISTRAT HOGAȘ

Când în Septembrie 1872, am intrat în clasa I, gimnaziul nostru era tocmai complectat cu ultima clasă a 4. Calistrat Hogaș era director și profesor de română, latină și desen. Gimnaziul fiind atunci instalat în casele boerești din str. Frumușica ale moștenitorilor defunctului Costache Dimitriu, unde mai târziu a fost cazarma de călărași; case care azi nu mai există.

Atunci am început a-l cunoaște mai de aproape: spirit viu, minte ageră și energic până la severitate. Cursurile sale le preda cu acea metodă, care i-a rămas proprie în lunga lui carieră de profesorat; conducând școala—cărui îi inspirase, ca director, atâta disciplină și demnitate—cum rare ori s'a mai văzut. Ne cunoștea pe toți elevii, în aptitudinile, caracterul și apucăturile noastre. Pentru fiecare din noi găsea câte o poreclă inofensivă, o glumă, o ironie, așa de potrivite și nimerite, că îndată căpătau consacrarea unanimă a întregii clase și cu ele rămâneam!

Dar ce bunătate de om și suflet! Câtă pătrundere adâncă a menirii lui de profesor și educator. Pușini, foarte pușini, din elevii lui, cari să nu promoveze la sfârșitul anului. Chipul cum preda materiile catedrei sale, deschidea mintea și sufletul fiecăruia. Latina lui Hogaș—mai ales—ajunsese la

O reputație faimoasă în liceele din Iași : un absolvent al gimnaziului din Piatra, putea să treacă examenul de bacalaureat, numai cu câtă latinească învățase la Hogaș. Era un pasionat al clasicilor latini. Imi amintesc—când eram în clasa 4—că de câte ori mă duceam în cancelarie, îl găseam citind mai ales poezii latini : Ovidiu, Virgil și Horațiu.

* * *

Disciplina pe care, ca director, știuse a ne infiltra, privea mai mult partea morală, ferirea de relele deprinderi și inclinațiuni ale școlarilor ; de aceea nu se sinchisea, aproape de loc, de năzbătiile noastre ; de multe ori făcea haz de ele, fără a ne pedepsi.

Mi aduc aminte că într'o Sâmbătă după amiază, câți-va băeți din clasa III, întâlnind pe strada din fața școalei, pe un biet evreu, îmbrăcat cu un lai-băr (antereu lung) în papuci, cu pantaloni scurți și cu o ștrambălă [căciulă de catifea cu blană] în cap, au tăbărât asupra lui, l'au apucat de barbă, făcând mare haz de căciula lui de Sâmbătă, care îi căzuse din cap. A fost mare tărăboiu ! Reclamație și *anchetă*, pe care Hogaș personal a făcut-o. Apoi răsând și el de așa ispravă, a spus reclamantului : „N'ai dreptate, ce vrei să-ți fac ? Băeții s'au jucat cu D-ta, și pentru atâta lucru, nu-i pot pedepsi“ !

Altă dată însă am pățit'o rău : într'o zi de toamnă, vre-o zece elevi, sărind peste gardul ce despărțea gimnaziul de casele armeanului David Cerchez, am intrat în grădina lui și am început a sburătăci cu pietre și bucăți de cărămidă, nucile dintr'un nuc. La un moment dat, o piatră a nimerit în

fereastră caselor, spărgând un geam mare; tot atunci o bucată de cărămidă, a spart capul unuia dintre noi—nu îl țin minte care. Speriați, am luat-o la fugă, sărind înapoi gardul. S'a făcut mare larmă; cucoana Cerchez a venit la director, plângându-se de vandalismul nostru. Hogaș ne-a pus la rând pe toți făptașii, cari, bineînțele, căutam a da vina unul pe altul, fiecare susținând că n'a aruncat cu bolovani. În cele din urmă directorul s'a fixat asupra vinovaților: m'a ales pe mine și pe colegii D. Rujinski și Lascar Iuga, ca cei mai renumiți în astfel de isprăvi, pe cari dânsul ne poreclise: „Cei trei Crai de la Răsărit“, — fiindcă totdeauna eram împreună — și îndată am fost duși la carceră, unde am stat închiși vre-o 2 ceasuri.

Așa l'am cunoscut pe neuitatul meu profesor, în cursul celor 4 ani de gimnaziu.

* * *

C. Hogaș deși nu avea temperament politic și ca atare n'a activat în vre-un partid, ca un luptător mai de frunte, totuși a fost atras în marea mișcare liberală, pornită în 1875—876 contra guvernului conservator a lui Lascar Catargiu, căzut de la putere în primăvara anului 1876. Pe atunci partidul liberal era socotit ca având cele mai înaintate idei și program de guvernare; de aceea fineretul intelectual se îndreapta către el.

După vr'o 2 ani, în 1878, C. Hogaș împreună cu colegii săi profesorii I. Negrea, Em. Leonescu, cu Mihail Adamescu, Gr. N. Lazu și alții, au scos o gazetă politică „*Situația*“, care făcea opoziție, liberal-dizidentă, liberalilor de la guvern, mai ales în

poțriva lui Todiriță Boldur Lăfescu, care avea și el gazeta „*Mișcarea Liberală*”. În „Situafia”, Hogaș cu spiritul său caustic, cu o fină ironie, făcea mult necaz adversarilor, ridiculizați și biciuiți de el cu multă vigoare. Ceea ce i-a atras mutarea de la gimnaziul de aici, ca și colegului său inimosul luptător I. Negrea.

După 3 ani, în 1881, Hogaș a revenit la Piatra, unde a rămas până la 1886, când a plecat definitiv de aici ; și după multe perigrinări pe la alte școli s'a stabilit la Iași, unde a rămas până ce s'a retras la pensie, când a revenit iarăși la Piatra unde își avea vechea lui casă, locuită astăzi de fiica sa D-ra Sidonia Hogaș profesoară.

* * *

Dacă în viața politică, C. Hogaș nu s'a manifestat cu mai multă amploare și n'a căutat să ajungă la situațiuni însemnate, la care au parvenit mulți oameni inferiori lui, în toate privințele, aceasta se datorește faptului că dânsul—după cum am spus—nu avea nici temperament, nici pasiune pentru politică. Spiritul său independent, cultura sa sporită prin studii continue și variate, dar mai ales dragostea lui pentru eterna natură, i-au creiat acea personalitate proprie, superioară, care nu se împăca cu mizeriile politice din toate timpurile și, evident, i-ar fi umbrit idealismul său senin și curat, de care a fost stăpânit în toată viața lui.

În schimb, în domeniul cultural și literar, s'a remarcat ca puțini inși din generația lui, lăsând urme neperitoare, atât ca scriitor, cât și ca profesor și educator al numeroaselor serii de elevi ce s'au perindat sub ochii săi.

Amintesc în legătură cu aceasta fecundă activitate:

A fost — cum am arătat în altă parte — unul din fondatorii societății și revistei *Asachi*, în care revistă a publicat articole și multe poezii de o rară gingășie, precum și încântătoarele sale „Amintiri dintr'o călătorie“, care împreună cu remarcabila sa operă: *In Munții Neamțului*, au rămas și vor rămânea în literatura română.

A fost un mare admirator al județului Neamț, nimeni ca dânsul n'a cântat munții și Bistrița noastră, plaiurile înflorite, însoțite ori întunecoase — cu atâta talent, imaginație și poezie.

În lucrarea mea „*G. Panu la Durău*“, am povestit faimoasa excursie pe care în vara anului 1890, am făcut-o cu Panu și Hogaș la M-rea Neamțului, Pipirig peste Petru-Vodă, până la Durău-Ceahlău; excursie plină de peripeții, care a ținut o săptămână, și încă de atunci, am văzut marea lui pasiune pentru frumusețile naturii și „tăriile cerului“.

Stabilindu-se la Iași, a făcut parte din pleiada cunoscută de intelectuali și eminenți scriitorii străni în jurul cercului *Viața Românească*, al căruia conducător și animator era cunoscutul om politic și scriitor Const. Stere. În acel cerc Hogaș a fost mult apreciat pentru valoroasa lui activitate.

* * *

În timpul războiului, C. Hogaș se găsea retras la Platra, în vechea sa locuință. Miaduc aminte că chiar în prima zi, la 15 August 1916, când a început războiul nostru, cea dintâi bombă, lansată de primul avion dușman, a căzut în curtea caselor sale din strada Iordanului, mare groază a avut el atunci!

Iar când mai târziu, a sosit în gară primul regiment de infanterie rusă, noi cu toții ne-am bucurat de acest ajutor, căci armata noastră din Ardeal, bătea în retragere. Singur Hogaș mi-a spus cu mult scepticism : „măi Hoge, să știi că Rușii au să fie peirea noastră, n'avem să-i mai putem scoate din țară!“. Mai târziu de groaza aeroplanelor, care ne bombardau zilnic, făcând multe victime și a lupțelor din apropierea vechei granițe, Hogaș s'a refugiat la o fiică a sa din Roman, unde către sfârșitul lunei August 1917, a încetat din viață, decepționat și amărât de grozăvia în care ne găseam atunci. Familia l'a adus totuși aici, unde a fost înmormântat. N'a avut parte sărmanul să se bucure de biruința noastră finală în care, e drept s'o spun dânsul n'a crezut.

Acestea sunt amintirile mele despre neuitatul meu profesor C. Hogaș. Date mai amănunțite asupra vieții sale, nu cunosc. Aștept cu nerăbdare ziua când vor apărea memoriile fiicei sale Sidonia care, cum mi-a spus, le va publica în curând. (*)

*) Scrisesem aceste câte-va note, când am văzut cu adâncă mulțumire, că eminentul și harnicul profesor Dimitrie L. Stăhiescu—un distins fiu al orașului nostru — a dat la lumină un mic volum „Calistrat Hogaș — Viața și opera lui“ editat de Cartea Românească, 1936. Este o lucrare de mare merit, pe care o recomand cu toată căldura cetitorilor. cari vor găsi în ea atât note biografice, cât, mai ales, o minunată sinteză a operei neuitatului scriitor.

ALEXANDRU BLANCFORT

Cu un sentiment de adâncă pietate, încerc să redau, în câteva note, impresiunile și amintirile mele despre acest neîntrecut fruntaș cetățean al orașului nostru, care timp de peste 40 ani, prin muncă continuă și activitate prodigioasă, a făcut fala generației sale sub toate raporturile: social, politic și profesional.

Cine n'a cunoscut pe cel mai mare avocat, în vremea sa, al baroului local, al cărui decan a fost de mai multe ori, ridicând prestigiul și autoritatea acestui corp de elită. Cine dintre orășenii din Piatra și locuitorii județului nostru, n'au apelat la luminile și recunoscuta competență a acestui mare juriscult, în susținerea și apărarea diverselor lor cauze și interese, în fața justiției. Reputația lui a depășit cercul restrâns al județului Neamț; numeroasa și selecta lui clientelă, era datorită atât capacității sale juridice notorie, cât mai ales modului conștincios, probității și prestigiului cu care înțelegea, întotdeauna, exercitarea nobilei sale profesii. Pledoariile lui la bara justiției, impuneau prin pregătirea și talentul expunerii, respectul magistraților și auditorului. Rareori se întâmpla ca să piardă procesele în care era angajat, fiindcă dânsul nu a fost un apărător al cauzelor pierdute, pe care în conștiința lui superioară și desinteresată, nu le-ar fi primit nici odată.

Am cunoscut de aproape pe Al. Blancfort, în timpul celor 26 ani cât am fost slujbaş la Tribunalul Neamț, dintre care vre-o 4 ani, am fost și secretarul său de avocat, bucurându-mă de încrederea și aprecierea lui destul de măgulitoare pentru mine. Multe din modestele mele cunoștinți juridice, le-am căpătat de la acest maestru al științei dreptului, urmând prețioasele sale îndrumări și folosindu-mă de cărțile de drept din bogata sa bibliotecă; ba de multe ori mi-a servit ca un profesor, în deslușirea chestiilor dificile în vastul domeniu al acestei științi. L-am fost și am rămas adânc recunoscător de tot ce a făcut pentru mine.

Regret mult că n'am cunoscut și nu cunosc nici acum, în amănunt, copilăria și tinerețea neuitatului meu mentor. Nu știu ce anume studii a făcut, unde și când a început a studia dreptul și cunoașterea în perfecție a limbii franceze.

Dacă în tinerețea mea, m'aș fi gândit că vre-odată voi fi ispitit a scrie ceva despre dânsul, l'aș fi întrebat și sunt sigur că mi-ar fi satisfăcut această îndreptățită curiozitate.

Am aflat numai mai târziu, că Al. Blancfort este originar dintr'un sat de lângă Buhuș—Racova mi se pare—că încă de tânăr a intrat ca mic funcționar (grămăfic-contabil) în serviciul marelui boier Cantacuzino-Pașcanu, proprietarul moșiei Podoleni. Că numele său de familie era *Damian*. Probabil că servind mulți ani acolo, în mediul franțuzit al marilor boieri moldoveni; și-a schimbat numele în Blancfort apoi tot acolo a învățat limba franceză și că din cetirea cărților aflate în bibliotecă, destul de însem-

nată, de la curtea boierească, a căpătat o cultură mai generală. Mulți din bătrânii târgului Piatra, cari l'au văzut la Podoleni—între care și socrul meu Costache Rujinski—mi-au spus că tânărul Blancfort era foarte isteț, priceput la toate și ajunsese după câțiva ani, să conducă, aproape singur, afacerile moșiei Podoleni.

Nu știu deasemenea căror împrejurări se datorește faptul că, deodată, îl vedem numit în magistratură, în 1866, ca substitut și în anul următor 1867, ca procuror la Tribunalul Neamț. Deși pe atunci legea de organizare judecătorească, nu cerea imperios titluri universitare, ci îngăduia și numirea așa zișilor *practicanți*, bănuiesc ca tânărul Blancfort,—care atunci atinsese vârsta de 30 ani—a dat un examen ori cât de sumar, în urma căruia a fost numit.

În magistratura Trib. Neamț s'a remarcat curând ca un bun cunoscător al codurilor de legi, luând parte la judecarea tuturor proceselor, căci pe atunci procurorul era ținut, după lege, a pune concluziuni în toate afacerile penale și civile. Dar după un scurt timp, fiind permutat la Tribunalul Cahul, n'a acceptat mutarea și a demisionat, înscriindu-se îndată în baroul de aice.

De acum începe adevărata și glorioasa lui carieră. Fiindcă în acel timp avocații erau puțini și unii dintre ei cu insuficiente cunoștinți în ale dreptului, noul avocat Blancfort, le-a luat înainte, fiind căutat de lumea înpricinașilor, mai ales de către marii proprietari, dată fiind și împrejurarea că, în urma punerii în aplicare a noului cod civil la 1865, multe și mari procese se iveau în fața instanțelor

judecătorești, așa că onorariile de avocat erau și ele foarte mari. În scurtă vreme Al. Blancfort a reușit deci— datorită priceperii în exercitarea profesiei sale, să agonisească o avere destul de însemnată, a-și creia o situație independentă, ceea ce a contribuit cu mult la înalțarea prestigiului său.

Tot pe atunci a fost numit și avocat al statului, funcțiune pe care a ocupat-o ani de-a rândul, dovedind multă destoinicie.

În August 1885, a publicat cel dintâiu Cod Civil adnotat cu jurisprudența Inaltei Curți de Casație de la 1866—1884, iar în Mai 1886 Procedura Civilă cu jurisprudența dela 1866—1885. Apoi a publicat, succesiv, încă 3 suplimente la primele volume, conținând toată jurisprudența până în anul 1898. Această vastă și migăloasă lucrare, atât de utilă, a fost dedicată D-lui C. E. Schina Prim Președinte, în 1885, al Inaltei Curți de Casație și Justiție, care printr'o elogioasă adresă i-a exprimat „viile sale mulțumiri în numele Inaltei Curți“. Pentru aceste importante scrieri a fost în urmă decorat cu *Bene Merenti* clasa I.

* * *

După părerea mea, Alexandru Blancfort a fost un om *fenomenal*. Rareori se poate întâlni atâta inteligență, unită cu voință și stăruință, în urmărirea unui țel în viață. Autodidact în toată puterea cuvântului, a știut să-și apropie o cultură generală, pe lângă cea a științei dreptului. Vasta lui bibliotecă nu conținea numai cărți de drept, ci nenumărate uvraje de știință în toate domeniile. Avea în biblioteca sa enciclopedii, cărți de medicină,

până și de mitologie. Amintesc că pentru achiziționarea cărților străine—franceze bine înțeles—avea angajată o mare librărie din Bruxelles, care îi furniza cărțile noi ce apăreau pe vremuri.

De aceea am spus că era un om fenomenal. În adevăr, este de neînchipuit cum dânsul, fără studii ori titluri academice, a putut să-și asimileze complet—numai în câți-va ani — marile cunoștinți juridice de care am amintit. L'am întrebat odată cum a reușit să ajungă un atât de desăvârșit jurist. Mi-a răspuns :

„Odată ce cineva cunoaște principiile lui generale, dreptul se învață de la caz la caz ; studiind, într'un moment dat, o speță dintr'un anumit proces, chestia îți rămâne bine cunoscută și căștigată pentru totdeauna“. Cred că este poate cea mai indicată metodă, pe care o practică și acum mulți oameni de legi, în îndelungata lor profesiune.

* * *

În viața politică, Al. Blancfort n'a fost un militant, deși făcea parte din gruparea junimistă de la Iași, grație legăturilor sale de prietenie cu Petre Carp șeful grupării și cu corifeii ei. Datorită acestui fapt, a fost solicitat să candideze la alegerile din 1888, pe lista guvernului junimist prezidat de Th. Roseffi, când a fost ales senator al colegiului I Neamț. Deasemenea a mai fost ales senator tot în col. I și în anul 1892, sub guvernul conservator-junimist al lui L. Catargiu. În amândouă acele legislaturi, s'a remarcat printr'o activitate și finută mult apreciate. Amintesc că în anul 1895, în calitatea lui de eminent jurist, a fost raportorul legii pentru

modificarea Codului de Comerț, adusă în parlament de prietenul său Al. Marghiloman, ministrul justiției în acel timp.

Aice în Piatra a fost ales de mai multe ori consilier comunal și președinte al comitetului permanent județian; însă nu ca politician, ci ca o personalitate distinsă, pe care partidele politice se simțeau onorate a-l avea colaborator în acțiunea lor.

În acel timp la Piatra nu exista un partid sau grup junimist. Mai târziu, după moartea Colonelului Roznovanu în 1904, Leon Bogdan, venit de la Iași și stabilindu-se aici, a organizat partidul conservator-junimist, având ca partizani mai de seamă pe Al. Blancfort, Oscar Stafi, frații Remus și Vasile Șoarec, Gh. Văsescu și alții. Dealtfel însuși șeful L. Bogdan, era mai mult de nuanță junimistă, din cauza prieteniei sale cu P. Carp, Alex. Marghiloman și ceilalți frunțași junimiști.

Mai amintesc că legăturile de prietenie cu junimiștii, erau mult mai vechi, de când, în unele veri, P. Carp, Grigore Buicliu cunoscutul avocat, G. Roiu magistrat, Petru Missir profesor universitar, în drumul lor spre Băile Borsec, poposeau aici la A. Blancfort, câte o zi sau două în casa lui totdeauna ospitalieră. Aceste legături de prietenie, au devenit și mai strânse, după ce Al. Blancfort, prin anul 1890, s'a mutat la Iași, vremelnice, unde a stat vre-o 6 ani, revenind iarăși la Piatra.

*
* * *

În viața lui familială, Al. Blancfort a fost un ne-
asemănat soț și părinte. Căsătorit în 1863 cu Eliza

Rufly, de origine poloneză, au ținut să dea copiilor lor o educație și cultură aleasă la școalele din țară și străinătate. Pe cei 2 fii ai săi Alexandru și Nicu îi destinase studiilor juridice, dar spre marea lui regret, dâșii n'au desăvârșit aceste studii. În schimb fiicele sale au ajuns la cele mai distinse situații, fiind căsătorite cu bărbați de seamă. Astfel: Victoria—cea mai mare—s'a căsătorit cu Ion Vrânceanu fost președinte al Curții Apel din Iași; Mafilda cu Francisc Pap, consilier la Curtea de Casație, Lucia cu Gh. Buzdugan, fost prim președinte al Înaltei Curți de Casație și în urmă Regent; Adela căsătorită cu Leon Cosmovici profesor universitar Iași, și în fine Maria cu D-l Ion Săvescu, cunoscutul mare financiar din Capitală, directorul general al Băncii Românești și al Bursei din București. Din acest singur fapt, se vede marea personalitate și strălucita situație socială a neuitatului Al. Blancfort, care numai prin energia și munca sa a ajuns să fie iubit și respectat de toată lumea.

* * *

Către sfârșitul vieții sale și numai cu 2 luni înainte de moarte, la Ianuarie 1906, Al. Blancfort și-a făcut testamentul, care este un adevărat monument juridic, prin claritatea și precizia lui: După ce cu o regularitate matematică, dispune împărțirea averii sale, evaluată în total la circa 500.000 lei—între copiii și soția sa, pe care o instiue executoare testamentară—lasă 2 legate de mare importanță: 1) Casele sale din Piatra pentru Școala Profesională de Fete, care-i poartă numele și 2) Vasta lui bibliotecă, de care am amintit, o lasă Universității

din Iași. Iată dar cum un om, împovărat cu o numeroasă familie, a știut să-și facă datoria patriotică către instituțiile țării sale.

Amintirea lui Al. Blancfort și a soției sale Eliza, se păstrează cu multă sfințenie, atât de familie, cât și de către Direcțiunea Școalei Profesionale de Fete ce li poartă numele, care, aceasta din urmă, în fiecare an, li face câte o pioasă pomenire, urmată de o procesiune a corpului ei didactic și elevilor școalei, la mormântul din cimitirul orașului, unde se află o mică capelă cu altar, zidite încă din anii 1897—98, adică cu 8 ani înainte de moartea sa, Martie 1906.

Incheiu aceste scurte note și amintiri, pe care, cum am spus de la început, am încercat să le redau dintr'un sentiment de adâncă pietate către această mare figură din trecutul orașului nostru.

LEON M. BOGDAN

Deși originar din Iași, fiul vornicului Emanuel Bogdan și al Anei născută Ghica, conul Leon a fost multă vreme cetățean fruntaș al orașului Piatra.

Încă de tânăr s'a stabilit la moșia sa Dobreni din județul nostru, ocupându-se exclusiv cu agricultura, atât la această proprietate cât și la moșia Budeștii-Ghicăi, tot a lui. A fost și proprietarul marei moșii Negulești-Mastacăn cu imensele ei păduri, pe care le-a vândut bancherului Weisengrün din Iași, ai căruia moștenitori sunt astăzi proprietarii Neguleștilor.

Leon Bogdan era tipul omului bine crescut, cavalier, leal și foarte afabil cu toată lumea. A fost unul dintre pușinii boeri moldoveni cari, nu numai că nu și-au pierdut ori irosit averea lor moștenită dar au căutat să și-o sporească; așa că la moartea sa, a lăsat copiilor și soției sale o avere însemnată, consistând în moșii, case și alte bunuri, avere care, după cât știu, s'a irosit în mare parte, mai ales în urma exproprierii rurale.

Singura lui pasiune era caii și echipagiile lui elegante și strălucitoare; parcă îl văd și acum când venea la Piatra, mânând singur frumoșii lui cai de rasă, înhămași la diferite vehicule de o strălucire și frumusețe impecabile. Apoi la moșia sa Dobreni, stătea mai toată ziua în grajdurile cailor lui adorați, pe cari, îi cerceta și îngrijea cu multă atenți-

une. A fost unul din întemeetorii Jockey-Clubului din Iași, de aceea de multe ori caii lui luau parte la alergările organizate de acea societate.

* * *

Leon Bogdan a fost un militant de seamă în politica țării. Conservator de baștină, ca mai toți boierii de pe vremuri, și cu toate că era unul din intimii bătrânului Lascar Catargiu, totuși a fost partizanul devotat și continuu al lui Petre Carp șeful conservatorilor junimiști.

Astfel când la sfârșitul anului 1904, cade guvernul liberal a lui D. Sturza, Regele Carol I a încredințat puterea lui Gh. Cantacuzino, înlăturând pe Petre Carp, acesta a devenit șeful unei puternice disidențe junimisto-conservatoare, urmat de cei mai frunțași oameni politici din marele partid conservator, și făcând cartel cu opoziția liberală, au dat lupta electorală la alegerile generale din Februarie 1905.

Leon Bogdan, șeful junimiștilor de aici, între cari se găseau neuitații avocați Al. Blancfort, Oscar Stafi și alți, a încheiat un cartel cu Nicu Albu conducătorul liberalilor, care, cu iscusința și popularitatea lui recunoscute, a luat direcția campaniei electorale al căreia rezultat a fost o înfrângere zdrobitoare pentru guvern, căci opoziția unită cartelată a luat 4 locuri din 8.

S'au ales atunci Emil Costinescu și Leon Bogdan deputați la colegiul I de cameră, Nicu Albu senator la colegiul I și Ermil Zaharia la II senat. Dintre guvernamentali s'au ales numai 4: Dim. Corbu și inginer I. Bacalu la senat, Const. Isăcescu și Th. Cri-

văf la cameră. Prefect era atunci avocatul Remus C. Șoarec.

Amintesc că sub guvernele conservatoare din 1911-1913, prezidate de P. Carp și Titu Maiorescu, Leon Bogdan a fost prefect de Neamț iar cu mult înainte, în timpul ultimei guvernări a lui L. Catargiu, a fost prefect de poliție al Iașilor.

În fine la alegerile pentru constituantă din 1914, a fost ales, în opoziție, senator col. I Neamț, demnitate în care a rămas până la moartea sa în Iunie 1917.

* * *

Vorbind de L. Bogdan, nu mă pot opri de a aminti și de distinsa lui, a doua soție Lucia Bogdan, fiica marelui Kogălniceanu, o femeie energică și înzestrată cu o rară inteligență; prima lui soție a fost Natalia Mavrogheni.

Lucia Bogdan, rămasă văduvă, a jucat un rol însemnat în politica județului, îndată după războiu după cum a activat și în timpul vieții bărbatului ei, datorită legăturilor de prietenie cu marii oameni politici ai țării; ba pot afirma că era mult mai pasionată pentru politică decât însuși soțul ei.

În casa lor ospitalieră din Dobreni și Piatra-N. s'a perindat multă lume: rude, cunoscuți și prieteni; iar în timpul războiului, conacul dela Dobreni, a servit ca loc de refugiu și largă ospitalitate numeroșilor oameni de seamă ai țării. Tot pe atunci familia regală, retrasă la Bicz, a fost de multe ori oaspeții regretatei Lucia Bogdan.

Astăzi neuitații Leon și Lucia Bogdan, își dorm somnul de veci în biserică, ctitoria lor, de la Dobreni, unde au fost înmormântați amândoi.

* * *

Leon Bogdan a mai avut încă doi frați: Lupu Bogdan, căsătorit cu Maria născută Docan, mort la marea lui moșie Gădinți, jud. Roman; și pe George Bogdan—cel mai mic dintre frați—căsătorit cu fiica marelui poet V. Alexandri. Acesta din urmă, om cu mare cultură și muncitor, a ocupat, sub toate guvernele funcțiunea de inspector general administrativ și apoi aceea de președinte al consiliului administrativ superior și—mi se pare—a fost un timp și secretarul general al ministerului de interne.

NICOLAE VICOL

1821-1881

Unul din cei mai distinși cetățeni ai orașului Piatra a fost fără îndoială profesorul Nicolae Vicol, care timp de 40 ani, a desfășurat o activitate bogată, neasemănat de variată în toate domeniile publice, deși principala sa ocupație era cea de profesor.

Astfel după absolvirea seminarului celebru din Socola, este îndată numit „profesor la școala publică din târgul Piatra”—astăzi școala No. 1 băeți.—Decretul No. 230 din 7 Decembrie 1848 al Epitropiei Invățăturilor Publice din Principatul Moldovei, este semnat de : K. Negruzzi, N. Beldiman, G. Asaki și C. Kalimah.

În 1853 fiind ales de obștia târgului Pietrei ca mădular (consilier) al Eforiei târgului, iar la 1855 întărit ca prezident al acestei Eforii (funcțiune egală cu aceea de primar), N. Vicol cere concediu de la catedră, la care a fost numit în locu-i Ion Homiceanu.

La 1856 a fost însărcinat ca, împreună cu boerul rânduit pe întreg ținutul Neamțului, să supravegheze cu toată stăruința și vrednicia unui bun gospodar, toate muncile agricole din ocolul Pietrei, în scopul ca fiecare locuitor să-și poată cultiva la timp și bine țarina lui : adică un fel de *ofensivă agricolă* cum se zice azi.

În anii 1858-1860 a funcționat ca judecător la Tribunalul Neamț.

A fost numit apoi membru în comisia de secularizare a averilor mănăstirilor închinată, din 4 județe.

La 1864 a fost confirmat din nou ca președinte Municipalității orașului Piatra (primar); tot în acel an a fost numit revizor școlar al județelor: Neamț și Suceava. Mai târziu în 1866, a funcționat tot ca revizor școlar la Neamț, Roman și Bacău, la care în urmă i s'a adăugat și județele Tecuci, Cahul Bolgrad și Ismail. Iar la 1867 revine la vechea sa catedră ca institutor definitiv clasa 4 și director al școlii de băieți No. 1, unde a stat până la 1 Ianuarie 1873, când a cerut și a fost trecut la pensie.

După ieșirea la pensie a ocupat și postul de director al imprimeriei jud. Neamț numit la 1 Mai 1877

La 2 August 1881 profesorul N. Vicol a murit în vârstă de 60 ani*).

* * *

Înșirând aice numeroasele și importante funcțiuni ocupate și diversele însărcinări avute de regretatul N. Vicol m'am întrebat căror împrejurări se datorește această prodigioasă activitate, în toate domeniile publice ? Găsesc însă îndată explicația :

1) Studiile și cultura sa, relativ superioare, pe acele vremuri, îl indicau ca un element de mare valoare, care s'a impus forurilor conducătoare de atunci.

*) Toate datele de mai sus le-am luat din „Cartea Neamului Vicol“, interesanta lucrare întocmită și publicată în 1931 de ilustrul său fiu general Dr. N. Vicol aflat acum în București.

2) Cinstea și probitatea sa exemplare, recunoscute de toți contemporanii săi, au contribuit în mare măsură la strălucita lui carieră, și

3) Relațiunile lui sociale și familiare, i-au creat numeroase cunoștințe și prietenii, de al căror sprijin desinteresat s'a bucurat întotdeauna. Voiu cita numai pe câțiva din aceștia: *Episcopul Melchisedec*, vărul său; *Vasile Alexandrescu Urechia*, marele istoric și profesor universitar, fost ministru al cultelor și instrucțiunii publice—cumnat, fiind fratele soției sale Iulia născută Ureche—și *Dimitrie Gusti* fost primar al Iașilor și ministru instrucției—vechiul său prieten și protector.

Dar toate acestea, nu i-ar fi slujit la nimic, dacă el însuși n'ar fi fost înzestrat de D-zeu cu cele mai alese însușiri.

* * *

Spre a învedera înaltele idealuri și adâncimea sentimentelor lui patriotice, citez din testamentul său scris în Martie 1881, care cuprinde ultima voință a veneratului Nicolai Vicol, următoarele pasagii:

„Ca creștin și fiu al bisericii române drept măritoare, trec la eternitate, crezând din inimă prescrierile legii în care m'am născut și în spiritul căreia am crescut.

Părăsesc lumea aceasta cu inima plină de bucurie, văzând ce a făcut țara mea din starea în care era când, ca june, am început a o cunoaște. Doamne Dumnezeul părinților noștri! ocrotește-o și păstrează-o tot prosperând.

Virtute! oare te-am practicat? făcut-am a zecea, a

sufa sau măcar a mia parte ce datoram lui D-zeu, patriei și semenilor mei?”.

Iată cum a gândit și simțit N. Vicol până la sfârșitul vieții sale!

Neuitatul N. Vicol, al cărui elev în clasa 4 am fost în anul școlar 1871-872,—după ce s'a retras din înaltele și numeroasele demnități pe care le ocupase—s'a reîntors iarăși la vechea lui catedră de profesor, deși acum era aproape bătrân, de peste 50 ani. Atât i-a fost lui de dragă școala și copiii-elevi. Imi amintesc cum, în timpul lecțiilor, ne povestea frumos multe din întâmplările mai însemnate din laborioasa lui viață, dându-ne mereu pilde de muncă și îndrumări alese, când vom intra și noi în lupta aprigă a vieții.

Amintesc că premianții I ai clasei mele au fost cinci: Gh. Anghelescu, G. Pascu, foști apoi profesori secundari, G. Sofronescu—fii de țărani—general Dr. N. Vicol și eu D. Hogeia. Trăim încă numai cei doi din urmă.

Voiu adaoga încă un mișcător episod de acum 5 ani, cu privire la o pioasă comemorare a neuitatului N. Vicol.

Implinindu-se 50 ani de la moartea sa, D-l general Dr. N. Vicol—fiul său—a avut fericita și duioasa dorință de a desgropa osemintele părintelui său aflate într'un mormânt izolat din cimitirul de aici, spre a le transporta la Cimitirul Eternitatea din Iași, și a le depune în cavoul familiei de acolo, unde au fost înmormântați soția și câțiva membrii ai familiei N. Vicol. Dar eu — ca prieten și vechiu coleg de școală al generalului — l'am rugat să nu

facă acest lucru, spunându-i : „Nicolai Vicol a fost un cetățean de frunte, iubit și respectat, al Pietrei, osemintele lui trebuie să rămână aici, căci noi pietrenii îl revendicăm“. Dr. Vicol m'a ascultat—și astfel în ziua de 4 Octombrie 1930 a avut loc o pioasă comemorare în biserica Sf. Voevozi de la cimitir.

La serviciul religios al panahidei, au luat parte pe lângă membrii familiei, vechii lui elevi, în viață atunci : G. Grefiens, G. Ionescu Pleșa, Cost. Rujinski, Ioan Otto, G. Pogânceanu, Victor Piedemonte, Vas. Ciuca și eu D. Hogeia, precum și copiii elevi din 1930 ai clasei 4 dela școala No. 1, în frunte cu directorul și institutorii acestei școale. A fost o impresionantă scenă : de o parte, vechii elevi de la 1871 ai clasei 4 ai bătrânului N. Vicol, toți în jurul vârstei de 70 ani — și de altă parte copiii elevi, ai aceleiași clase, din 1930 — cari cu mintea lor copilărească, căutau să pătrundă misterele trecutului ; și cu toții, bătrâni și copii, respectau înfiorați solemnitatea momentului !

S'au finit cuvântări înduioșitoare, după care osemintele lui N. Vicol, au fost depuse în cavoul Economului David Vicol, fratele său, fost și el institutor al școalei No. 1 de băeți, coleg cu N. Vicol și M. Halunga.

Bătrânul Nicolai Vicol, ca toți oamenii cinstiți, a murit sărac !

Pe urma-i a rămas 6 copii : 2 băeți și 4 fete. Prin străduința lui, a demnei și virtuoasei sale soții Julia, născută Alexandrescu-Ureche, toți acești copii au căpătat o educație aleasă și învățătură

înaltă, ajungând fetele profesoare ; fiul Nicolai Vicol Dr. în medicină, a ajuns general, a fost șeful serviciului sanitar al armatei în timpul războiului nostru de întregirea neamului, inspector general balnear ; iar astăzi este președintele societății de hidrologie și climatologie medicale, președinte a societății de istoria medicinei etc. De curând acest vrednic fiu al Pietrei, a început a scrie o vastă operă : *Istoria Serviciului Sanitar Militar din România*, din care a ieșit până acum 2 mari volume. Frațele său mai mic Titus a murit tânăr la 17 ani.

Iată pe scurt amintirile mele despre neuitatul meu dascăl N. Vicol. Cititorii vor găsi date complete și amănunțite, în lucrarea *Cartea neamului Vicol*, mai sus citată.

* * *

Tot în legătură cu bătrânul N. Vicol, amintesc încă un fapt care stă ca o vie dovadă a trecutului orașului nostru :

Profesorul V. A. Urechia, istoricul și academicianul cunoscut, fost ministru, fiu al orașului Piatra și cumnatul lui N. Vicol, a fost acela care, în anul 1879, din a lui inițiativă și proprie cheltuială, a înțocmit și așezat placa comemorativă de marmoră pe care o vedem astăzi fixată pe zidul interior al bisericii noastre catedrale Sf. Ioan Domnesc. Pe această placă sunt săpate numele tuturor eroilor, ofițeri și soldați din jud. Neamț, morți pe câmpul onoare din Bulgaria, în războiul independenței din 1877-78, ca o pioasă și eternă amintire.

DIMITRIE LALU

Una din cele mai cunoscute figuri ale oraşului nostru, a fost acest mare comerciant şi industriaş, care, timp de peste 40 ani, a activat în domeniul economic al Pietrei şi al judeţului Neamţ.

Venit de tânăr din Grecia în ţară, s'a stabilit aici şi a început prin a face comerţul de lemnărie, mai întâiu în asociaţie cu alţii şi apoi pe cont propriu. Fără a avea o cultură mai superioară, dar înzestrat cu o vie inteligenţă şi vocaţiune pentru comerţ, a ajuns după puţin timp, unul din cei mai mari comercianţi şi industriaşi. Muncitor, priceput şi cinstit întreprinzător, era cunoscut de toată lumea comercială şi financiară din ţară, cu care avea înţinse relaţiuni.

A fost peste 20 ani exploatatorul pădurilor de pe domeniul Broşteni al Regelui Carol I, şi al multor alte păduri de pe valea Bistriţei, care geamea de şchelele şi plutele lui, pe tot cursul acestei ape.

Mai târziu a fondat societatea „Moldova“, marea fabrică de Cherestea de astăzi, moara „Doamna“ cu uzina ei electrică care mulţi ani a servit la iluminatul public şi particular, apoi Fabrica de Tricotaje Doamna şi fabrica de cherestea dela Cozmeşti pe Siret, lângă Mărăşeşti. Ani de-a rândul muncitorii oraşului nostru, îşi aveau asigurată exis-

tența în aceste mari industrii, deasemenea și plu-
tașii din regiunea muntelui, precum și locuitorii
cari lucrau la exploatările de păduri. Intr'un cuvânt,
D. Lalu a fost, în timpul său, cel mai de seamă
factor al economiei orașului și județului nostru.

Pentru a-i eterniza memoria, administrația comu-
nală de acum câțiva ani, a decis ca vechea stradă
a Industriei, din preajma fabricilor mai sus arătate,
să poarte numele de *strada Dimitrie Lalu*, a fost un
gest frumos și bine cugetat. Acesta a fost și mo-
tivul avut în vedere de Corpurile noastre legiuitor-
re, când cu vre-o 40 ani în urmă, i-a acordat ce-
tățenia română, cu dispensa de stagiu.

* * *

În viața socială, D. Lalu a fost unul din frunțașii
orașului. Mare filantrop, a ajutat multe familii să-
race și era totdeauna gata să contribuie la ori ce
operă de binefacere.

Casa lui ospitalieră era deschisă tuturor. A avut
deosebita cinste ca în două rânduri, să primească
și găzduiască, cu ocazia venirii sale aici, pe neui-
tatul Rege Carol I care l'a distins, apreciat și îl
considera ca un bun și sfătuitor prieten. Știu că de
câte ori Lalu se ducea la București, ori la Sinaia
și voia să-l vadă pe Rege, era primit îndată, fără
a mai cere protocolara audiență.

Timp de zeci de ani, la fiecare an nou, petrecerea
de revelion avea regulat loc în casele sale, unde
se întruneau prietenii și cunoscuții lui. În timpul
verei, aceiași cunoscuți și prieteni, erau poștiți la
conacul moșiei sale Dănești, unde D. Lalu, cu mă-

iestria lui cunoscută în arta culinară, ne desfăța pe toți, ceea ce-i făcea mare mulțumire.

* * *

Pentru copii lui a fost un părinte ideal, iar pentru numeroasele lui rude, mai sărace, a fost un neasămânat ocrotitor.

În timpul marelui războiu, în luna Mai 1917, bătrânul stâlp al orașului, s'a stins din viață, în vârstă de peste 80 ani !

După cum am amintit, când am vorbit de neuitatul meu dascăl M. Halunga, adaug că acum câțiva ani, frații : Dr. Socrat Lalu, George, Spiru și Petru Lalu, spre a eterniza memoria acelui dascăl, au făcut o frumoasă și pilduitoare faptă : au donat școalei No. 1 de băieți „Lascar Catargiu“, suma de 100.000 lei, din venitul căreia, să se dea, în fiecare an, o bursă celui mai bun elev din clasa III, bursă purtând numele „Mihail Halunga“.

Mihail

Manoil
MIHAIL HALUNGA

În anii 1868—1872, în care am fost elevul școlii primare de băieți No. 1. numită pe atunci „Școala Domnească“, iar mai târziu „Lascar Catargiu“, am avut ca institutori pe : Diaconul Ghiță Robu la clasa I, Economul David Vicol cl. II, Mihail Halunga clasa III și pe Nicolai Vicol la clasa IV ; acest din urmă era și directorul școlii.

Această școală, cea mai veche din orașul nostru, se afla atunci tot în curtea bisericii catedrale Sf. Ioan Domnesc, și tot pe locul unde s'a ridicat, în anul 1930, marea clădire ce o vedem astăzi — prin energica stăruință a concetățeanului și stimatului meu prieten G. V. Măcărescu — cu deosebire numai că pe atunci era înconjurată de ziduri înalte, din care se mai văd acum câteva urme în partea despre răsărit, iar intrarea principală, atât la biserică cât și la școală, era prin poarta mare dinspre nord-est, în fața locului pe care, acum câțiva ani, s'a clădit palatul băncii Petrodava, astăzi Banca Națională.

Fiindcă biserica Sf. Ioan Domnesc, a lui Ștefan cel Mare, se află situată pe un platou destul de ridicat, iar strada actuală Ștefan cel Mare, urca atunci o pantă mult mai pronunțată, lumea îi zicea biserica *Sf. Ioan din Deal*.

Locul din fața bisericii, unde acum se află edi-

ficiul Liceului Petru-Rareș, era ocupat de un palat foarte mare, cu o mulțime de alte clădiri, părăsite și aproape ruinate, unde pe vremuri, fusese isprăvnicia (prefectura) și cazarma de jandarmi-dorobanți. Pe atunci aceste imense clădiri erau proprietatea boerului moldovan Alecu Crupenschi zis Poloboc; iar noi băeții din școli le spuneam *casele pustii* și ne slujea, mai tot timpul, de joacă și alergătură.

* * *

Dintre toți dascălii mei de școală primară, cea mai caracteristică figură, care mi s'a întipărit adânc în minte, a fost aceea a neuitatului Manoil Halunga, de la clasa III.

Era un tip cu totul deosebit de colegii lui. În acel timp avea cam 45 ani, cu părul și barba încărunțite, dar vioiu și sprinten.

Parcă îl văd: îmbrăcat totdeauna în haine de șiac, purtând peste ghete, iarna, galoși de piele neagră și un baston gros.

Lecțiile lui de gramatică, istorie, aritmetică, le făcea după un sistem propriu. Apoi de multe ori ne povestea în clasă evenimentele mai importante ale zilei.

Așa îmi amintesc cu câtă durere în suflet, ne expunea fazele războiului franco-german din 1870, în care Franța a fost învinsă și zdrobită la Sedan și apoi silită a încheia o pace umilitoare și oneroasă, pierzând și provinciile sale Alsacia și Lorena. Se înțelege că toată simpatia și compătimirea, a noastră a tuturor, era pentru nefericita Franța, sora noastră latină.

În toată școala se creiase un fel de legendă: un

elev care promova clasa III a lui Halunga, era considerat că a trecut *hopul cel mare*, iar clasa 4, devenea o jucărie.

* * *

Greutățile și neajunsurile de tot felul, cu care aveau de luptat vechii noștri dascăli, au fost biruite numai prin neîntrecutul lor devotament și sacrificiile îndurate, în nobila lor sarcină de învățători ai primelor generații de copii, dornici de a căpăta lumina cărții.

Poate că acești vechi dascăli, nu aveau pregătirea și cultura modernă, din punct de vedere tehnic și pedagogic, dar cu câtă însuflețire și dragoste își îndeplineau apostolatul lor!

Cât de departe se pare că suntem astăzi de acele timpuri!

Pe atunci nu erau atâtea congrese, asociațiuni și sindicate, care, în primul loc, au ca țință preocupări de ordin material: salarii, gradații, căminuri, cumuluri de funcțiuni și diferite avantaje politice.

* * *

Spre a învedera sentimentele național-patriotice ale neuitatului M. Halunga, voiu aminti următorul fapt, absolut autentic:

Când a sosit la Piatra vestea că în ziua de 24 Ianuarie 1859, s'a proclamat la Iași unirea Principatelor-Române și alegerea comună a Domnitorului Cuza, tânărul institutor Halunga—văzând sărbătorirea, într'un elan neînchipuit, a acestui mare eveniment, de către întreaga suflare, în cap cu municipalitatea orașului, iluminat peste tot—în entuziasmul său delirant—Halunga a dat foc unei mici

căsuțe ce o avea în mahalaua Valea-Viei. A făcut și el o iluminatie, jertfiind pe altarul bucuriei generale, mica lui căsuță de om sărac !

Iată—cum am spus—de ce sentimente și idealuri erau animați vechii noștri dascăli !

* * *

Incheiu aceste duioase amintiri ce am păstrat despre acest vrednic al meu învățător, adăogând că dânsul — singur dintre toți institutorii școalei No. 1 de băeși, de care am pomenit la început — era absolvent al Academiei Mihăilene din Iași, ceilalți trei colegi ai săi, erau absolvenți ai seminarului Socola, pe atunci singurele școli superioare din bătrâna noastră Moldova.

Când la anul 1889, bătrânul *holteiu* Halunga, s'a retras la pensie, după aproape 40 ani de dascălie, odată cu colegii săi Econom David Vicol și Econom Nicolai Ionescu-Purcel, au fost sărbătoriți printr'un grandios banchet, în sala teatrului, la care au luat parte sute de persoane din oraș și județ, mai toți foști elevi ai lui.

În Decembrie 1907 a murit în vârstă de peste 80 ani.

Amintesc încă că acum 3 ani, frații Dr. Socrat Lalu, George, Spiru și Petru Lalu, în scopul de a eterniza memoria neuitatului dascăl, au făcut o frumoasă și pilduitoare faptă : au donat școalei No. 1 de Băeși „Lascar Catargiu“, suma de 100.000 lei în rentă de stat, din venitul căreia, să se dea, în fiecare an, o bursă celui mai bun elev din clasa III, bursă purtând numele de M. Halunga.

În fine în ziua de 28 Septembrie 1935, din inițiativa unui grup de elevi, din ultimul an 1889, ai clasei III, în frunte cu D-nii Vasile Șoarec și Alexandru Gheorghiu, ^{Inspector General} au organizat o pioasă comemorare a dascălului lor iubit și venerat M. Halunga, serbare care a avut loc în sala Liceului Petru Rareș. Fondurile rezultate din această serbare, vor servi să-i îngrădească mormântul părăsit și să-i așeze o cruce spre amintire urmașilor lui.

Diverse

ANA LĂTESCU-BALȘ

Am vorbit la cap. III al acestor amintiri, despre împrejurările în care primăria orașului a devenit proprietara părții bezmânare a Târgului Piatra și a unei părți din moșia Mărăței, fosta proprietate a acestei mari boeroaice moldovancă, care era soția hatmanului Iordachi Lătescu și fiica hatmanului Teodor Balș și a Mariei Bogdan.

Cine nu-și aduce aminte—bine înțeles bătrânii orașului—de *Lățeasca sau Bălșoaia*, așa cum i se zicea atunci. Era o femeie foarte energică, bogată în moșii și ducând o viață largă și luxoasă, atât la palatul ei din Iași, cât și la curtea de Peste-Vale, unde astăzi s'a ridicat conacul moșiei d-nei Adina Emil Costinescu, actuala proprietară a moșiei Doamna.

Eram copil când auziam de isprăvile și extravagantele sale: ieșea calare la câmp, în fiecare zi, îmbrăcată bărbătește, supraveghind muncile agricole și ținând socotelile ca cel mai bun vataf sau administrator de moșie; era o fire iute și autoritară, care ne explică și următorul episod din viața ei năstrușnică:

Pe la 1864-865, având un proces la tribunalul de aice și aflând că l'a pierdut, s'a înfuriat grozav; apoi, venind calare, însoțită de ginerele ei Costică

Aslan—tatăl cunoscutului profesor-muzicant Bombonel Aslan—a intrat de a dreptul în sala tribunalului—care pe atunci era în casele lui Alecu Manoliu, astăzi a d-lui C. Manoliu polițai—și cu cravașa în mână, a început a amenința, lovind chiar pe cei 2 judecători, cari erau tocmai la ședință, încât aceștia au fugit îngroziți. A fost apoi arestată și dusă la penitenciarul din Iași, unde procesul a fost strămutat.

Dar ce închisoare a mai făcut Coana Anica?

Citez din cartea d-lui Rudolf Șuțu „*Iașii de odinioară*“, vol. II pag. 80:

„Numai că era lipsită de libertate, încolo își avea tot confortul la închisoare: o odaie mobilată cu lucruri aduse de acasă dela dânsa, cu servitoare, un țigan bucătar și voia de a primi musafiri, cât de mulți și oricând. Iar seara la coana Anica din închisoare, era și obișnuita partidă de cărți, la care lua parte tot ce Iașul avea pe atunci mai ales și chiar directorul închisorii. Printre musafirii nelipsiți erau Cocriță Cazimir și Cimara, doi talentați și tineri avocați, de pe vremuri, ai Iașilor, cari au și apărat-o în procesul de *ultraj*, din care a scăpat cu bine“.

Apoi tot d-l Rudolf Șuțu ne mai povestește frumos:

„A murit la o vârstă înaintată, în casele fiului ei Iorgu Lățescu, fostul prefect de poliție al Iașului, din strada cu acelaș nume.

Ii plăcea întotdeauna, pe când dădea baluri strălucite în frumoasa ei casă din str. Carol—astăzi Cercul Militar—să arate tuturilor tablourile părinților

și străbunilor ei și să povestească originea familiei ei. Incepea cu tatăl ei hatmanul Teodor Balș, trecea apoi la bunicul ei marele logofăt Constantin, fiul marelui logofăt Lupu Balș, apoi la tatăl acestuia marele vornic Ionașcu, până ajungea la marele logofăt al Moldovei Teodor Balș. Pe toți îi avea în mărime naturală, în fotografii frumos încadrate și atârinate pe pereții luxosului ei salon. Iar, într'un frumoasă pictură, adusă din Italia, la locul de cinste al casei, era reprezentat Neapolul, locul de origină al familiei *Balsa*, pogorâtoare din comiții Baux din Provența, din secolul XI, mai târziu domnitoare în Muntenegru“.

Am reprodus aceste prea interesante pasagii, fiind că eu, ca pietrean, nu aveam de unde cunoaște viața Coanei Anica Balș, petrecută la Iași, unde a trăit mai mult. Cu acest prilej, îndemn pe cititorii mei, cari voesc să cunoască viața socială și splendoarea din trecut a vechei Capitale a Moldovei, cu oamenii de elită și mărețele ei monumente—să citească remarcabila lucrare, în 2 mari volume, „*Iașii de ordinioară*“, a ieșanului băștinaș Rudolf Șușu, care, cu atâta duiosă gingășie, ne redă cea mai fidelă, strălucită și veridică icoană a Iașului de altă dată.

* * *

O bună parte din viață, Coana Ana Balș și-a petrecut-o aici în Piatra, la Curtea ei de Pesie-Vale, unde petrecerile și jocurile de cărți țineau zile și nopți dearândul. Bătrânul nostru concetățean Iordachi Grigoriu—tatăl d-lui George-Cocatică Grigoriu—era unul din cei mai nelipsiți parteneri la jo-

curile de cărți. Dânsul ne povestea cât de pătimasă era Coana Anica pentru aceste jocuri, în care dânsa, mai totdeauna, pierdea însemnate sumi de bani.

Traiul larg, petrecerile, dar mai ales jocul de cărți, au adus-o firește la contractarea de mari datorii și în urmă la pierderea moșiei de aici, care, cum am arătat, a fost vândută la licitație în anul 1867.

Ori cum, Coana Anica Balș, a fost mult timp o figură populară, care a făcut epocă în viața acestui oraș.

Astăzi încă se mai găsesc multe acte de proprietate cu bezmăn, la foarte mulți orășeni de ai noștri; aceste acte sunt tipărite cu îngrijire și întitulate: *Târgul Pietrei, proprietatea moșiei Mărăței*, complicate, în textul tipărit, cu scrisul ei și semnătura *Ana Balș*, purtând un număr de ordine și pecetea moșiei, având în frunte o coroană princiară. Aceste acte sunt cunoscute și denumite *Embaticuri*.

* * *

Fiul ei mai mare Theodor Boldur Lătescu—conu Todiriță—un tip de mare aventurier, trăind prin Rusia și Turcia, a fost căsătorit cu Aneta sora lui Nicu Albu,—a locuit un timp și la Piatra, unde a jucat un însemnat rol în politica locală, fiind ales deputat și senator, ca liberal; iar prin anii 1879-880 scoțea o gazetă *Mișcarea Liberală*, care a stârnit multă vâlvă și dihonie în partidul liberal. Tot pe atunci a fost și comandantul *gărzii civice* din acest oraș. Înlocuind pe vechiul *maior* comandant Theodor Dor-

nescu, care era în acel timp și primar al orașului.

Fratele său mai mic Iorgu Lăfescu, care era poreclit „Valetul de Treflă“, fiindcă era un bărbat chipș și elegant, a fost prefect de Neamț în 1870-71, înainte de Colonelul Roznovanu, iar mai târziu prefect de poliție al Iașului.

I. L. -CARAGIALE LA PIATRA

Cred interesant a însemna pe răbojul acestor amintiri, că marele literat-dramaturg a fost, în mai multe rânduri, oaspete al oraşului nostru, fie ca slujbaş, fie ca viligiaturist pe timpul verei. De aceea voi aminti câteva date din acele scurte popasuri pe care ilustrul scriitor le-a petrecut aici.

În iarna anului 1880-81 Caragiale era revizor şcolar al jud. Neamţ; atunci l'am văzut şi cunoscut întâia oară. Era tânăr, de vre-o 30 ani, voinic şi chipeş. Cu lumea intelectuală de la noi, n'a prea avut multe legături de prietenie, căci în scurful timp cât a funcţionat ca revizor şcolar, era mai mult pe drumuri. Ştiu că era şi el membru în societatea *Asachi*, atunci înfiinţată, unde a cunoscut pe Ioan Negrea, Cal. Hogaş, Dr. D. Cantimir, Victor Dogar, N. Tomescu şi încă vre-o câţiva. Nu stătea la hotel, nici în casă cu chirie; avea rezervată o cameră din dosul şi curtea băcăniei Dornescu et. C. Ionescu, unde lua masa şi se adăpostea când venea din inspecţiile lui prin judeţ. Într'o seară, întâlnind pe prietenul meu N. Tomescu, profesor la gimnaziu, mi-a propus să vin cu el ca să vedem pe Caragiale, care tocmai atunci sosise din judeţ. Ne-am dus amândoi la băcănia lui Dornescu, unde în camera aratăată mai sus, l'am găsit sgribulind de frig şi stând pe un pat de lângă sobă; ne-a povestit

cum, pe un ger și viscol puternic, abia a putut răzbate cu sania dinspre Tg.-Neamț până la Piatra, deși fusese îmbrăcat cu o blană mare și o căciulă tot așa de mare — pe care le împrumutase dela un dascăl din județ. După ce s'a mai încălzit, a venit și avocatul Iorgu Lazariu, care îl vedea mai des — și apoi s'au pus la o masă și au început a juca domino — a zece bani partida. Am vorbit, am glumit vr'o două ceasuri, după care eu și cu Tomescu am plecat, lăsându-i tot jucând domino, bând cafele. După aceea l'am văzut încă odată, apoi a plecat curând dela noi.

Cunoscând atunci pe Caragiale, așa de fugitiv, mărturisesc că nu mi-aș fi închipuit vr'o dată ca acest *revizor școlar*, în scurtă vreme, va ajunge o glorie națională în domeniul literaturii și artei; nici nu bănuiam talentul, ba chiar geniul lui neîntrecut.

Amintesc că după câți-va ani, când a apărut pe scena Teatrului Național nemuritoarele sale capod-opere „Noaptea Furtunoasă” și „Scrisoarea Pierdută”, mulți au crezut că această din urmă piesă, a fost inspirată de moravurile și viața politică a orașului nostru, din care și-ar fi ales tipurile și personagiile neperitoare, rivalizând doar cu acele din epoca și teatrul lui *Molière*. Dar această credință s'a dovedit neîntemeiată. În această chestie atât eu, cât și mulți pietreni, am avut dese ori ocazie a discuta și întrebându-l a ne lămuri, Caragiale ne-a spus însă totdeauna: se poate foarte bine ca „*O Scrisoare Pierdută*”, să fie icoana fidelă a moravurilor din Piatra-N. ca și ori cărui alt oraș de provincie, dar că nu s'a inspirat și mai ales nu a

vizat anumite persoane de aice; căci adăoga el: în materie de artă, plăsmuirea personagiilor, este o creațiune lăsată exclusiv imaginației și talentului autorului, care le poate găsi în orice mediu studiat adânc și văzute prin prisma personalității autorului destul numai că ele să aibă viață și să reprezinte realitatea.

* * *

Mulți ani mai târziu—între 1897-1908— Caragiale a fost de câteva ori la Piatra, petrecându-și vacanțele de vară.

Astfel a fost într'o vară, oaspetele lui Constantin și Zulnia Isecescu; aice l-am văzut de multe ori, luând parte la interesante discuții, mai ales între el și Zulnia C. Isecescu, o femeie de o rară inteligență și femeinică cultură. Tot atunci am aflat cât de greu și migălos scria Caragiale articolele politice pe care le trimitea la ziarul *Epoca*; scria, ștergea și corecta mereu, apoi recitea, rupea foaia și reîncepea. Dar și când după multă trudă, le da forma definitivă, transcriindu-le pe curat, cu frumoasa lui caligrafie—articolul era ca o bijuterie de artă : cugetare, imagini și stil desăvârșit. De altfel scria pentru „Epoca“ cel mult un articol pe săptămână.

Intr'o altă vară a stat și la prietenul său Nicu Albu. Venise aice—după cum ne spunea — ca să scrie, în liniște o istorie a românilor, într'o formă și ediție populară.

Se știe că marele ministru Haret, în dorința de a încuraja și veni în ajutorul scriitorilor noștri de samă, însărcinase pe 3 dinei: Caragiale, Al. Vlăhuță și G. Coșbuc, să scrie câte o lucrare cu un anumit

subiect dat, acordându-le, în acest scop, câte zece mii lei. Cei doi din urmă, au îndeplinit cu mult talent și pricepere, însărcinările date, alcătuind în scurt timp :

Al. Vlăhuță „*România Pitorească*” și G. Coșbuc „*Istoria Războiului pentru Independență*” din 1877-78. Ambele aceste lucrări fiind mult apreciate și chiar astăzi se citesc cu mare plăcere. Singur Caragiale nu s'a ținut de cuvânt, deși a încasat cei zece mii lei.

Mi-aduc aminte că neuitatul G. Panu, care după cum știu, stăruise pe lângă Haret ca să vină în ajutorul prietenului său Caragiale—care era unul din partizanii săi politici, în gruparea radicală—pe când ne aflam odată la Durău, l-a muștrat de ce nu scrie lucrarea la care s'a obligat, Caragiale i-a răspuns: „n'ai nici o grijă șefule ! Cartea va fi în curând gata, am tot materialul adunat, chiar eri seară, am scris un capitol“... Dar cum am spus „istoria românilor“, fie din lene, ori din nepăsare, n'a văzut lumina zilei !

* * *

După cum se știe, Caragiale nu disprețuia vinul, ca și noi prietenii lui. De aceea nu rare ori ne duceam serile la vestita crășmă boerească Bucluc, cea mai reputată pe atunci, ca având alese vinuri. Ne adunam acolo câți-va prieteni și petrecerite țineau până târziu noaptea, darnu atât băutura, ne ținea ceasuri întregi, ci mai mult vorbăria și discuțiile fără sfârșit.

Intr'o vară venise aici cunoscutul și eminentul ziarist Ghiță Rădulescu—Arhibald—autorul volumu-

lui „*Porcii*“ din timpul ocupației germane — prieten vechiu cu Caragiale și un neîntrecut humorist, care regulat, lua parte la ședințele noastre nocturne de la Bucluc. Vă puteți închipui ce puzderie de glume spirituale, anecdote, amintiri, se depăneau între convivi, întrerupte doar de cântecile lui Gh. Borteanu și Neculai Țaranu, cei doi vestiți lăutari de la Iași cari și dâșii își făceau pe atunci stagiunea lor de vară la Piatra și erau nelipsiți în fiecare seară de la Bucluc.

De câteva ori am fost cu Caragiale la Durău, ca oaspeți ai lui Gh. Panu. Acolo, între atâția intelectuali, gustam din plin atât mesele copioase ale amfitrionului, cât și discuțiile scilipitoare de vervă și inteligență, mai ales dintre cei doi corifei, Panu și Caragiale.

În câteva rânduri, Caragiale a fost și oaspetele prietenului său, scriitorul Roneti Roman, autorul cunoscutei piese *Manasse*, atunci arendaș al moșiei Davideni din jud. Neamț.

* * *

Marea sa personalitate și întreaga operă a lui Caragiale — care va rămânea pururea în amintirea și literatura noastră — au fost analizate și încheiate într'o serie de merituoase lucrări ale contemporanilor săi și ale criticilor literari de mai târziu.

Eu n'am făcut aci decât să redau, pe scurt, câte va crâmpeie — pe cari le cred inedite — din amintirile mele, mărginite doar numai la timpul cât Caragiale a fost în orașul Piatra.

SOCIETATEA ȘI REVISTA „ASACHI“

Au trecut mai mult de 50 ani, de când o mână de intelectuali al orașului Piatra, însufleșiți și dornici de a răspândi binefacerile culturii în păturile de atunci, atât de lipsite și totuși însetate de învățătură, au alcătuit o asociație literară-științifică, denumită *Asachi*.

Socot că este interesant ca generațiile mai noi, să cunoască o parte din începuturile culturale mai serioase din orașul nostru.

În rândurile ce urmează voi reda, deci, câteva amintiri cu privire la societatea „Asachi” și revista cu acelaș nume, a cărei activitate a marcat o însemnată etapă în viața culturală a orașului și județului nostru, în curs de câțiva ani, până când din cauza vitregiei vremurilor prin care a trecut, a trebuit să înceteze, spre regretul nostru, a celor mai tineri pe atunci.

* * *

În anul 1880, în urma inițiativei D-rului D. Cantemir, medic al spitalului local, Lascar Radu avocat și fost președinte de tribunal, a neuitaților Ion Negrea și Calistrat Hogaș, profesori ai gimnaziului din Piatra, a luat ființă acea societate.

Nu știu unde s'ar mai putea găsi astăzi statutele sau actul de fundație al acestei vechi societăți. Eu am căutat să le aflu dar nu am isbutit.

Deci nu pot da—cum aş fi dorit—organizarea şi scopurile ce îşi propuneau să atingă întemeetorii, precum şi numele tuturor membrilor ei.

Ştiu numai că sediul acestei societăţi era la început în casa profesorului I. Negrea, iar mai târziu la *Societatea pentru Invăţătura Poporului Român*, care şi aceasta îşi avea sediul în localul societăţii Economice-Române, sub preşedinţia lui Mihai Adamescu.

Amintesc în treacăt că Societatea p. Invăţătura Poporului Român, a fiinţat multă vreme, dar după moartea lui M. Adamescu, în 1913, a dispărut şi ea, fără a se mai şti ce s'a făcut cu fondurile şi biblioteca ei, din care o parte numai se află la Liceul Petru-Rareş.

* * *

Societatea *Asachi*, odată înjghebată, a hotărât şi scoaterea unei reviste, ca organ al său de cultură, şi astfel în anul 1881, a apărut primul număr din „*Asachi*“ *revistă ştiinţifică literară, odată pe lună, 3 coale, format 8.*

Comitetul de redacţie era format din: Dr. D. Cantemir, Ion Negrea, C. Hogaş, N. Juravschi şi Colonel G. Boteanu, colaboratori permanenţi, pe lângă cari s'au mai adăugat în urmă şi colaborarea mai multor membri ai soc. „*Asachi*“, dintre cari citez pe: Dr. D. Apostolide, Gr. N. Lazu, profesorii Gr. Sinescu, Gr. Buţureanu, Lascar Radu, Zulnia C. Iescescu institutoare, Gr. I. Alexandrescu magistrat, Ion Mironescu, Gh. A. Popovici, P. Condrea învăţători etc. etc. Marele nostru Caragiale, pe atunci revizor şcolar, a fost membru al soc. *Asachi*.

În cursul celor 3 ani de existență, revista *Asachi* a publicat studii, conferințe, articole științifice și economice, chestiuni școlare, monografiile sătești, apoi multe bucăți literare ca: nuvele, poezii, foarte apreciate.

În acea revistă a apărut, pentru prima oară, cunoscuta și valoroasa operă literară, *Amintiri din o călătorie* a lui C. Hogaș, care, mai în fiecare număr publica și poezii alese.

Îngrijitorul, administratorul, ba chiar și corectorul revistei, era neobositul și animatorul Ion Negrea căruia i se datorește, în mare parte, ridicarea la Iași a statuei lui Gh. Asachi.

* * *

Intemeetorii societății și revistei „Asachi”, în concepția lor de a creia un centru de cultură în orașul nostru, s’au călăuzit și au căutat a imita—păstrând bine înțeles proporțiile—tipul și înfățișarea faimoasei societăți *Junimea* din Iași și a revistei ei *Convorbiri Literare*, ajunsă pe atunci la apogeu.

Nu e nevoie, cred, să mai amintesc aici marea și neîntrecuta operă culturală, săvârșită de *Junimea* și bătrâna revistă *Convorbiri Literare*—care apare și azi la București—în curs de atâtea decenii. Orice cărturar cunoaște această prodigioasă activitate în capitala Moldovei și influența ei covârșitoare, în dezvoltarea și evoluția culturii întregului neam românesc. Cu drept cuvânt s’a spus că această activitate fecundă—sub toate raporturile—a rămas neegalată de nici o altă instituție similară din țara noastră, și care a ridicat atât de sus faima Iașilor, de oraș al culturii.

* * *

Cum am zis, societatea *Asachi*, inspirându-se de la sora ei mai mare, a căutat să-și imprime o fi-nută asemănătoare în multe privinți, adoptând obiceiurile practicate la *Junimea*. Între aceste frumoase obiceiuri, tânăra noastră societate a introdus și ea aniversările, concretizate într'o adunare generală anuală a membrilor săi. urmată de nelipsitul banchet care avea loc în sala teatrului, cu ocazia împlinirii fiecărui an de activitate și existență.

Voiu reda aici amintirile mele de la întrunirea și banchetul de la finele anului 1884, la care am luat și eu parte.

Sala teatrului bine iluminată și frumos împodobită, adunase în jurul meselor vre-o 50-60 membri ai societății *Asachi*, iar lojile laterale, erau ocupate de invitații din elita Pietrei.

După citirea dării de seamă asupra mersului societății și cuvântările de rigoare, începe copiosul banchet, într'o atmosferă de caldă însuflețire și intimitate.

Obiceiul mai era, ca la fiecare aniversare și banchet, unul din membri—dintre acei cari erau mai meșteri în alcătuirea versurilor—să citească o odă-safiră, în care, ca într'o revistă, erau ironizați și caracterizați aproape toți convivii, membri ai societății.

Pe când banchetul era în toiu, văd că se ridică bătrânul Lascar Radu, și începe a citi o safiră, adresată tânărului avocat Iorgu Lazariu, poet diletant de pe vremuri.

Această safiră era un răspuns la o alta, pe care în anul precedent 1883, poetul Lazariu o făcuse la

un alt banchet, în care odă, consacrand câteva strofe și lui L. Radu, îi zicea :

„Ce tot hârâi, rupt de șele,
„Putregai cu capul sur,
„Trage spada Colonele (colonel Boteanu)
„Și i-o vâra drept în... (o expresie cam vulgară).

Bătrânul L. Radu, om cult și cu mult duh, a înghițit-o, făcând și el haz de necaz, dar în gândul lui a încolțit o mică răzbunare, manifestată abia după un an.

Safira-răspuns era o usturătoare lecție dată tânărului poet I. Lazariu. Redau din memorie câteva strofe din acest răspuns, care începea așa :

„Poezia nici odată,
„Nu-i a prostului menire,
„Căci prostie vindecată,
„Ar fi lucru peste fire.

Strofele de la sfârșit:

„Când vezi arborul că piere,
„Că-i de ani îmbătrânit,
„Nu-i de răs a lui cădere,
„Și nici dacă a putrezit.

*

„Dar să râzi de negre plete,
„Ce acopăr numai doage,
„Și de fine măi băiete,
„*Putred*, până a nu te coace“.

Aplauze și ovațiuni nesfârșite, au răsunat în toată sala.

Bietul Iorgu Lazariu își găsisse nașul!

* * *

Incheind aceste vechi amintiri despre societatea

și revista *Asachi*, îmi îngădui o mică reflexie:

Dacă, cum am zis la început, acum 50 ani, s'a găsit o mână de oameni entuziaști, cari prin activitatea lor intelectuală, au reușit a da un suflu de viață mișcării culturale, atât de roditoare în acele timpuri, când numărul cărturarilor era atât de restrâns, cred că cu atât mai mult, se impune astăzi, când în orașul nostru sunt atâția intelectuali, vrednici și capabili de orice activitate, pentru răspândirea culturii, atât la orașe și mai ales la sate.

Socot încă că această mare și nobilă sarcină, revine în primul rând, membrilor corpului didactic de toate gradele, acestor luminători de totdeauna ai poporului nostru.

PARCUL NICU N. ALBU

Una din podoabele și frumusețile atrăgătoare ale orașului Piatra-N., este netăgăduit, acest minunat parc, ce se întinde dela poalele și până în vârful muntelui Cozla—operă exclusivă a neuitatului și vrednicului Nicu N. Albu, realizată în timpul primariatului său din anii 1901—1904.

În rândurile ce urmează, voi face un mic istoric al acestei mărețe opere, lucru ce pentru mine este foarte ușor, de oarece în acel timp am fost ajutorul lui de primar—și în această calitate, am contribuit și eu, cu modestele mele puteri la înfăptuirea ei,

* * *

Vizitatorii străini de localitate, și chiar generația mai tânără de aici, își închipuesc poate că muntele Cozla și locurile de la poalele lui în direcțiunea stradei Ștefan cel Mare, erau terenuri sănătoase, în forme regulate și pitorești — și că mâna omenească care le-a transformat în ceea ce se vede astăzi, a avut puțin de lucru. Ori nu este așa!

Iată care era situația cu 40-50 ani în urmă:

Comuna Piatra-N. avea la poalele muntelui Cozla spre str. Ștefan cel Mare, un mare loc viran, care îi fusese donat prin testament de către un vechiu boier Ionică Anastasiu. Acest loc servea atunci mai mult ca depozit de gunoaie, și cimitir de animale moarte, plin de bălării, apoi mâl și bolovani, pe cari apele din ploii mari, formate în torenți, îi aducea la vale; iar mai sub munte, erau câteva case ale unor oameni săraci.

În noaptea de 30-31 Mai 1897, în urma unor ploii mari, care au finit toată luna aceea, muntele a început să se surpe chiar din vârf, alunecând încet

de vale, acoperind sub el toate locuințele oamenilor, cari, înspăimântați, au fugit scăpând doar cu viața acoperind în acelaș timp și cea mai mare parte din locul viran al primăriei, până aproape de stradă. Când a doua zi dimineață am văzut acest dezastru, un spectacol jalnic ni s'a înfățișat ochilor : muntele surpat forma uriașe crăpături, răpi și prăpăstii adânci și o enormă masă de pământ amestecat cu stânci și arbori desrădăcinați—mânați în vale.

Am rămas îngroziți. Toată lumea se temea că în curând, sau mai târziu, surparea muntelui se va produce din nou, înaintând spre centrul orașului. Amintesc că principala cauză a surpării, a fost că pe vremuri, atât populația orașului, cât și chiar primăria, au deschis cariere de piatră, săpând și adâncind terenul, în care producându-se gropi mari, apa din ploii, ne mai având scurgeri, s'a infiltrat și apoi ajungând la un strat de argilă, alunecarea muntelui a fost inevitabilă.

* * *

Lucrurile au rămas astfel timp de 4 ani, fără a se lua vr'o măsură, până în primăvara anului 1901 când Nicu Albu venind în capul comunei, cel întâiu gând al său, a fost rezolvarea acestei triste și amenințătoare stări.

A chemat și a consultat diferiți ingineri silvici specialiști, cari au fost de părere să se facă lucrări de drenat a torenților și canale de scurgere; lucrări costisitoare, de lungă durată. Nicu Albu însă nu a împărtășit aceste păreri—și dată fiind marea lui experiență, căpătată din timpul când ca prefect al județului, tăiașe și construisese atâtea șosele în regiunea muntelui — a avut fericita idee a facerii unui parc modern, împădurit, punând astfel în practică ~~vechia~~ tradiție că numai pădurea, rezultată din mari plantații, apără și consolidează terenul munților.

Lucrările au început în toamna anului 1901, prin

nivelarea mai întâiu a terenului și începerea de plantații cu brazi pe o scară întinsă. Apoi a tăiat și construit șoseaua mare ce duce din strada Ștefan cel Mare până în vârful Cozlei mici; s'au făcut alee și cărări în toate direcțiile, ziduri de sprijinirea malurilor, rigole, podețe etc. Totul a fost executat numai cu cazmaua și lopata.

Plantațiile s'au făcut cu pini și brazi aduși dela Sinaia; o parte din brazi au fost dați chiar de Nicu Albu din parcul casei sale și transplantăți aice. Ele au durat 3 ani dearândul, în 6 anotimpuri; primavara și toamna, căci terenul fiind arid și pietros, pinii și brazii nu se prindeau toți și erau mereu înlocuiți; s'au făcut și garduri de nuele spre a se oprii torenții apelor. În fine o muncă extraordinar de grea. Sute de oameni, femei și copii, lucrau la plantații, cărând apa cu gălețile spre a le uda în timp de secetă. În acest chip s'a ajuns la pădurea ce o vedem astăzi.

Odată aceste terminate, s'au clădit cazinoul-bufet și pavilioanele pe platforma II, cu toate instalațiile și mobilierul necesar, azi distruse de foc.

* * *

Pentru noi cei mai bătrâni, contimporani ai lui Nicu Albu, este neasemănat de mare contrastul între ceea ce a fost în trecut și ceea ce vedem astăzi. Și în această privință parcul nostru are multă asemănare cu Parcul Carol din București, căci și acolo ca și aice, un teren ingrat și netrebnic, a fost transformat într'o podoabă a capitalei, datorită tot energiei și priceperii unui om vrednic, regretatul Dr. C. Istrati.

Căci din aceasta se vede grandoarea concepției lui Nicu Albu: pe de o parte să faci o temeinică lucrare de apărarea orașului, și în acelaș timp să contribue atât de mult la înfrumusețarea lui! Arealizat deci în mod atât de fericit ceea ce s'a numit întotdeauna: *utilul și frumosul!*

Incă un cuvânt asupra denumirii acestui parc: înainte de inaugurarea lui—care a avut loc în ziua de Sf. Maria 15 August 1904—am propus în consiliul comunal, în semn de omagiu către Nicu Albu, ca parcul să-i poarte numele, dar, în modestia sa, dânsul a refuzat, dându-i-se atunci numele de *Parcul Cozla*;—dar în Septembrie 1921, administrația comunală de atunci—a schimbat cu aprobarea Ministerului de Interne, vechea denumire de Cozla, în *Parcul Nicu N. Albu*, denumire firească, care constituie, prin ea însăși, monument neperitor și un omagiu adus memoriei lui Nicu Albu.

Mai adaug că în ziua Sfintei Cruci, 14 Septembrie 1923, s'a inaugurat modestul bust-monument ridicat neuitatului Nicu Albu, în grădina de jos a parcului—în prezența primului ministru Ionel Brătianu, I. G. Duca, Dr. I. Costinescu și mulți fruntași ai țării. Cu acea ocazie, am avut cinstea să țin și eu o cuvântare în care, pe lângă omagiul adus lui Nicu Albu am făcut și istoricul înființării parcului, după cum în scurt am arătat mai sus.

* * *

Incheind aceste pioase amintiri exprim o vie dorință, Deoarece în anii din urmă, văd că săteni din județul nostru și mai cu seamă învățătorii cu elevii din școalele rurale, în timpul verei fac dese excursiuni pe la frumoasele locuri ca: Ceahlău, Durău, Cheile Bicazului, Tarcău, Mânăstiri și altele,—lucru foarte îmbucurător,—îmi îngădui a-i indamna, cu toată stăruința, să se oprească câteva ceasuri și în orașul nostru, spre a vizita parcul Nicu N. Albu, spre a vedea ce poate înfăptui mintea, voința și energia unui om vrednic, aducând prin aceasta și un pios omagiu acestui mare înfăptuitor.

PRO DOMO SUA

(Ceva despre mine)

În prefața acestei cărți, am arătat că puțini oameni, cunoscuți și prieteni, din generația mea, mai sunt încă în viață. Ca mâine vom dispărea cu toții iar uitarea se va așterne repede peste vremelnica noastră existență.

De sigur, oamenii mari ai unei generații, cari prin activitatea și opera lor, au ilustrat epoca în care au trăit, lăsând urme neperitoare, vor rămânea de apururea în amintirea, cultul și admirația urmașilor, dar nu despre aceștia e vorba, ci de mulțimea acelor oameni cari, prin modesta lor viață și activitate, nu au depășit nivelul comun. Între aceștia înțeleg a mă prenumăra și eu.

Crezând totuși, că unii din cefitorii de acum și poate că și acei de mai târziu, ar dori să cunoască cât de pe scurt, viața scriitorului acestor amintiri, îmi iau curajul a le înfățișa câteva note biografice și unele date asupra modestei mele activități, pentru care li cer să mă ierte, că mi-am îngăduit a vorbi și despre mine.

* * *

Sunt născut aici în Piatra, la 1 Noembrie 1860, într'o mică casă, de lângă biserica Sf. Gheorghe, casă, care, a existat până acum vre-o zece ani, pe locul viran, astăzi proprietatea negustorului Tache

Mihailescu. Părinții mei au fost: Ion Gh. Hogeș, răzeș, originar din satul Soci, comuna Cârliști, acest județ, și Ana Stolărița, originară din Ardeal, regiunea Bistrița Năsăud, care, în urma revoluției de la 1848, din Ungaria, s'a refugiat împreună cu bunica mea Maria, văduvă, și încă 2 copii, aici în Moldova, în satul Bodeștii-Precistei și apoi la Piatra. Mama mea a fost crescută de Gh. Apostolide, fost dascăl de limba greacă, la familiile boerești de aici și apoi arendaș de moșii—tatăl cunoscutului Dr. D. Apostolide și bunicul magistratului D. D. Apostolide. Am fost de toți 11 copii, dintre cari opt, au murit de mici, rămânând numai 3: doi băieți și o fată, ajunși la o vârstă mai înaintată. Astăzi am rămas singurul în viață, deși cel mai mare dintre frați.

Familia mea, după tată, deși destul de veche, are totuși o poreclă: un străbun al meu, pe vremea turcilor, a fost poreclit *Hogeș*, care nu înseamnă numai popă turcesc, ci și om voinic-puternic. Dealtfel în județul nostru, în comunele Galu, Girov și altele, se mai găsesc familii cu acest nume.

La 1868 am intrat în școala primară Domnească No. 1, astăzi Lascar Catargiu, al căruia director era Nicolai Vicol.

La 1872 am trecut la gimnaziul clasic de aici, al cărui director era Calistrat Hogaș, iar profesori: Ion Negrea, Em. Leonescu, N. Tomescu, iar mai târziu N. Juravschi.

Atât în școala primară, cât și în gimnaziu, am fost premiant în toate clasele. Este de remarcat că timp de 8 ani, cât am învățat în cursul primar și secundar, n'am lipsit nici o zi de la școală; ceea ce

arăta că în acel timp, n'am fost nici odată bolnav.

Fiind băiat sărac, am început încă din clasa III gimnazială, a da lecții și prepara elevi de cursul primar.

Absolvind gimnaziul în 1876—și din lipsă de mijloace, neputând urma școlile superioare—am intrat chiar în acel an, ca practicant la Tribunal și, după un serviciu de peste 26 ani, am avansat treptat, până la gradul de grefier de Tribunal și apoi ca prim-grefier la Curtea de Apel s. I din Galați, de unde, în toamna anului 1902, am demisionat. Motivul de misiunei a fost modificarea în acel an a legii pensiilor, în sensul că, nu se putea obține pensia de cât la vârsta de 60 ani, indiferent de anii serviți. Cum eu atunci nu aveam de cât 42 ani, trebuia să mai servesc statului încă 18 ani, adică în total 44 ani! Această perspectivă m'a îngrozit și cu multă durere, am părăsit o carieră, care mi-a fost atât de dragă și căreia mă devotasem cu toată ființa mea.

Munca, devotamentul și purtarea mea în serviciul justiției, mi-au fost apreciate de către toți șefii mei, de toți profesioniștii dreptului și de toată lumea justițiabililor, cu care am fost în contact timp de peste un sfert de veac.

* * *

Increzător în puterea mea de muncă, bazat pe modestele mele cunoștinți în ale dreptului,—căpătate printr'o îndelungată practică și experiență—m'am înscris, în Octombrie 1902, în baroul local ca avocat-apărător, ocupându-mă în special cu actele de notariat. Am început deci noua mea carieră, care a

fost și cea mai însemnată etapă din viață, căci a durat 30 ani, adică până la 1932, când am încetat de a mai profesa.

Dela început am fost îmbrățișat și ajutat, în noua mea profesiune, de numeroșii mei prieteni și cunoscuți; apoi datorită faptului că acum 30 ani, nu era pletera avocaților de astăzi—după câteva luni numai—leafa mea de 400 lei ce aveam ca prim-grefier de Curte, a fost cu mult depășită de ceea ce îmi aducea noua meserie. E adevărat însă că această nouă profesiune, cerea multă muncă, încordare și răspundere, dar, deprins cum eram cu munca, nu mi-a părut de loc grea. Zi cu zi, an de an, muncind mereu, am ajuns să-mi fac o situație materială modestă, dar independentă.

În afară de această profesiune, am lucrat în multe instituții economice și comerciale, ca membru în consiliile lor de administrație, care aveau nevoie de colaborarea mea. Amintesc că am fost conducătorul, timp de peste 30 ani, al vechei societăți de credit și economie „Pionul” astăzi în lichidare.

Din lunga mea experiență, am căpătat convingerea că cine muncește continuu, ajunge, cât de târziu, la țelul dorit; însă nu-i de ajuns numai munca, dacă nu-i însoțită de cumpătare și o bună chibzuală în gospodăria zilnică. De aceea vedem că o sumedenie de oameni, cari, deși au câștigat în viața lor însuțit și înmiit de cât alții, au ajuns în cumplită mizerie, din cauză că au cheltuit și risipit tot, crezând că vor fi nesfârșite câștigurile, fără a se gândi la ziua de mâine.

Datorită vechilor mele legături de prietenie cu neuitații G. Panu și Nicu Albu, am intrat, în 1902, în așa zisa politică militantă, în partidul liberal, după ce vre-o zece ani mai înainte, făcusem parte din gruparea radicală a lui G. Panu. În partidul liberal am făcut un lung stagiul, până să ajung la o treaptă mai înaltă, deși aproape 20 ani am fost secretarul acestui partid. Nici odată nu mi-am pus nădejdea în foloasele, de orice fel, ce mi-ar fi putut aduce politica. Singură munca, îmi era toată nădejdea.

Ca consilier comunal, ajutor de primar și primar al orașului—timp de vre-o 12 ani—singurele demnități politice avute, am servit cu râvnă, tragere de inimă și cu cinste, interesele obștești.

Ca toți acei cari au făcut și fac politică, am gustat și eu vicisitudinile ei și am suferit multe decepțiuni. Dar toate acestea nu m'au afectat prea mult; din contra, cred că au contribuit să-mi păstreze independența și mai ales demnitatea.

Deși de vre-o zece ani m'am retras din politica militantă, am rămas totuși credincios ideologiei și principiilor partidului liberal, care orice s'ar spune a contribuit la progresul și înălțarea țării și neamului românesc, după cum am arătat.

* * *

Activitatea mea ca primar al orașului Piatra, în timp de peste 4 ani : Ianuarie 1914]— Aprilie 1918, sub raportul edilitar, a fost cam redusă; însă nu din cauză că mi-ar fi lipsit energia și dorința de muncă, ori lipsa de mijloace financiare, ci din cauză că nu s'a putut lucra efectiv, decât în primii doi

ani, până în vara anului 1916, când țara intrând în războiu, orice lucrări au trebuit să înceteze.

Totuși am putut realiza câte-va lucrări, dintre care cea mai însemnată a fost terminarea completă a bulevardului Emil Costinescu, care era numai început în 1909 de fostul primar Nicu Ioaniu. Această lucrare a costat peste 400000 lei aur, din cauza numeroaselor exproprieri de clădiri și terenuri. Apoi s'a mai executat : completarea instalațiunilor și uzinei de apă și alte lucrări mai mici ca : deschideri de câte-va strade, piața mică din strada Cuejdului, trotuare, diguri de beton în partea de jos a pârâului Cuejdiu etc.

Perioada mai grea pentru, mine a fost aceia din 916-918, în timpul războiului. Toată grija și activitatea mea a fost aprovizionarea orașului cu alimente, lemne și alte articole de prima necesitate, căci pe lângă populația orașului, mai erau câte-va mii de refugiați aice din toate părțile țării, iar pe deasupra mai era și armata rusă.

Cu toate greutățile avute și lucrările executate, finanțele comunei nu s'au resimțit. Cele 5 bugete întocmite de mine, s'au încheiat toate cu excedente astfel că n'am recurs la împrumuturi. Adaog încă, că serviciile interioare și exterioare ale primăriei, n'au suferit mult, deși peste o jumătate din personalul lor, era mobilizat.

Cred că-mi îndeplinesc o datorie de recunoștință, amintind consilierii comunali, cari m'au ajutat, cu priceperea și munca lor, în timpul primariatului meu. Iată numele lor : G. Ionescu Pleșa, George Grefiens, Vas. Calude, Maior I. Belion, Leon Pșe-

pelinschi, N. Lazaride, Ilie Săvescu, Ion G. Vasîlcă, Const. C. Ionescu și C. N. Teodorescu, dintre ei, cel 4 dintâiu, nu mai sunt în viață.

* * *

— Incă câte-va cuvinte, înainte de a sfârși aceste scurte note biografice :

Am fost un autodidact. Pe lângă cunoștințele în materia dreptului, de care am amintit, o cultură mai generală, am căpătat-o cetind mereu ani și ani, orice carte mi-a căzut în mână. Se înțelege că munca mi-a fost grea, căci una este a urma și audia cursurile profesorilor eminenți, îndrumători ai tinerimei universitare, și alta e a învăța *singur*, căutând a pătrunde și cunoaște chestiunile, atât de dificile, ce și se prezintă minții și judecății. Trebuie apoi a-ți face o autocritică și a te întreba mereu dacă ai nimerit calea cea adevărată, în rezolvarea problemelor ivite. Multe zile și multe nopți, nu mi-au căzut din mână diferitele dicționare și enciclopedii, de care m'am servit. Dar ce nu poate face străduința, răbdarea și voința omului!

— În lunga mea viață, pe lângă celelalte ocupații, am găsit timpul să scriu nenumărate articole în ziare și alte publicații, pe care nici nu le mai țin minte.

— Trăind multă vreme într'un mediu social și intelectual, superior mie, am avut totdeauna de observat și de învățat câte ceva folositor. În această privință, amintesc că datorită prieteniei și ocrotirii ce mi-a arătat regretatul G. Panu, modestele mele cunoștinți au sporit și prin contactul ce l-am avut, timp aproape 20 ani, cu acest neîntrecut cugetător, scriitor și om politic.

— Muncind și lucrând mereu, cred că pot spune ca și nemuritorul Goethe : „Numai atât ai trăit, cât ai muncit”.

F. Prinos!

Primarii oraşului Piatra-N. 1)

1864—1918

No. crt.	NUMELE și PRONUMELE	Timpul cât au funcţionat
1	Dimitrie Şoarec	1864-1866
2	Ulise Miloş	1866-1867
3	Const. V. Andrieş	1867-1868, 1899-90
4	Costache Vasiliu	1868-1869
5	Costache Popovici-Moţoc	1869-1874
6	Vasile Nădejde	1875-1876
7	Dima Costinescu	1876
8	Constantin Şoarec	1876-1878
9	Theodor Dornescu	1878-1887
10	Grigore Isăcescu	1878
11	M. Adamescu	1888-1891, 1896-
12	I. D. Ioaniu	1897-1899
13	Dimitrie Corbu	1899-1905-907 și 9
14	Manolache Albu	1891-1895
15	Nicu N. Albu	1901-904 și 907
16	Nicu I. Ioaniu	1907-1911
17	Gh. Văsescu	1911-912
18	Dimitrie Hogea	1914-1918

1) Prima lege comunală s'a pus în aplicare la 1 Aprilie 1864. Tabloul de față cuprinde, în ordine cronologică, toți primarii cari s'au succedat de la acea dată, până la sfârșitul războiului 1918, adică pe o perioadă de 54 ani. Nu s'a trecut președinții de comisii interimare, ci numai primarii aleși prin votul orașenilor.

CUPRINSUL:

	<u>PAG.</u>
Introducere-prefață — — — —	5
Cap. I Vechimea orașului Piatra — — — —	13
„ II Titlu de proprietate al Tg. Pietrei — — — —	17
„ III Răscumpararea moșiei Mărăței — — — —	23
„ IV Proprietăți dobândite prin cumpărare — — — —	27
„ V Aspectul vechiu al orașului — — — —	32
„ IV Viața socială — — — —	43
„ IIV Teatru la Piatra — — — —	62
„ VIII Viața politică— Priviri generale — Regula- mentul organic - Convenția de la Paris — Statutul organic și Constituția cu Legile Electorale — — — —	69
„ IX Viața Politică la Piatra-N. — — — —	93
„ IX Incheere și O lămurire — — — —	141
Colonelul Gh. Ruset Rosnovanu — — — —	149
„ N. Albu — — — —	161
„ Dimitrie Cantemir — — — —	167
„ Profesorul Ion Negrea — — — —	174
„ Mihail L. Adamescu — — — —	181
„ Iustrat Hogaș — — — —	185
„ Alexandru Blancfort — — — —	191
„ Ion Em. Bogdan — — — —	199
„ Nicolae Vicol — — — —	203
„ Dimitrie Lalu — — — —	209
„ Manoil Halunga — — — —	212
„ Ana Lătescu Balș — — — —	219
„ L. Caragiale la Piatra — — — —	224
„ Societatea și Revista „Asachi“ — — — —	229
„ Parcul Nicu Albu — — — —	235
„ Pro Domo Sua — — — —	239

ERATĂ : La pagina 212 se va citi **MANOIL**, în loc de Mihail Halunga.